

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
KOMUNIKĀCIJAS STUDIJU NODAĻA

DAŽI LATVIEŠU KULTŪRAS SKRIPTI.
PĒC ANNAS VIERŽBICKAS (*ANNA WIERZBICKA*) KULTŪRAS SKRIPTU
TEORIJAS.

SOME LATVIAN CULTURAL SCRIPTS.
ACCORDING TO ANNA WIERZBICKA'S CULTURAL SCRIPT THEORY.

MAGISTRA DARBS

Autore: Katrin Lippmann

Stud.apl. kl06018

Darba vadītājs: Docents, Dr. phil. Jurgis Šķilters

RĪGA 2008

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā "Daži Latviešu kultūras skripti. Pēc Annas Vieržbickas (*Anna Wierzbicka*) kultūras skriptu teorijas." ir izvērtētas un raksturotas latviešu kultūras īpatnības.

Darba teorētiskajā pieejā apskatīta Vieržbickas kultūras skripta teorija, kas sakņojas pārlicībā, ka domāšana atrodas mijiedarbībā ar valodu. Teorētiskajā daļā tiek runāts par šo divu komponentu saistību citu teoriju kontekstā, un parādīts kā, analizējot valodu, ir iespējams atklāt kultūras īpatnības, raksturojot tās no iekšienes. Vieržbickas piedāvātā metode un tās kritiskās piezīmes tiek aprakstītas darba otrajā nodaļā.

Empīriskajā daļā tiek izstrādātas metodes semantiskajai valodas analīzei. Turklāt pieci latviešu vārdi (*zeme, dzīve, mūžs, laiks un normāls/normāli*) tiek analizēti, izmantojot iezīmju un kolokācijas analīzi, rekonstruējot šo vārdu semantiskos skaidrojumus, tiek sniegts ieskats latviešu kultūras īpatnībās.

Atslēgvārdi: Kultūras skripts, semantiskais skaidrojums, Anna Vieržbicka, kultūras īpatnības, semantiskā analīze

ABSTRACT

This master's thesis, "Some Latvian cultural scripts. According to Anna Wierzbicka's cultural script theory," describes some latvian cultural characteristics.

For this purpose, used is the theoretical approach of Wierzbicka's cultural script theory, which is based on the interaction between thought and language. This connection in the context of other theories is elaborated on in the theoretical part. According to this, it is possible to get to special cultural features, which are described from within through language analysis. Wierzbicka's method and its critical comments are described in the second part of this paper.

The empirical part develops methods for semantic language analysis. Furthermore, five Latvian words (*zeme* (roughly earth, ground, land), *dzīve* (roughly life), *mūžs* (roughly life), *laiks* (roughly time, weather) and *normāls/normāli* (roughly normal/normally) are analyzed with the help of feature and collocation analysis, while reconstruction semantic explications for these words reveal something about Latvian cultural characteristics.

Keywords: Cultural script, semantic explication, Anna Wierzbicka, cultural characteristics, semantic analyses

INHALTSANGABE

Diese Masterarbeit "Einige Lettische Kulturskripten. Nach Anna Wierzbickas Kulturskript-Theorie." beschreibt einige lettisch kulturelle Besonderheiten.

Den theoretischen Ansatz der Arbeit bildet die Kulturskript-Theorie von Wierzbicka, die von der Wechselwirkung zwischen Denken und Sprache ausgeht. Dieser Ansatz wird im theoretischen Teil vor dem Hintergrund anderer Theorien beschrieben. Davon ausgehend können kulturelle Eigenheiten durch die Sprachanalyse aufgedeckt und aus der Innenperspektive beschrieben werden. Die Methode von Wierzbicka und kritische Bemerkungen dazu werden im zweiten Teil der Arbeit beschrieben.

Der empirische Teil erarbeitet Methoden semantischer Sprachanalyse. Außerdem werden fünf lettische Wörter - *zeme* (ungefähr Erde, Land), *dzīve* (ungefähr Leben), *mūžs* (ungefähr Leben), *laiks* (ungefähr Zeit, Wetter) un *normāls/normāli* (ungefähr normal) - mit Feature- und Kollokations-Analyse untersucht, daraus werden semantische Erklärungen rekonstruiert, wobei sich etwas über lettische kulturelle Eigenheiten erkennen lässt.

Schlüsselwörter: Kulturskripten, semantische Erklärungen, Anna Wierzbicka, kulturelle Eigenheiten, semantische Analyse

SATURS

IEVADS	6
1. TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS.....	11
1.1. Kultūras definīcijas.....	11
1.2. Vieržbickas koncepcijas izejas punkti.....	13
1.3. Saistība starp domāšanu un valodu (Sepīra-Vorfa hipotēze).....	16
1.4. Džordžs Lekofs (George Lakoff).....	18
1.5. Alans Krūzs (D. Alan Cruse).....	20
1.6. Zoltāns Kovečešs (Zoltán Kövecses).....	21
1.7. Kultūras paralēles un atšķirības (Vieržbicka, Lekofs un Kovečešs).....	22
1.8. Maikls Tomaselo (Michael Tomasello) - valodas nozīme cilvēces attīstībā.....	26
1.9. Teorijas kopsavilkums.....	30
2. VIERŽBICKAS KULTŪRAS SKRIPTA METODE.....	32
2.1. Kultūras skripti (cultural scripts).....	32
2.2. Kultūras atslēgas vārdi (cultural key words).....	34
2.3. Semantiskie skaidrojumi (semantic explications).....	35
2.4. Dabiskā semantiskā metavaloda (Natural Semantic Metalanguage).....	38
2.5. Metodes nolūks.....	41
2.6. Kritiskās piezīmes attiecībā pret Vieržbickas metodi.....	42
2.6.1. Apgalvojumi - uzvedība.....	42
2.6.2. Cik labi var lietot Vieržbickas metodi?.....	43
2.6.3. Vai valoda var būt neatkarīga no konteksta un interpretācijas?.....	45
2.7. Kopsavilkums.....	48
3. EMPĪRISKĀ DAĻA.....	50
3.1. Stereotipi – kultūras skripti.....	50
3.2. Kvantitatīvas un kvalitatīvas metodes diskusija.....	57
3.3. Metožu izvēle latviešu kultūras skripta rekonstruēšanai.....	61
3.3.1. Zeme.....	62
3.3.2. Dzīve.....	65
3.3.3. Mūžs.....	69
3.3.4. Laiks.....	72
3.3.5. Normāli.....	76
3.4. Secinājumi analītiskajai daļai.....	82
NOBEIGUMS	84
PATEICĪBAS.....	87

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	88
1. <i>Pielikums</i> . Konteksta analīze	92
2. <i>Pielikums</i> . Anketes	110

IEVADS

Pirms gada noskatījos latviešu dokumentālo filmu „Kamēr – tikmēr“, kas ir stāsts par Latvijas jauniešu kora dibināšanu. Tajā tiek attēlots Latvijas kora portrets un ir iespēja sekot līdz kora tapšanas procesam, lai vairāk uzzinātu par latviešiem kā *dziedātāju tautu*. Filmas iespaidā pārdomāju to, cik svarīgs visas tautas dzīvē, tik mazā valstī kā Latvija, ir ikviens cilvēks, cik īpaša un nepieciešama ir viņa personība. Šķiet, ka *vietējiem* viss ir tik tuvs un pazīstams, tādēļ tik ļoti gribas izprast katru lietu, ikvienu cilvēku kā atsevišķu un unikālu personību, kas tai pat laikā vienota ar citiem. To ņemot vērā, manuprāt, sociālajā un individuālajā līmenī veidojas sabiedrisko struktūru tuvākas saistības un cita dzīves sajūta.

Latvijā studējoša vāciete ir visai reta parādība, biežāk ir otrādi. Taču ar mani tas ir citādi. Man latviešu kultūra un valoda šķiet tik interesanta, lai es tajā iedziļinātos un mēģinātu to izprast. Tā kā ilgāku laiku esmu studējusi un dzīvojuši dažādās valstīs un man ir bijusi lieliska iespēja tikties ar cilvēkiem no dažādām kultūrām un redzēt kultūru atšķirības, atklāju, ka šī tēma man šķiet īpaši saistoša, tāpēc nolēmu veikt šo pētījumu. Saskarsme ar dažādām kultūrām dod iespēju iepazīt atšķirīgu domāšanas veidu, dzīves stilu un uzskatus, ļaujot mācīties, vēl vairāk, iemācīties tos pieņemt un cienīt. Īpaši interesanti ir tas, ka kultūra spēlē lielu lomu personības identitātes veidošanā, jo konkrēta identitāte var rasties tikai tad, kad apzināmies, ka citi cilvēki un citas grupas ir savādākas nekā mēs, vai gluži pretēji – ļoti līdzīgas mums. Šīs atšķirības vai no tā izrietošā iekšējā kopības sajūta var rasties salīdzinot savu valodu ar citām valodām, savas paražas, tradīcijas, rituālus un domāšanas veidu ar citām kultūrām.

No iepriekš minētā izriet divi jautājumi: Pirmkārt, uz kāda pamata var pieņemt kultūras atšķirības un iemācīties ar tām sadzīvot un vai tās var uzskatīt par lielisku iespēju iegūt citu skatījumu uz apkārtējo pasauli? Otrkārt, kā var citiem atklāt, kā dzīvot multikulturālā pasaulē un iemācīt respektēt citas kultūras. Šie jautājumi man šķiet īpaši svarīgi, strādājot par vācu valodas pasniedzēju. Ņemot vērā šos jautājumus, veidojas maģistra darba pamatjautājums: Kā jāskaidro kultūras atšķirības, lai arī citi tās varētu saprast? Atbildi uz pēdējo jautājumu mēģināšu sniegt darba gaitā.

Darba tēma ir ļoti aktuāla, jo globalizācijas ietekmē pasaule kļūst arvien starptautiskāka un multikulturālāka. Mūsdienu globalizētajā vidē ikdienā nākas sastapties ar dažādām atšķirīgām kultūrām, tāpēc, lai varētu dzīvot saskaņā ar citiem, svarīgi iemācīties cienīt un saprast vienam otru. Svarīgi saprast arī to, ko vispār nozīmē cita kultūra un citas kultūras identitāte. Skriptu pētīšana ir viens teorētiski pārdomājams un empīriski pētāms darbs. Ar kultūras skriptiem tiek saprastas kultūras specifiskās, kognitīvās struktūras, kas atspoguļojas domāšanā, darbībās, dzīves formās un uzvedībā.

Diemžēl, līdz šim brīdim ir veikti diezgan maz analītiskie pētījumi par kultūru atšķirībām. Antropoloģijā un etnoloģijā šīs atšķirības, lielākoties, tiek tikai aprakstītas. Izņēmums ir Gerta Hofsteda (*Geert Hofstede*) kultūras analīze, kura tiek bieži lietota bet daudz kritizēta, neskaidro aprakstu un lietoto kategoriju dēļ.

Darba pētījums ir novatorisks, jo tas ir pirmais pētījums par latviešu kultūras īpatnībām, balstoties uz valodu. Līdz ar to tas ir arī pirmais pētījums, kur tiek analizētas latviešu kultūras īpatnības, mēģinot tās padarīt saprotamākas citiem, izmantojot kultūras skriptu teoriju. Darba sākotnējās pozīcijas neparedz hipotētisku pieņēmumu izvirzīšanu, jo darba stratēģija ir kvalitatīvais pētījums, proti, semantiskā analīze. Darba secinājumi, kuriem līdzī sekot iespējams ikvienam lasītājam, atklāsies pētījuma laikā.

Teorētisko pamatu šajā darbā var dalīt trīs galvenajos aspektos, kas plašāk tiek aplūkoti darba pirmajā daļā. Pirmais aspekts ir valodas relativitāte, kas nosaka, ka domāšana un valoda ir cieši saistītas. Šo faktu jau konstatējis Edvards Sepīrs (*Edward Sapir*) un Bendžamins Lī Vorfs (*Benjamin Lee Whorf*). Pie līdzīga secinājuma nonāk arī Austrālijā dzīvojošā poļu valodniece Anna Vieržbicka (*Anna Wierzbicka*), kā arī ungāru sociālo zinātņu pētnieks un valodnieks Zoltans Kovečešs (*Zoltán Kövecses*). Ja mēs pieņemam, ka valoda un domāšana ir cieši saistītas, tad ir lietderīgi analizēt valodu, lai uzzinātu kaut ko jaunu par domāšanas, tātad arī kultūras atšķirībām. Tas šajā darbā arī tiek darīts – valoda tiek lietota kā pētījuma priekšmets, lai atklātu kaut ko par latviešu kultūru un tās īpatnībām kā pētījuma objektu.

Otrais aspekts skaidro jautājumu, kādā veidā mēs vispār domājam un saprotam? Uz šo jautājumu darbā gaitā tiek dotas divas atbildes, kas šķietami ir pilnīgs pretstats viena otrai. Pirmo atbildi sniedz Vieržbicka, norādot, ka mēs spējam saprast, kā pamatu lietojot iedzimtus semantiskos primitīvus (*semantic primitives*), kas ir semantiskie pamatelementi. Otro atbildi piedāvā Kovečešs, kurš seko Džordža Lekofa (*George Lakoff*) teorijai. Viņš uzskata, ka visa saprašana un domāšana ir iemiesota (*embodied*) un atrodas mūsu ķermenī. Tāpēc vispār nav iespējams nodalīt prātu jeb psihi (*mind*) no ķermeņa. Turklāt, abi šie autori uzskata, ka visiem cilvēkiem ir doti vienādi instrumenti un viņu prātā un smadzenēs (*brain*) norisinās vienādi procesi, kas tiek izmantoti arī valodai.

Trešais, galvenais, aspekts ir jautājums, kā vispār rodas kultūru atšķirības un kā tās veidojas? Vieržbickas atbilde uz šo jautājumu ir tāda, ka atkarībā no situācijas, semantiskos primitīvus var sakombinēt un izmantot savādāk. Toties Kovečešs apgalvo, ka tajā pašā situācijā cilvēki var lietot dažādus instrumentus, lai aprakstītu esošo situāciju. Vēl vairāk, šī īpašība esot bijusi ļoti svarīga cilvēces attīstībai. Arī Maikls Tomasello (*Michael Tomasello*) kultūrā saskata svarīgu faktoru cilvēces evolūcijā.

Aplūkojot dažādas teorijas, kā darba teorētisko pamatu izvēlējos Vieržbickas kultūras skripta teoriju (*cultural script theory*). Šī teorija mēģina skaidrot kultūras atšķirības, balstoties uz valodas atšķirībām. Vieržbickas teorija un metode tiek izklāstītas darba otrajā nodaļā. Tā izriet no pieņēmuma, ka kultūras īpatnības ir ierakstītas valodā. Ar valodas palīdzību tās veido domāšanas īpatnības, tā devētos kultūras skriptus un arī atsevišķus kultūras atslēgvārdus (*cultural key words*). Vieržbicka šos skriptus un atslēgvārdus attēlo ar semantisko skaidrojumu palīdzību (*semantic explication*).

Dažādām komunikācijas kopienām ir atšķirīgi komunikācijas veidi. Turklāt, katrai kopienai ir savi specifiskie skripti, pēc kuriem tā saprot pasauli. Kad mēs nesaprotam kultūras pamatus, fonus vai skriptus, uz kuriem attiecīgā kultūra balstās, mēs nevaram saprast kā rīkojas indivīdi. Līdz ar to veidojas apzināta vai neapzināta nesaprašanās komunikācijā.

Kā piemēru var minēt Vieržbickas izstrādāto jāpāņu kultūras atslēgvārdu *amea*, ko viņa raksturo šādi¹:

X thinks something like this about someone (Y):

I know:

When Y thinks about me, Y feels something good

Y wants to do good things for me

Y can do good things for me

When I am with Y nothing bad can happen to me

I don't have to do anything because of this

I want to be with Y

X feels something good because of this

X par kādu (Y) domā aptuveni sekojošo:

Es zinu:

Kad Y domā par mani, Y sajūt kaut ko labu

Y vēl man labu

Kad es esmu kopā ar Y, nekas slikts nevar notikt

Man par to nekas nav jādara

Es gribu būt kopā ar Y

X tādēļ jūtas labi

Skaidrojumiem Vieržbicka izmanto semantiskus pamatelementus (*primitives*) jeb nozīmes atomus, kas esot iedzimti un visiem cilvēkiem paši par sevi saprotami, piemēram, ES un TU. Teorija par semantiskajiem primitīviem ir daudz kritizēta. Piemēram, Lekofs

¹ Wierzbicka, A. (1997a). Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York: Oxford. P. 241.

argumentē, ka ir atrodamas vairākas norādes, ka cilvēka prātā primitīvu neesot, un tas strādā uz procesu pamata, kas visiem ir vienādi un tiek lietoti arī valodas izmantošanā. Ņemot vērā kritiku par semantiskajiem primitīviem, šajā darbā tie lietoti netiek. Turklāt, šī pieeja tiek kritizēta, iebilstot, ka, analizējot valodu, nevar uzzināt, kā cilvēki patiešām rīkojas. Balstoties uz šo kritiku, darba gaitā tiek atklāts, ka caur valodu var analizēt domāšanas veidus, un tie noteikti ietekmē cilvēka rīcību.

Kā pamatu lietojot Vieržbickas kultūra skriptu teoriju, trešajā darba nodaļā sociālie stereotipi tiek norobežoti no kultūras skriptiem un tiek analizēti pieci latviešu vārdi. Sociālos stereotipus Lekofs atzīmē kā tos metonīmijas gadījumi, kas caur prototipu efektiem ietekmē idealizēto kognitīvo modeli. No tā izriet, ka stereotipi ir daļa no kultūras skriptiem un prototipiski tie tiek ietekmēti. Izvēlētie vārdi (*dzīve, mūžs, zeme, laiks un normāls/normāli*), pēc manām domām, ir cieši saistīti ar latviešu dzīvesveidu, normām un vērtībām, līdz ar to, šie vārdi ir interesanti, lai runātu par latviešu kultūras skriptiem.

Tiek izmantoti semantiskie skaidrojumi ar Vieržbickas metodi, nelietojot tikai semantiskos primitīvus. Lai rekonstruētu semantiskos skaidrojumus, šiem vārdiem tiek veikta iezīmju analīze. Ar tām iezīmēm, kas tiek izstrādātas, vadoties pēc vārdnīcas skaidrojumiem, katram vārdam tiek izanalizēti divdesmit pieci minējumi no LETAs arhīva preses apakšnodaļas. Tie lielākoties ir vienas dienas minējumi. LETAs arhīvs ir izvēlēts tādēļ, ka nepastāv latviešu valodas korpusi.

Lai vairāk uzzinātu par vārdu asociācijām un mijiedarbību ar citiem vārdiem, tiek papildināti pēc iezīmju analīzes iegūtie rezultāti un veikta anketēšana. Turklāt, balstoties uz anketas un iezīmju analīzes pamata, tiek veikta kolokācijas analīze. Apskatot visus iegūtos rezultātus, katram vārdam tiek veidots semantiskais skaidrojums.

Latviešu skripti netiek salīdzināti ar citiem kultūras skriptiem, jo šī darba uzdevums - skaidrot tos no to kulturālā fona. Jāpiebilst, ka tiek analizēts tas, ko ar izvēlētajiem vārdiem saprot mūsdienās, nevis tas, kā to saprata agrāk.

Mijiedarbojoties valodai, domāšanai un kulturālajam fonam, veidojas specifiskas kultūras priekšstatu kategorijas. Katrai noteiktai kopienai pasaules izpratnē ir noteikti principi. Kopienas valoda iespaidojas no tām lietām un cilvēkiem, kuri ietver apkārtējo vidi. Tomēr katras kopienas kulturālo fonu veido ne tikai lietas un cilvēki, bet arī vērtību sistēmas, priekšstati un citi faktori. Apkārt esošās lietas mūsu domāšanu ietekmē tādēļ, jo tās mums atklāj kategorijas un vispārinājumus, kas palīdz abstrahēt individuālo, specifisko pasauli, ko uztveram. Komunikācija par pasauli ar citiem cilvēkiem top iespējama tikai abstrahējot to, ko paši uztveram. Taču tieši šī komunikācija ar citiem cilvēkiem izmaina kulturālos procesus,

kas ir mums apkārt. Līdz ar to, cilvēki, sabiedrība un valoda visu laiku atrodas savstarpējā mijiedarbībā.

Pētījums būs interesants tiem, kuri ir saistīti ar Latviju, latviešiem un latviešu kultūras fonu. Šis darbs būs vērtīgs arī valodniekiem, kurus interesē kultūras fonu aprakstīšanas metodes. Šīs metodes piedāvā iespēju notvert grūti pārtulkojamus jēdzienus un tos aprakstīt. Aplūkojot lietas caur zinātnes prizmu, jāzin un jāsaprot, kāds ir konkrētā jēdziena definējums vispārpieņemtā ikdienas lietojumā. Pētot var mēģināt atbildēt uz jautājumu no izziņas teorijas: Kā mēs lietas izzinām un kāds ir izziņas fons? Šis jautājums skar arī kognitīvās zinātnes, tādējādi ir saistošs kognitīvās zinātnes pārstāvjiem. Turklāt darbs sniedz informāciju, kā izzināt, notvert un aprakstīt kultūras atšķirības. Kulturālo fonu raksturošanai ir liela nozīme komunikāciju zinātnēs, īpaši nozīmīga tā ir, veicot mārketinga vai sabiedrisko attiecību pasākumus ārvalstīs vai ārvalstniekiem Latvijā.

Darba mērķis un uzdevums atbilst minētajām darba nodaļām. Pirmajā nodaļā tiek meklētas atbildes uz svarīgiem teorētiskiem jautājumiem, otrajā nodaļā tiek izklāstīta un izvērtēta Vieržbickas kultūras skripta metode, trešajā nodaļā izstrādāta darba metodes pieeja un veikta analīze, lai raksturotu piecus latviešu kultūras skriptus.

Līdz ar to darba praktiskie rezultāti ir kultūras analīzei svarīgas teorijas sagrupēšana, Vieržbickas kultūras skriptu teorijas diskusija, to attīstība un izvēlēto latviešu jēdzienu² analīze un semantiska skaidrošana.

² Šeit varētu diskutēt par latviešu kultūras un latviešu valodas problemātiskajiem jēdzieniem. Vieržbicka uzskata, ka šos jēdzienus nevajadzētu izmantot. Viņa lieto jēdzienu *kultūras skripti*, jo tā tiek apzīmēts pamats valodai un kultūrai. Wierzbicka, A. (2002). "Russian Cultural Scripts: The Theory of Cultural Scripts and its Applications." In: *Ethos* 30(4): P. 402. Es šajā darbā skaidrības dēļ tomēr izlēmu lietot *latviešu kultūru un latviešu valodu*.

1. TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS

Šajā nodaļā tiek izklāstītas kultūras definīcijas un teorētiskais konteksts, ko lieto Vieržbicka savai kultūras skripta teorijai. Tiek aprakstīts kā Vieržbicka definē kultūru, kā viņa nonākusi pie savas teorijas un metodes, kādi ir viņas uzskati par mijiedarbību starp valodu un domāšanu un kā teorijas autore skaidro kultūras atšķirības un paralēles.

Lai uz to paskatītos daudz detalizētāk un plašāk, uzmanība tiek pievērsta arī citiem valodniekiem: Edvardam Sepīram (*Edward Sapir*) un Bendžaminam Lī Vorfam (*Benjamin Lee Whorf*) un viņu hipotēzei par mijiedarbību starp domāšanu un valodu. Tāpat tiek minēts Džordžs Lekofs (*George Lakoff*) un ungāru lingvists un starpkultūru komunikācijas pētnieks Zoltans Kovečešs (*Zoltán Kövecses*), kuri uz ļoti atšķirīgu teoriju bāzes aplūko līdzīgus jautājumus tāpat kā Vieržbickas skaidrojums un salīdzinošais Alana Krūza (*D. Alan Cruse*) skatījums.

Atbilstoši idejai par relatīvu universalitāti, balstoties uz savas teorijas fona, pēc manām domām, labāk izskaidrot gan kultūru atšķirības, gan paralēles ir izdevies Kovečešam. Nodaļā par kultūras atšķirībām īsi apskatīta Maikla Tomaselo (*Michael Tomasello*) teorija par kultūras un valodas lomu cilvēces evolucionārajā attīstībā. Nobeigumā tiek apkopotas visas iepriekšminētās pieejas.

1.1. Kultūras definīcijas

Vieržbicka uzsver, ka kultūrām nav skaidras robežas un ka to saturs nav pašsaprotams. Tomēr šo saturu, viņasprāt, nevar noliegt. Kaut arī kultūras robežas nav skaidri redzamas, kultūras atšķirības pastāv. Šo domu Vieržbicka atspoguļo rakstā „*Aizstāvēt kultūru*” (*In defense of "Culture"*).³

Pirms četrdesmit gadiem attiecību dēļ Vieržbicka pārcēlās no Varšavas uz Austrāliju, tādēļ pēc pieredzes zina, ko nozīmē dzīvot svešā zemē un kādas ir psiholoģiskās grūtības vai pat personīgās barjeras, pielāgojoties citām normām.⁴

Manuprāt, interesanti ir tas, ka viņa dzīvo Austrālijā, savukārt es dzīvoju Vīnē, maģistra darbu rakstu Latvijas Universitātē, bet pati esmu no Berlīnes. Tādēļ interesants šķiet Cvetana Todorova (*Tzvetan Todorov*) rakstītais, kurš ir no Bulgārijas, bet dzīvo Parīzē:

"Since human societies have existed, they have always maintained mutual relations. As one cannot imagine people living first in isolation and only later forming a society, so one cannot conceive of a culture which wouldn't have any relations, with others: identity is born out of (the awareness of) the difference."

³ Wierzbicka, A. (2005). In Defense of "Culture". *Theory & Psychology*, Vol. 15 (4). P. 575 – 597.

⁴ Sīkāk par Vieržbickas dzīvi Austrālijā, viņas personīgo pieredzi un dzīves situāciju var lasīt viņas rakstā: Wierzbicka, A. (1997b). The double life of a bilingual: A cross-cultural perspective. In: Bond, M. (Ed.) *Working at the Interface of Culture: Eighteen lives in social sciences*. London: Routledge. P. 113 – 125.

"Kopš ir pastāvējusi cilvēku sabiedrība, tā vienmēr ir saglabājusi savstarpējās attiecības. Tāpat kā grūti iedomāties, ka cilvēki no sākuma dzīvo izolētībā un tikai vēlāk veido sabiedrību, tā arī nevar iedomāties tādu kultūru, kurai nebūtu nekādu attiecību ar citām: identitāte ir dzimusi no atšķirību apzināšanās".⁵

Tādejādi var secināt, ka identitāte veidojas tikai tad, ja viena kultūra apzinās citu kultūru atšķirīgo. Tāpēc divvalodīgiem cilvēkiem vai tiem, kuri dzīvo citā kultūrā, vai starp vairākām kultūrām, ir vieglāk pamanīt kultūru atšķirības, neskatoties uz pašas kultūras heterogenitāti. Viņi arī apzinās citu cilvēku spiedienu pielāgoties. Līdz ar to viņiem ir jāmainās, lai pielāgotos citai kultūrai.

Par šādu spiedienu ir izteicies arī Moriss Merlo-Pontī (*Maurice Merleau-Ponty*):

"L'ethnologie n'est pas une spécialité définie par un objet particulier, les sociétés "primitives"; c'est une manière de penser, celle qui s'impose quand l'objet est "autre" et exige que nous nous transformions nous-mêmes."

"Etnoloģija nav disciplīna, ko nosaka sevišķs pētījuma objekts, "primitīvas sabiedrības"; tas ir domāšanas veids, kas tiek uzspiests, ja pētījuma objekts ir "tas cits", kas pieprasa, ka mēs mainām paši sevi."⁶

Kas ir kultūras pamats Vieržbickas pētījumiem, kā arī Kliforda Gīrcas (*Clifford Geertz*) 1979. gada kultūras definīcijai, kas cieši saistīta ar komunikāciju?:

"The culture concept which I adhere denotes a historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which people communicate, perpetuate and develop their knowledge about and attitudes towards life."

"Kultūras koncepts, ko es stingri ievēroju, norāda uz vēsturiski nodoto nozīmes sistēmu, kas ir izteikta simbolos, mantotu koncepciju sistēmu, izteiktu simboliskās formās, ar ko cilvēki komunicē, iemūžina un attīsta savas zināšanas un attieksmi pret dzīvi."⁷

Vieržbicka salīdzina valodas mācīšanu ar kultūras saprašanu. Valodas var mācīt, lai gan tām nav skaidras robežas, tomēr ir aprakstāmais kodols (vārdu krājums, gramatika). Vienkārši sakot, kultūrām nav satura un, implicējot to, ko nevar iemācīt, tiek noliegta starpkulturālās saprašanās iespēja.⁸ Turklāt arī valodas mācīšanas procesā, apgūstot semantiku, cilvēki ir kultūras ietekmē, jo valodu apgūst tikai socializācijas rezultātā un jebkura socializācija, savukārt, ir saistīta ar noteiktu kultūru.

Vieržbicka savos tekstos nelieto jēdzienu starpkulturāls (*intercultural*). Viņa lieto *cross-cultural* – kultūras, kas dažkārt pārklājas vai krustojas. Ar šo definējumu teorijas autore saprot to cilvēku piedzīvoto, kuri atrodas starp divām kultūrām, dažādām dzīvēm, atšķirīgu

⁵ Todorov, T. (1986). Le croisement des cultures. In Todorov (ed.) *Le croisement des cultures*. Paris: Hérissé à Évreux. 5-26: P. 20.

⁶ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 20.

⁷ Geertz, C. (1979). *Meaning and order in Moroccan society: Three essays in cultural analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 89.

⁸ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 21.

uztveri un domāšanas veidu. Šie cilvēki dzīvo kultūrās, nevis starp tām.⁹ Tomēr šajā tekstā tiek lietots jēdziens *starpkulturāls*, jo tas ir jēdziens, ko lieto latviešu valodā.

Vierzbicka secina, ka starpkulturālās komunikācijas uzlabošana neizriet tikai no frāzēm, kas apstiprina kultūras heterogenitāti un mainīgumu un noliedz atšķirīgas kultūras normas un realitātes veidus (piemērām dekonstrukcijas vārdā). Lai uzlabotu starpkulturālo saprašanos, ir nepieciešama pētījumu bāze, kur atšķirīgas kultūras normas un vēsturiski pārnesto nozīmju veidi ir aprakstīti un labi pamatoti.¹⁰ Kā šāda bāze varētu palīdzēt politiski labi argumentēt, lai uzlabotu starptautisko komunikāciju, Vierzbicka īsumā skaidro savā rakstā par dialogu starpkulturālajās attiecībās.¹¹

1.2. Vierzbickas koncepcijas izejas punkti

Šajā nodaļā pārsvarā pēc Vierzbickas grāmatas "Saprast kultūras caur to atslēgas vārdiem. Angļu, krievu, poļu, vācu un japāņu valoda" ("*Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German and Japanese*") ievadā tiek skaidrots, kā Vierzbicka ir nonākusi pie kultūras skriptu teorijas, kādas ir viņas pamatnostādnes, un ko mums dod kultūras skripta teorija. Turklāt tiek apskatīti arī citi teorētiķi, kuri domā par šai darba tēmai svarīgiem jautājumiem, piemēram, kāda ir saistība starp domāšanu un valodu un kā var skaidrot kultūras atšķirības, kāpēc vispār pastāv kultūras atšķirības, un uz kāda pamata starpkulturāla sapratne tomēr ir iespējama.

Vierzbicka savā teorijā balstās uz to valodu pētnieku idejām, kuri jau pirms viņas bija pievērsušies kultūras un valodas atšķirībām, piemēram, Edvards Sepīrs, Benžamins Lī Vorfs, agrākos laikos - Johans Gotfrīds Herders (*Johann Gottfried Herder*) un Vilhelms fon Humbolts (*Wilhelm von Humboldt*).

Citējot Vierzbicku, šīs grāmatas un arī teorijas mērķis - demonstrēt, ka ar kultūras analīzes palīdzību var iegūt jaunus un nozīmīgus lingvistiskos un lingvistiskās semantikas pārskatus, turklāt kultūras semantiskā perspektīva ir tik ļoti svarīga, ka kultūras analīze to nevar ignorēt.¹² Autore raksta: "*The relevance of semantics is not restricted to vocabulary, but perhaps in no other area is it so clearly obvious. It is therefore on vocabulary that this book concentrates.*" "Semantikas būtiskums nav ierobežots ar vārdu krājumu, bet, šķiet, nevienā

⁹ Wierzbicka, A. (2005). In Defense of "Culture". *Theory & Psychology*, Vol. 15 (4). 581.

¹⁰ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 21.

¹¹ Wierzbicka, A. (2006). The concept of 'dialogue' in cross-linguistic and cross-cultural perspective. *Discourse Studies*, Vol. 8(5). P. 657 – 703.

¹² Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 1.

citā sfērā tas nav tik skaidri acīm redzams. Tāpēc šī grāmata koncentrējas uz vārdu krājumu."¹³

Vārdu krājuma valodas atšķirības ir skaidri pamanāmas tad, kad tās attiecas uz reāliem priekšmetiem. Piemēram, vārds *zefīrs* ir grūti pārtulkojams vācu valodā, jo Vācijā tāda lieta neeksistē. Bet toties vārdu *Negerkuss* (politiski korektāk būtu teikt *Schaumkuss mit Schokoladenglasur*), kas ir līdzīgs zefīram (bet tomēr nav tas pats, jo tā pamats ir no vafeles un tam ir savādāka konsistence), ir grūti iztulkot latviešu valodā. Ņemot piemēru no citas jomas, piemēram, sociālajiem rituāliem vai valsts pārvaldes iestādēm, var atrast daudz atšķirības. Piemēram, vācu kanclera amats daudzās valstīs ir salīdzināms ar ministru prezidenta posteni.

To savā laikā rasktīja Herders (1978[1772]):

"Jede [Sprache] ist auf ihre Weise verschwenderisch und dürftig: nur jede auf eigne Art. Wenn der Araber für Stein, Kamel, Schwert, Schlange (Dinge, unter denen er lebt!) so viel Wörter hat, so ist die ceylanische Sprache, den Neigungen ihres Volks gemäß, reich an Schmeicheleien, Titeln und Wortgepränge. Für das Wort »Frauenzimmer« hat sie nach Stand und Range zwölflei Namen, da selbst wir unhöfliche Deutsche z. E. hierin von unsern Nachbarn borgen müssen."

"Katra [valoda] savā veidā ir gan izšķērdīga, gan nepietiekama, tikai katra savā veidā. Ja arābiem ir ļoti daudz vārdu, kas apzīmē akmeni, kamieli, zobenu vai čūsku (lietas starp kurām viņi dzīvo), tad valoda, kādā runā Ceilonā, saskaņā ar to iedzīvotāju noslieci, ir bagāta ar glaimiem, tituliem un citām verbālām dekorācijām. Vārdam "sieviete", atkarībā no tās sociālā stāvokļa un šķiras vien ir divpadsmit dažādi nosaukumi, tai pat laikā mēs, nepieklājīgie vācieši, esam spiesti tos aizņemties no saviem kaimiņiem."¹⁴

Atsaucoties uz šo apgalvojumu, Vierzbicka nonāk pie secinājuma, ka tas, kas attiecas uz materiālo kultūru, uz sociāliem rituāliem un valsts pārvaldes iestādēm, tikpat lielā mērā attiecas uz cilvēku vērtībām, ideāliem un attieksmi, kā arī uz veidu, kā cilvēki domā par pasauli un mūsu dzīvi tajā.¹⁵

Svarīga pieeja darba kontekstā ir Della Haimsa (*Dell Hymes*) kopš 1962. gada izstrādātajai un Džona Gamperca (*John Gumperz*) turpinātajai komunikācijas etnogrāfijai.¹⁶ Haimss apgalvo, ka kompetentam runātājam ir jāzin vairāk nekā valodas gramatiku vien. Viņam jāsaprot, kādā veidā atbilstoši kultūras normām jārunā ar visdažādākajiem cilvēkiem par dažādām lietām atšķirīgās situācijās. Bez gramatiskām un valodas zināšanām cilvēkiem

¹³ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 1.

¹⁴ Herder, J. G. (1978/1772) *Theoretische Schriften. Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. In: *Sturm und Drang. Weltanschauliche und ästhetische Schriften. Band 1*. Müller, P (Hg.) Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag. S. 177.

¹⁵ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 2.

¹⁶ Goddard, C./Wierzbicka, A. (1997). *Discourse and Culture*. In: van Dijk, T. (ed.). *Discourse as Social Interaction*. London: Sage. P. 232 – 233.

jāpiemīt tā saucamajai komunikatīvajai kompetencei. Ar komunikatīvo kompetenci Haimss saprot to, vai cilvēks var rīkoties atbilstoši noteiktam runas gadījumam (*speech event*).

Dažādām kultūrām ir dažādi runas gadījumi, piemēram, darba intervijā, tiesā vai bērēs, kur nepieciešama atbilstoša uzvedība. Lai raksturotu sarunu atšķirības, Haimss ir izveidojis runas struktūru, tā saucamo *SPEAKING framework* t.i. sarunas rāmi:

S *setting and scene (where and when does it happen?)*

P *participants (who is taking part?)*

E *ends (what do the participants want to achieve?)*

A *act sequence (what is said and done?)*

K *key (what is the emotional tone, e.g. serious, sorrowful, light-hearted?)*

I *instrumentalities (what are the 'channels' e.g. verbal, written and 'codes' e.g. language, speech styles)*

N *norms of interaction and interpretation (why 'should' people act like this?)*

G *genre (what kind of speech event is it?)*

S vide un aina (kur un kad tas notiek?)

P dalībnieki (kas piedalās?)

E nolūks (ko dalībnieki grib sasniegt?)

A darbības secība (kas tiek pateikts un darīts?)

K atslēgas (kurš ir emocionāli vientuļš, piemēram, nopietns, noskumis, vieglprātīgs?)

I līdzekļi (kādi ir iespējamie "kanāli", piemēram, mutiskie, rakstiskie vai "kodi", piemēram, valoda, runas stili)

N savstarpējās mijiedarbības un interpretācijas normas (kāpēc cilvēkiem šādi jārikojas?)

G žanrs (kāda veida runas gadījums tas ir?)

Ar šo sarunas rāmi viņš mēģināja izstrādāt struktūru datu vākšanai, īpaši, lai tos vāktu dažādās kultūrās. Lai skaidrotu diskursa fenomenu atbilstoši attiecīgajai kultūrai, visbūtiskākā ir normas komponente. Toties šādas interakcijas normas (to, kas no cilvēkiem tiek gaidīts, pateikt vai darīt noteiktā runas gadījumā) ir grūti zinātniski notveramas. Šīs normas pārsvarā ir neapzinātas, līdz ar to, tās var aplūkot tikai netieši, piemēram, vērojot reakciju, kad normas tiek pārkāptas.

Problēma Haimsa pieejā ir tā, ka netiek piedāvāta metode, kā raksturot kultūras normas. Līdz ar to, katram etnogrāfam nākas izmantot savu pieeju. Toties Vieržbickas

kultūras skriptu teorija ir mēģinājums atrast pieeju un metodi, kā raksturot šīs kultūras atšķirības un normas.

1.3. Saistība starp domāšanu un valodu (Sepīra-Vorfa hipotēze)

Tā kā kultūras skripta teorija balstās uz valodas analīzi, vispirms ir jānoskaidro, kādā veidā valoda un domāšana ir saistītas. Visbiežāk šajā kontekstā tiek minēta Sepīra-Vorfa hipotēze par to, ka valoda un domāšana ir cieši saistītas:

"It lies in the old insight that the meanings of words from different languages don't match (even if they are artificially matched, faute de mieux, by the dictionaries), that they reflect and pass on ways of living and ways of thinking characteristic of a given society (or speech community) and that they provide priceless clues to the understanding of culture."

"Tas sakņojas vecajā ieskatā, ka atšķirīgu valodu vārdu nozīmes nesakrīt (arī tad, ja tās ir mākslīgi pielīdzinātas, *faute de mieux*, vārdnīcās), ka tās atspoguļo un nodod tālāk sabiedrības (vai runas kopienas) dzīvošanas veidus un domāšanas īpatnības, ka tās sagādā nenovērtējamus ieskatus kultūras saprašanā."¹⁷

Līdzīgās domās ir arī Sepīrs, turklāt piebilst, ka šīs atšķirības attiecas arī uz mentālo pasauli.¹⁸ Dažādās kultūrās un valodās ir dažādi vārdi, tas ir acīm redzami, bet vai tas vienlaicīgi nenozīmē, ka, lietojot atšķirīgus vārdus, arī domas ir atšķirīgas? Vorfs uz šo jautājumu atbildētu šādi:

"We dissect nature along lines laid down by our native languages. The categories and types that we isolate from the world of phenomena we do not find there because they stare every observer in the face; on the contrary, the world is presented in a kaleidoscopic flux of impressions which has to be organized by our minds – and this means largely by the linguistic systems in our minds. We cut nature up, organize it into concepts and ascribe significances as we do, largely because we are parties to an agreement to organize it in this way – an agreement that holds throughout our speech community and is codified in the patterns of our language. The agreement is of course, an implicit and unstated one, but its terms are absolutely obligatory; we cannot talk at all except by subscribing to the organisation and classification of data which the agreement decrees."

"Mēs analizējam dabu atbilstoši mūsu dzimtajai valodai. Kategorijas un tipus, ko izolējam no fenomenu pasaules, tur neatrodam, jo tie lūkojas jebkuram vērotājam tieši sejā; pat pretēji, pasaule tiek pasniegta kaleidoskopiskā iespaidu plūsmā, kurai jābūt organizētai mūsu prātos, un tas lielā mērā nozīmē lingvistisko sistēmu tajos. Mēs sagriežam pasauli gabalos, veidojam konceptus un piedēvējam nozīmi, lielā mērā tāpēc, ka esam šīs vienošanās dalībnieki, lai to noorganizētu šādā veidā – caur vienošanos, kas ir spēkā viscaur mūsu runas komūnā un ir šifrēta ar mūsu valodas modeļiem. Vienošanās, protams, ir netieša un neapstiprināta, *bet tās nosacījumi ir pilnīgi obligāti*; mēs nevaram runāt, ja nepiedalāmies to datu organizācijā un klasifikācijā, kurus nosaka vienošanās."¹⁹

Šis citāts ir ļoti spēcīgs un ilustrējošs, tādēļ to viegli var pārprast. Tā arī darīja autori, kuri kritizē Sepīra-Vorfa tēzi. Viņi no Vorfa teiktā saprata, ka sociāla realitāte jeb domāšana

¹⁷ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 4. Viņa to balstās arī uz Džonu Loka (John Locke (1650[1690])) teikto.

¹⁸ Sapir, E. (1949) *Selected writings of Edward Sapir in language, culture and personality*. Mandelbaum, D. (Ed.) Berkeley: University of California Press. P. 27.

¹⁹ Whorf, B.L. (1956). *Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Carroll, J.B. (Ed.) New York: Wiley. P. 213.

nosaka valodu, vai arī tieši otrādi, ka cilvēku domas ir atkarīgas no kategorijām, kādas ir iespējamas viņu valodā.

Vierzbicka drīzāk piekrīt Vorfa apgalvojumam, ka atšķirības starp valodām ir cēlonis atšķirībām valodu lietotāju domās.²⁰ Tātad uz jautājumu, vai kultūras specifiskās kategorijas atspoguļo vai formē (t. i. ietekmē nevis nosaka) domāšanas veidu, atbildei būtu jābūt apstiprinošai abos gadījumos. Izvērstāk par šo jautājumu Vierzbicka raksta šādi:

"As a society changes, these tools, too, may be gradually modified and discarded. In that sense, the outlook of a society is never wholly "determined" by its stocks of conceptual tools, but it is clearly influenced by them."

"Tāpat mainās sabiedrība, arī šie rīki pakāpeniski var tikt modificēti un atmeti. Tādā veidā sabiedrības aina nekad nav pilnībā noteikta ar tās konceptuālo rīku krājumu, bet tie šo ainu viennozīmīgi ietekmē."²¹

Tas nozīmē, ka konceptuālais rīku krājums ietekmē atsevišķus cilvēkus, līdz ar to arī visu sabiedrību. Mainoties sabiedrībai, pakāpeniski mainās arī šie rīki. Tas pats attiecas uz indivīdiem. Indivīdus ietekmē valodas koncepti, bet viņi paši tos var sākt ietekmēt un pamazām izmainīt. Vienu vārdu, ko varētu uzskatīt par konceptuālo rīku, cilvēks var lietot jaunajā kontekstā ar citu vai pārnestu nozīmi. Ja to dara tikai viens cilvēks, tad tas, varbūt, vēl nav tik ietekmējoši, bet, ja to dara vairāki cilvēki, vairākas reizes, tad ar to jau mainās kopīgā aina rīku lietošanā. Modificēšanas loma ir nozīmīga žurnālistiem, jo viņu tekstus lasa plaša sabiedrības daļa.

Pēc Vierzbickas teorijas saite starp valodu un domāšanu ir acīm redzama:

"To people with an intimate knowledge of two (or more) different languages and cultures, it is usually self-evident that language and patterns of thought are interlinked. To question the validity of the link on the basis of an alleged lack of evidence is to misunderstand the nature of evidence which is relevant in this context."

"Cilvēkiem, kas pārvalda divas (vai vairākas) dažādas valodas un izdzīvo dažādas kultūras, parasti ir vienkārši skaidrs, ka valoda un domāšanas veidi ir saistīti. Apšaubīt šo saistību, pamatojoties uz piedēvētu pierādījumu trūkumu, nozīmē pārprast pierādījumu dabu, kas šajā kontekstā ir ļoti būtiska."²²

Par šo tēmu raksta arī Eva Hofmane (*Eva Hoffmann*) savā 1989. gadā izdotajā grāmatā "Pazudis tulkojumā: Jaunā dzīve jaunajā valodā." (*"Lost in translation: A life in a new language."*):

"If you have never eaten a real tomato, you'll think the plastic tomato is the real thing and moreover, you'll be perfectly satisfied with it, " I tell my friends. " It's only when you've tasted them both that you know there's a difference, even though it's almost impossible to describe. [...] Surely, inside our heads and souls things are more universal, the ocean of reality one and indivisible. No, I shout in every one of our arguments, no! There's a world out there; there are

²⁰ Whorf, B.L. (1956). *Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Carroll, J.B. (Ed.) New York: Wiley. P. 57.

²¹ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 5.

²² Turpat.

worlds. There are shapes of sensibility incommensurate with each other, topographies of experiences one cannot guess from within one's own limited experience."

"Ja jūs nekad nebūsiet ēduši īstu tomātu, tad domāsi, ka arī plastmasas tomāts ir īsts, vēl vairāk, jūs būsi ar to pilnībā apmierināti", es stāstu saviem draugiem. "Tikai tad, kad būsi nogaršojuši abus, jūs varēsi noteikt atšķirības, kaut arī tās ir gandrīz neiespējami aprakstīt. [...] Protams, jūsu galvās un dvēselēs lietas ir universālākas, realitātes okeāns ir viens un nedalāms. Katram no mūsu argumentiem es saku nē! Pasaule ir tur ārā, daudz pasaules. Tur ir uztveres spējas, kuras ir nesamērīgas viena ar otru, tur ir pieredzētā topogrāfija, kuru nav iespējams uzminēt ārpus mūsu katra ierobežotajai pieredzei."²³

1.4. Džordžs Lekofs (*George Lakoff*)

Vieržbicka kultūras atšķirības savā teorijas rāmējumā īsti nepamato. Lai gan viņa skata valodu un ķermeni kā izziņas avotus,²⁴ Vieržbicka nozīmes veidošanās procesu apskata no uztvērēja puses - kā viņš saprot nozīmi un kā viņam to var paskaidrot un aprakstīt. Ar jautājumu, kā es varu saprast, ko otrs man rāda, vai saka? Toties **Džordžs Lekofs (*George Lakoff*)** un Kovečešs drīzāk apskata sūtītāja pozīciju, jautājot, kā tajā veidojas nozīme. Arī Eva Hofmane raksta no tāda paša skatu punkta: "ja jūs nekad nepagaršosiet citu tomātu, jūs neuzzināsi, ka pastāv arī savādāki tomāti."²⁵

Hofmane runā par piedzīvojumu, līdzīgi savā grāmatā "Sievietes, uguns un bīstamas lietas" (*Woman, Fire and Dangerous things.*) raksta Lekofs:

"[There is a lot of] evidence that the mind is more than a mere mirror of nature or a processor of symbols, that it is not incidental to the mind that we have bodies and that the capacity for understanding and meaningful thought goes beyond what any machine can do."

"[Ir daudzi] pierādījumi, ka prāts ir vairāk nekā tīrs dabas spogulis vai simbolu apstrādātājs, ka prātam tas nav nejauši, ka mums ir ķermenis un ka saprašanas un nozīmīgas domas, iespējams, pārspēj to, ko jebkāds aparāts spēj darīt."²⁶

Līdz ar to viņš izteikti *novirzās* no tā, ko uzskata par objektīvismu, kur domas ir iekšēja reprezentācija ārējai realitātei, gluži kā dabas spogulis. Toties viņš atbalsta citu teorētisko pieeju, ko viņš nosauc par pieredzes reālismu (*experiential realism*) jeb eksperimentālismu (*experientialism*).²⁷ Tajā nozīme nav realitātes spogulim, bet "*meaning is a matter of what is meaningful to thinking, functioning being*" "nozīme ir atkarīga no tā, kas ir nozīmīgs domājošai, dzīvotspējīgai būtnei."²⁸

Šī pieeja izriet no tā, ka saprātam (*reason*) un konceptuālai sistēmai ir ķermeniskā bāze.²⁹ Tie ir tādi procesi kā metafora, metonīmija un prāta tēlainība (*mental imagery*).³⁰ Līdz

²³Hoffmann, E. (1989). *Lost in translation: A new life in a new language*. New York: Dutton. P. 204.

²⁴ Wierzbicka, A. (1995), Kisses, handshakes, bows: The semantics of nonverbal communication. In: *Semiotica* 103-3/4: P. 207-252.

²⁵ Salīdzināt augstāk.

²⁶ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, London: University of Chicago Press: P. XVII.

²⁷ Turpat. XV. Lpp.

²⁸ Turpat. XI. Lpp.

²⁹ Turpat.

ar to, arī domāšana ir iemiesota (*embodied*), tā ir tēlaina (*imaginative*) ar geštalta īpašībām.³¹ Lekofs uzskata, ka šīs teorijas fons nozīmīgi maina veidu, kā mēs saprotam sevi un citus. Tas izmaina to, kā mēs redzam izglītību, zinātni un citas cilvēku veidotās institūcijas.

Lekofa lielākās šaubas Vieržbickas pieejas kontekstā ir viņas pieņēmums, ka nozīme balstās uz patiesību.³² Viņa vadās pēc semantiski primitīviem pamatelementiem. Lai tos varētu saprast ikviens, tiem jābūt vienādei, tātad patiesai nozīmei. Ja ar šādiem pamatelementiem tiek raksturotas citas nozīmes, tad būtu jādomā, ka ir tikai viens īstais variants kā sagrupēt pamatelementus, lai veidotu jauno nozīmi. Tāpat būtu jābūt tikai vienam variantam, kā saprast semantiskos skaidrojumus. Lekofs ir pret tādu vienu patieso, līdz ar to, viennozīmīgo un spēcīgo variantu. Viņš uzskata, ka izziņas un saprašanas skaidrošanā ļoti svarīgi ņemt vērā kontekstu.³³ Pat intuitīvi konteksts ir ļoti svarīgs, jo cilvēki parasti neuztver katru, atsevišķu vārdu, bet gan redz to teikumā vai kādā citā kontekstā. Fons un konteksts ir nozīmīgs pamats tam, ko novērojam.

"Conceptual atomism is therefore tied to objectivist rationality and abandoning conceptual atomism would lead to a change in the concept of rationality. For this reason the existence of concepts with gestalt properties has very serious consequences."

"Konceptuālais atomisms ir saistīts ar objektīvistu racionalitāti un atteikšanos no konceptuālā atomisma, lai novestu pie pārmaiņām racionalitātes konceptā. Tādēļ koncepta eksistencei ar geštalta īpašībām ir ļoti nopietnas sekas."³⁴

Tai pat laikā Lekofs apgalvo, ka mēs varam turpināt semantisko kompozicionalitāti (*semantic compositionality*). Ja to grib darīt, tad iesākuma nepieciešams kaut kas tieši saprotams, lai to pēc tam varētu salikt. Kā tādu sākuma punktu vai pamatu viņš redz pamata-līmeņa kategorijas (*basic-level categories*) un tēla shematiskos konceptus (*image schematic concepts*).³⁵ Pamata-līmeņa kategorija, piemēram būtu galds, ja tas ir ievietots gan ģeneralizācijā (mēbeles) gan specializācijā (rakstāmgalds).³⁶ Tēla shema būtu augša-leja (*up-down*), centrs-perifērija (*center-periphery*) un tvertnes (*container*) metaforas. Tvertnes metafora ir ontoloģiska metafora, kurā koncepts ir reprezentēts un norādīts, kā ar iekšpusi un ārpusi tas spējīgs tvert kaut ko citu.³⁷ Piemēri tvertnes metaforai ir šādi: Dzīve ir tukša bez viņas. Viņš ir ieradies darbā.

³⁰ Izvērstākam salīdzinājumam starp objektīvismu un pieredzes reālismu Sk. Turpat.: Preface. vai Kővecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. Exercises written by Koller, B. et. al. Oxford: University Press P. 3 – 15.

³¹ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. XIV - XV.

³² Turpat. 203. Lpp.

³³ Sk. izvērstāk salīdzināt nākamajā nodaļā.

³⁴ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 203.

³⁵ Turpat. 280. Lpp.

³⁶ Turpat. 13. Lpp.

³⁷ Lakoff, G./Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago. P. 51.

Līdz ar to sistēmām būtu pamats, bet nebūtu izveidojušies primitīvi.³⁸ Izejot no tā, viņš nonāk pie secinājuma, ka "*within a theory that contains basic-level concepts and image schemas, it is still possible to have rules of semantic composition that form more complex concepts from less complex ones.*"³⁹ teorijā, kas satur pamata līmeņa konceptus un tēla shēmas, joprojām ir iespējami semantiskās kompozīcijas noteikumi, kas no mazāk kompleksiem konceptiem veido vairāk kompleksus".³⁹

1.5. Alans Krūzs (D. Alan Cruse)

Lai gan dekompozīcijas pieeja tiek daudz kritizēta, jo pārsvarā pieejas elementus var pārbaudīt tikai modelējot, pati Vieržbicka kritizē šādu abstraktu pieeju. Tādēļ savā dekompozīcijas teorijā viņa izstrādāja semantiskos pamatelementus, kas nav abstrakti un pie kuriem var nonākt ar intuīcijas palīdzību. Turklāt piedāvātajai analīzei vajadzētu būt pārbaudāmai ar dzimtās valodas runātāju ticības vērtējumiem (*native speaker judgments of plausibility*).⁴⁰ Arī Alans Krūzs (D. Alan Cruse) savā grāmatā "Nozīme valodā" / "*Meaning in language*" apraksta Vieržbickas pieeju, kas vārdu nozīmes analizē, reducējot tos kā visoriģinālāko un, noteikti, visradikālāko laikmetīgo kompozīcijas pieeju.⁴¹ Vieržbicka atzīmē, ka tā kā visi cilvēki ir piedzimuši ar **iedzimtām spējām** un pamatelementi ir iedzimtās semantiskās kapacitātes atspulgs, tad pamatelements, kas parādās tikai kādā vienā valodā, ir skaidrojams pamatelementos, kas parādās visās valodās. Tāpat pamatelementiem nav jābūt abstraktiem, tiem jābūt pieejamiem tiešā intuīcijā un jebkādi piedāvātai analīzei vajadzētu būt pārbaudāmai ar dzimtās valodas runātāju ticības vērtējumiem.⁴²

Savas grāmatas nobeigumā Krūzs secina, ka uz svarīgiem jautājumiem semantikā vēl nav atbildēts, piemēram, jautājums par to, kādā veidā valoda ir saistīta ar lietām un apkārtējās pasaules noteikumiem⁴³. Šajā darbā aprakstītās hipotēzes izsaka varbūtību, ka domāšana ir iemiesota un mūsu ķermenis ir ļoti nozīmīgs izziņas avots,⁴⁴ kas savā ziņā savieno apkārtējo pasauli ar mūsu domām un valodu, kā arī mēģina rast atbildes uz šo jautājumu.

Otrs jautājums, kas Krūzam joprojām nešķiet atbildēts, ir par to, kā vislabāk reprezentēt vārdu semantiskās īpašības. Nav zināms, vai pastāv kaut kas tāds, kā nozīmes kodols, ar ko var paredzēt kontekstu variācijas. Varētu arī būt, ka dekompozīcija ir tikai mēģinājums no atmiņas haosa destilēt praktiski lietojamas skices, kas nekad nevar būt līdz

³⁸ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 279.

³⁹ Turpat. P. 280.

⁴⁰ Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford/New York: Oxford University Press. P. 99, 255.

⁴¹ Turpat. 246. Lpp.

⁴² Turpat. 247. Lpp.

⁴³ Turpat. 381. Lpp.

⁴⁴ Sk. nodaļas par Lekofu un Kovečešu.

galam veiksmīgas. Ja pieņemam, ka pastāv konceptuāli pamatelementi, tad rodas jautājums, kādi tie ir, varbūt tie ir tādi kā semantiskie atomi?⁴⁵

1.6. Zoltāns Kovečešs (*Zoltán Kövecses*)

No Lekofa teorijas izriet arī ungāru sociālzinātnieka un valodnieka **Zoltāna Kovečeša** (*Zoltán Kövecses*) teorija. Viņš uzskata, ka nevar nodalīt prātu (*mind*) no ķermeņa (*body*). Ķermeniskie piedzīvojumi ir svarīgi domāšanai un valodai.⁴⁶ Vadoties pēc tā, ka domāšana un nozīme ir ieguldītas ķermenī un ka nozīme ir relatīva attiecībā pret to, kā mēs ierāmējām piedzīvojumu, Kovečešs nonāk pie jauniem uzskatiem par valodām un arī cilvēku zināšanām. Īpaši jautājumā, vai valoda ir relatīva vai universāla.

Kovečešs argumentē, ka prātam (*mind*) viscaur pastāv holastiskie procesi – tas nozīmē, ka vieni un tie paši procesi ir atbildīgi par dažādām prāta spējām kā, piemēram, emocijām, sapņiem, domām un valodu. Šie procesi jeb operācijas, kas notiek prātā, ir aptuveni šādi: figūra - fona sakārtojums/pamata izlīdzinājums (*figure-ground alignment*), spēka dinamika (*force dynamics*) un citi. Šīs kognitīvās operācijas darbojas visos prāta procesos, kas nozīmē, ka tie tiek pielietoti arī valodai. Tie ir atslēgas komponenti valodai, nozīmei un konceptualizācijai.⁴⁷

Kāda tad ir Kovečeša atbilde uz to, vai valoda nosaka domas vai tā izsaka domas, līdz ar to, pielāgojas domām? Apkopojot iepriekš teikto, manuprāt, var atzīt, ka Kovečešs piekrīt sava kolēģa Vorfa teiktajam.

"The world comes largely unstructured; it is (human) observers who do most of the structuring. A large part of this structuring is due to the linguistic system (which is a subsystem of culture). Language can shape and, according to the principle of linguistic relativity (Whorf, 1956) does shape the way we think."

"Pasaule plašā mērā ir nestrukturēta; tie pārsvarā ir novērotāji (cilvēku veidolā), kas veic pasaules strukturēšanu. Liela pasaules strukturēšanas daļa notiek ar lingvistiskās sistēmas palīdzību (kas ir kultūras apakšsistēma). Valoda var veidot domāšanu, un saskaņā ar lingvistiskās relativitātes principiem (Whorf, 1956) arī nosaka veidu, kā mēs domājam."⁴⁸

Rezumējot tēmu par saikni starp domāšanu un valodu var teikt, ka gan Vieržbicka gan Kovečešs nonāk pie līdzīga secinājuma, lai gan katrs balstās uz dažādu teoriju pamata. Viņi abi piekrīt Sepīra-Vorfa hipotēzei, ka atšķirības starp valodām ir cēloņi atšķirībām to lietotāju domās.

Vieržbicka tam piekrīt, bet nostājas pret radikālu hipotēzi, ka valodas vienošanās savos nosacījumos ir pilnīgi obligāta. Viņa uzskata, ka mainoties sabiedrībai, rīkus

⁴⁵ Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. P. 380 – 381.

⁴⁶ Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 10.

⁴⁷ Lai uzzinātu vairāk par konceptiem, konceptualizāciju un prāta procesiem, Sk. Murphy, G. L. (2002). *The big book of concepts*. Cambridge: MIT Press.

⁴⁸ Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 12. Oriģinālā skatīt: Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*.

pakāpeniski var modificēt un atnest. Tomēr nekad visas domas neesot determinētas, tās vienmēr viennozīmīgi ir ietekmētas no rīkiem, t.i., no valodas.⁴⁹

Kovečešs nonāk pie daudz izvērstākas un skaidrojošākas atbildes, ko viņš sauc par **relatīvo universalitāti** (*relative universality*).⁵⁰ Universalitāte tāpēc, ka visiem cilvēkiem ir vienādas ķermeniskās īpašības. Viņiem visiem ķermeniskie procesi, darbības, psiholoģiskie procesi, uztvere un motoriskās aktivitātes ir tādas pašas. Līdz ar to, viņiem ir vienādi procesi, ar kuriem tie veido nozīmes (*meaning making processes*). Ar to var skaidrot kultūras līdzības vai paralēles. Cilvēkiem ir doti vienādi prāta (*mind and brain*) rīki, lai apstrādātu ķermeniskos piedzīvojumus. Tomēr cilvēki ne vienmēr lieto tos pašus procesus tajā pašā situācijā. Tas nozīmē, ka nozīmes veidošana ir realizēta dažādi.

Kovečešs savā relatīvajā universalitātē piekrīt, ka izziņa tiek izteikta caur valodu. Kā piemēru varu minēt krāsu uztveri. Nevienai kultūrai nav izvērsti nosaukumi krāsām, ko cilvēki neredz. Tikai tad, kad krāsas top redzamas, piemēram ar ultraskaņas mērītāju vai ar citām fiziskām metodēm, tām tiek doti nosaukumi. Kovečešs piebilst, ka valoda ietekmē mūsu domāšanas veidu, jo valodas šķietami pievērš mūsu uzmanību dažādiem piedzīvojuma aspektiem. To dara valodas, piemēram, ar atšķirīgu piedzīvojuma aspektu kodēšanu gramatikā.⁵¹ Kā piemēru varu minēt pabeigto un nepabeigto darbības veidu krievu valodā. Līdz ar to, ja cilvēks runā pagātnē, viņam vienmēr jādomā par to, vai darbība ir pabeigta vai nē. Tas pārsvarā notiek neapzināti! Citās valodās, piemēram, vācu, par to nemaz nav jādomā.

1.7. Kultūras paralēles un atšķirības (Vieržbicka, Lekofs un Kovečešs)

Šajā nodaļā uzmanība tiek pievērsta otrajam svarīgākajam jautājumam kompleksam, proti, kā var skaidrot kultūras paralēles jeb pamatu, pateicoties kam mēs viens otru varam saprast, un vienlaicīgi kultūras atšķirības, ar kurām mēs dzīvojam?

Sāksim ar Vieržbickas pozīciju. Pārsvarā kā izziņas avotu viņa apskata valodu. Bet Vieržbicka runā arī par ķermeņa valodu kā izziņas avotu, lai uzzinātu kaut ko par citiem cilvēkiem. Viņas rakstā "Bučas, rokasspiedieni, palocīšanās: Neverbālas komunikācijas semantika." (*Kisses, handshakes, bows: The semantics of nonverbal communication.*) viņa runā par atpazīstamo ķermeņa valodu (*forms of bodily behavior*), kura atkārtojās. Autore ir pārliecināta, ka ķermeņa valoda var pārraidīt tās pašas nozīmes kā valoda. Attiecībā pret

⁴⁹ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 5.

⁵⁰ Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 332.

⁵¹ Turpat. 334 - 335. Lpp.

nozīmi ķermeņa valodā, rodas tās pašas problēmas kā parastā valodā, līdz ar to, ir lietderīgi lietot to pašu metodi, lai aprakstīt to.⁵²

Turklāt ķermeņa valoda ir lielā mērā universāla. Forma un nozīme ir dabiski saistītas, līdz ar to, pamatnozīmes ķermeniskajām rīcībām visās kultūrās ir vienādas. Neskatoties uz to, katrā kultūrā var izvēlēties, kādas rīcības formas lietot, līdz ar to, atbilstoši tam, veidojas arī lokālās konvencijas.⁵³ Diemžēl ir ļoti grūti nodalīt universālas nozīmes no lokālām konvencijām.

Lai gan Vieržbicka runā par ķermeni kā izziņas avotu, viņa to dara no pilnīgi citas, pat pretējas perspektīvas kā Lekofs un Kovečešs. Vieržbicka skatās uz nozīmes veidošanas procesu it kā no uztvērēja puses, respektīvi – kā kāds cits saprot nozīmi, un kā viņam to var paskaidrot, jeb aprakstīt. Toties Kovečešs, drīzāk, apskata sūtītāja pozīciju, jautājot, kā tajā veidojas nozīme. Līdz ar to, viņš arī ķermenī redz nozīmes veidošanās vietu.

Atbilstoši tam Vieržbicka pieņem, ka pastāv iedzimtie koncepti, kuri ir visiem cilvēkiem, neskatoties uz to, ka tie tiek realizēti dažādi, atšķirīgās valodās. Šādi koncepti un to realizācija semantiskajos primitīvos ir pamats tam, kāpēc mēs vispār kaut ko saprotam. Vieržbicka sāk meklēt semantiskos primitīvus, salīdzinot valodas.

Lai gan šī pieeja ir daudz kritizēta,⁵⁴ ir jāatzīst, ka Vieržbicka šādā veidā nonāca pie daudzām valodas atšķirībām un atrada konceptus, ko var attiecināt uz vairākām valodām.

Neskatoties uz to, ka Vieržbicka ir pamanījusi daudzas kultūras atšķirības, viņai ir grūti paskaidrot, kāpēc tās eksistē. Kā vienīgo iemeslu, viņa min to, ka vide ir atšķirīga, līdz ar to, citāda veida pamatu konceptu kombinācijas visu izmaina: sociālus rituālus, institūcijas, līdz pat cilvēku vērtībām.

Vide kā vienīgais faktors kultūras atšķirībām man nešķiet tik pārliecinošs. Vieržbicka pat to tik ļoti neuzsver, bet drīzāk norāda uz to, ka citi autori jau pamanījuši kultūras atšķirības, piemēram Herders un Humbolts. Turklāt viņa uzsver to, ka kultūras atšķirības ir acīm redzamas katram, kas pārvalda vairāk par vienu valodu.

Ar šādiem apgalvojumiem viņai ir grūti pārliecināt tādus valodas pētniekus kā Stivenu Pinkeru (*Steven Pinker*). Vieržbicka asi kritizē Pinkera idejas, ko viņš formulē grāmatā *The language instinct* (1994): "[S]ince mental life goes on independently of particular languages, concepts of freedom and equality will be thinkable even if they are nameless."/[T]ā, ka garīga dzīve darbojas neatkarīgi no noteiktas valodas, brīvības vai vienlīdzības koncepti ir iedomājami pat tad, ja nav nosaukti vārdos."⁵⁵

⁵² Wierzbicka, A. (1995), Kisses, handshakes, bows: The semantics of nonverbal communication. P. 208.

⁵³ Turpat. 210. Lpp.

⁵⁴ Sk. lejā nākošajā nodaļā.

⁵⁵ Pinker, S. (1994). *The language instinct*. New York: William Morrow. P. 82.

Ar to Pinkers, pēc Vieržbickas domām, noliedz jebkādu kultūras ietekmi domāšanā. Bet ja tam piekristu, tad ar to *darītu pāri* Pinkeram, jo viņš ar šādu izteicienu vienkārši pretojas valodas determinismam, tam, ka domāšana ir pilnīgi atkarīga no valodas sistēmas. Viņš neizslēdz kultūru kā tādu, tomēr pieļauj, ka cilvēku domas ir specifiskas valodas ietekmētas.⁵⁶ Neskatoties uz to, viņam ir svarīgi akcentēt, ka domāšana pastāv neatkarīgi no specifiskām valodām. Pinkers savu domu pamato ar to, ka katrs cilvēks ir piedzīvojis to, ka gribēja kaut ko rakstīt vai pateikt un to arī pateica, pēc tam saprotot, ka tas īsti nebija tas, ko gribēja pateikt.⁵⁷ Domāšanu, kas ir neatkarīga no specifiskām valodām, viņš iztēlojās līdzīgi kā valodu. Viņš to sauc par *mentalese*, kas runājot esot jātulko valodā.⁵⁸ Īpaši skatoties uz to, ka Pinkers kā Vieržbicka domas attēlojas kādā valodiskā formā viņi savos uzskatos nemaz vairs nav tik tālu viens no otra.⁵⁹

Es piekrītu Vieržbickai, ka kultūrai ir liela ietekme domāšanā. Būtiski ir tas, ka tiem cilvēkiem, kuriem nav tādi koncepti savā valodā, tos nevar vienkārši izskaidrot, jo tie nav paši par sevi saprotami. Šis varētu būt iemesls, kāpēc semantiskie skaidrojumi ir tik gari un sarežģīti.

Līdzīgs aspekts ir tas, ka valodas neatšķiras ar to, ko tajās var pateikt, bet gan ar to, kas ir jāsaka un kam ir jāatšķiras. Tas, kas šiem aspektiem ir jāizsaka, pārsvarā automātiski un neapzināti tiek pateikts, bet tas, ko tie var pateikt, bieži vien ir jāizskaidro. To pašu apgalvo Vieržbicka.⁶⁰

"More often than not, the grip of people's native language on their thinking habits is so strong that they are no more aware of the conventions to which they are party than they are of the air they breath; and when others try to draw their attention to these conventions they may even go on with a seemingly unshakable self-assurance to deny their existence."

"Pārsvarā gadījumos cilvēku dzimtās valodas kontrole pār viņu domāšanas ieradumiem ir tik spēcīga, ka viņi tik maz apzinās konvencijas, kuru sastāvdaļa viņi ir - kā par gaiss, ko viņi elpo; un, ja citi mēģina pievērst viņu uzmanību šīm konvencijām, viņi pat var turpināt ar šķietami nesatricināmo pašpārliecību noliegt viņu eksistenci."⁶¹

No tā var secināt, ka mēs neesam ieslēgti savā valodā - pateikt un domāt var visu. Tomēr mums jāatrod ceļu, kā atsevišķas lietas pateikt. Tas dažkārt var izrādīties sarežģīti. Tai pat laikā pastāv lietas, kas mums šķiet tik pašsaprotamas, ka mēs par to pat neizdomājamies un mums pat neienāk prātā, ka varētu būt arī savādāk.

⁵⁶ Pinker, S. (1994). *The language instinct*. P. 82.

⁵⁷ Turpat. 57. Lpp.

⁵⁸ Turpat. 82. Lpp.

⁵⁹ Lekofs un Kovečešs droši vien par abiem runātu ka pār objektivistiem. Eksperimentālistu, pie kuriem pieder Lekofs un Kovečešs, un objektivistu salīdzinājumam Sk. Koveceses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 8 – 11.

⁶⁰ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 7-8.

⁶¹ Turpat. 8. Lpp.

Lai gan Vierzbicka un Lekofs sāk no līdzīga izejas punktu, t.i., ka bez *tertium comparationis*, bez kopīga pamata neko nevar salīdzināt, līdz ar to arī neko nevar uzzināt par dažādām valodām, domāšanas veidiem un kultūrām. Viņi savā teorētiskajā pieejā nonāk pie stipri atšķirīgiem secinājumiem.

Vierzbicka atsaucas uz to, ka nevar pētīt kultūras atšķirības, ja visi vārdi ir kultūras specifiskie. Lai salīdzināt kultūras atslēgas vārdus, vajag kopīgu pamatu.⁶²

"For although this common core can only be identified and understood, via language, it is, in an important sense, language independent: it is determined by an innate conceptual system and it is independent of everything idiosyncratic in the structure of all individual languages."

Lai arī šī kopīgā būtība var tikt identificēta un saprasta tikai ar valodas palīdzību, tā zīmīgā kārtā, ir neatkarīga no valodas: to nosaka iedzimta konceptuālā sistēma, un tā ir neatkarīga no jebkā specifiska visu individuālo valodu struktūrā".⁶³

Jautājums paliek, kā šīs kultūras atšķirības var teorētiski labāk pamatot un skaidrot? Kā jau iepriekš tika minēts, Kovečešs piedāvā citu teorētisko bāzi. Līdz ar to nonāk pie citiem skaidrojumiem. Kā viena no galvenajām atšķirībām tiek minēts fakts, ka cilvēkam viss ķermenis ir izziņas avots, un ka nevar nodalīt valodu vai prātu no pārējā ķermeņa.

Izejot no šīs pamatnostādnes, viņš arī skaidro kultūras paralēles un to, kā cilvēki vispār saprot. Visiem cilvēkiem ir tādas pašas ķermeniskās īpašības, līdz ar to, ķermeniskie procesi, motoriskās aktivitātes, psiholoģiskie procesi un procesi, ar kuriem tie veido nozīmes. Līdz ar to cilvēkiem ir vienāds domu vai psiholoģisko (*mind*) rīku repertuārs, ar kuriem tie var apstrādāt ķermeniskos piedzīvojumus.

Cilvēki katrā situācijā var lietot citu piemērotu rīku, lai saprastu, novertētu un apstrādātu situāciju. Līdz ar to var skaidrot arī kultūras un cilvēku atšķirības. Atkarībā no tā, kā cilvēki vienā un tajā pašā situācijā izvēlas rīkus, veidojās atšķirīgi uzskati.

Lai to padarītu uzskatāmāku, vēlētos minēt vienu piemēru. Iedomāsimies ķīmiķi, kurš redz caurspīdīgu šķidrums glāzē un domā šādi: "Tā ir daļēji polāra viela, kurā labi var atšķaidīt nātrija hlorīdu." Toties, kāds skrējējs pēc maratona redz to pašu glāzi un nodomā, ka tajā ir ūdens, ko var izdzert, jo ir lielas slāpes.

Bet, ja būtu dažādas situācijas, vai arī atšķirīgs ne tikai personīgais, bet arī sociālais vai kulturālais konteksts, tad situāciju viegli varētu uztvert vēl atšķirīgāk. *"Many of our metaphors vary because our experiences as human beings vary and because the cognitive processes we put to use for the creation of abstract thought may also vary."* Daudzas mūsu metaforas atšķiras, jo mūsu cilvēciskā pieredze ir atšķirīga un arī izziņas process, ko mēs

⁶² Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 22.

⁶³ Turpat. 24. Lpp.

izmantojam abstraktu domu radīšanai var atšķirties."⁶⁴ Attiecībā pret nozīmi un kultūru, ķermenis un prāts ir universāli, līdz ar to arī ķermeņa nozīmes veidošanas orgāni ir universāli, bet tie ir ievietoti citā fiziskā un sociālā apkārtnē.

Kovečešs uz atšķirīgām kultūrām skatās vairāk no tāda viedokļa kā tās ir veidojušās. "[...] *particular cultures consist of the particular meaning-making process that a group of people employes and the particular sets of meanings produces by them, in other words, a particular conceptual system.*" "[...] Īpašas kultūras sastāv no īpašiem nozīmes veidošanas procesiem, kurus cilvēku grupa lieto, un no īpašas nozīmes komplektiem, ko tie producē, citiem vārdiem sakot, no īpašas konceptuālas sistēmas."⁶⁵

Kovečešs redz valodu kā artefaktu, kas stabilizē un saglabā kultūru. To, ka cilvēki vienu un to pašu situāciju var uztvert tik dažādi, esot nozīmīgi cilvēces veidošans procesā. Tā skaidro Maikls Tomaselo (*Michael Tomasello*).⁶⁶

1.8. Maikls Tomaselo (*Michael Tomasello*) - valodas nozīme cilvēces attīstībā

Maikls Tomaselo⁶⁷ uzstāda jautājumu kā cilvēce tik īsā laika posmā, skatoties no evolūcijas skatu punkta, ir spējusi tik ātri attīstīties? It īpaši tad, kad skatās no valodas apguves un izpausmes perspektīvas.⁶⁸ Viņš nonāk pie secinājuma, ka šai attīstībai bija vajadzīgs tikai viens bioloģiskais mehānisms – sociāla un kulturāla transmisija jeb tālāk nodošana.⁶⁹ Kulturāla un sociāla tālāk nodošana nozīmē, ka tas, ko viens cilvēks izdomā, tiek nodots tālāk nākošai paaudzei.

"Broadly speaking, cultural transmission is a moderately common evolutionary process that enables individual organisms to save much time and effort, no to mention skills of conspecifics."

"Vispārīgi runājot, kulturāla tālāk nodošana ir samēra izplatīts evolucionārais process, kas individuālam organismam dod iespēju ietaupīt daudz laika un pūliņu, nemaz nerunājot par *sugas brāļu* prasmēm."⁷⁰

Līdz ar to cilvēki nonāk pie kumulatīvas kultūras evolūcijas. Tas nozīmē, ka kultūras mantojumi tiek nodoti tālāk un pārveidoti lietošanas un pārmantošanas gaitā. Kā savulaik minējis Īzaks Ņūtons (*Isaak Newton*): "Mēs milžiem varam stāvēt uz pleciem" ("*we can stand on the shoulders of giants*"). Kā saka Tomaselo, citiem dzīvniekiem netrūkst radošā spēka izdomāt jaunas lietas, piegājienus vai darba rīkus. Toties tiem ir grūti nodot tālāk savus izgudrojumus, viņiem trūkst tā stabilizācijas jeb sprūdrata detaļas (*ratchet component*).

⁶⁴ Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 334.

⁶⁵ Turpat. 335. Lpp.

⁶⁶ Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Cambridge et. al: Harvard University Press.

⁶⁷ Mihaels Tomaselo ir dzimis 18. janvārī 1950. gadā Floridā. Viņš ir antropologs un etoloģijas pētnieks. Viņš ir arī Leipciģas Maksa-Planka evolucionārās antropoloģijas institūta direktors.

⁶⁸ Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. P. 2-3.

⁶⁹ Turpat. 4. Lpp.

⁷⁰ Turpat.

Kā cilvēki realizē transmisiju? Ar tādu metožu palīdzību kā iniciatīvas jeb ierosmes mācīšanu (*initiative learning*), instruēto mācīšanu (*instructed learning*) un sadarbības mācīšanu (*collaborative learning*).⁷¹ Lai to visu varētu realizēt, cilvēkiem piemīt spējas citus organismus, kam ir tādi paši nolūki un prāta spējas, saprast tāpat kā savējo.

"[...] the ability of individual organisms to understand conspecifics as beings like themselves who have intentional and mental lives like their own."

"[...] individuālu organismu spēja saprast *sugas brāļus* kā tādas pašas būtnes kā viņi, kam piemīt tādi paši nolūki un prāta spējas"⁷²

Tas nozīmē, ka cilvēki var ne tikai mācīties no citiem, bet katrs cilvēks var iztēloties būt kāda cita vietā, un līdz ar to viņš var mācīties it kā skatoties caur tādā acīm, un tādā veidā mācīties no citu pieredzes. Tas ir it kā atrodies kāda cita mentālās drēbēs (*mental shoes*). Šī prasme - saprast citas būtnes kā sevi pašu, ir nepieciešama, lai saprastu un iemācītos rīku, jeb valodas simbolu lietošanu, jo šie rīki norāda uz kādu citu iemeslu, kas atrodas ārpus tiem.⁷³ Lai saprastu, piemēram, kāda darbarīka nozīmi, pieņemsim āmura, ir jāsaprot, ko ar to var izdarīt un kādam nolūkam to var lietot.

Šī prasme iejusties cita ādā, kas izveidojās cilvēces attīstības gaitā (filoģenēzē), ir radījusi cilvēces īpatnības. Ar sociālā un kulturālā darba (ar to ir domāts piedzīvot un piedalīties kultūras procesos) palīdzību, indivīdi un grupas izveidoja vienreizējas kognitīvas prasmes un produktus.⁷⁴

Bet, kas katram jaunam cilvēkam, ienākot šajā pasaulē ir jādara, lai mantotu šīs prasmes, un, lai varētu lietot šos rīkus un produktus? Kā tas viss ir saistīts ar katra cilvēka attīstību jeb ontogēnēzi? Lai to paskaidrotu, sākotnēji aplūkosim divus gadījumus, kuros iepriekš aprakstītā tālāknodešana nedarbojas.

Šis ir Tomaselo domas eksperiments. Pieņemsim bērns, kas ir pilnīgi vesels, uzaug (kaut kur) tālu prom no citiem cilvēkiem. Šis bērns izaug bez valodas, bez matemātikas, bet vēl svarīgāk, bez jebkādām zināšanām par pareizu uzvedību sociālā vidē. Šim bērnam vienkārši pietrūkst cilvēku, kas viņam varētu nodot tālāk zināšanas un prasmes.

Otrs piemērs ir bērns ar autisma sindromu. Viņam apkārt ir daudz cilvēku un lietas no kurām tas varētu mācīties, bet šajā gadījumā problēma ir tā, ka bērns neprot uzņemt šīs zināšanas un prasmes. Autisma bērnam nav prasmes iejusties kāda citā lomā.

Lai labāk saprastu atšķirību starp cilvēku un citu dzīvnieku ontogēnētisko attīstību, Tomaselo vienus un tos pašus uzvedības pētījumus veica gan ar primātiem (pērtiķiem), gan ar

⁷¹ Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. P. 5.

⁷² Turpat.

⁷³ Turpat. 6. Lpp.

⁷⁴ Turpat. 11. Lpp.

bērniem līdz divu gadu vecumam. Tajos viņš nonāca pie secinājuma, ka primātiem ir labas konkurēšanas stratēģijas, toties cilvēkiem ir labākas sadarbības stratēģijas.⁷⁵

Lielākā atšķirība, ko Tomaselo atklāja pētījumos, bija tāda, ka bērni jau divpadsmit mēnešu vecumā ar pirkstu norāda uz kaut ko, lai veidotu dalīto uzmanību (*shared attention*). Pērtiķi norādīja tikai, lai pavēlētu kaut ko un nav īsti skaidrs, vai viņi to dara tikai esot kopā ar cilvēkiem, vai arī savā starpā.⁷⁶ Bērni pat mudināja sadarboties kādā spēļu situācijā, savukārt pērtiķi nemudināja, bet vienkārši mēģināja spēlēties paši par sevi.

No tā Tomaselo nonāca pie secinājumiem, ka bērni ar citiem veido dalīto mērķi un saprot papildu lomu nozīmi sadarbībā.⁷⁷ Bērni esot motivēti dalīt savas attieksmes un emocijas ar pieaugušiem.⁷⁸ Turklāt viņi interpretē citu norādīšanas žestu dalītā uzmanības kontekstā (*in the context of shared attention*), konteksts ir aspekts no dalītas intencionalitātes. Eksperimentu uzstādījums bija apmēram šāds: pieaugušais kopā ar bērnu liek klucīšus, viens no tiem nokrīt zemē, pieaugušais norāda uz to un bērns viņam atnes to klucīti. Turpretim, ja cits pieaugušais ienāk telpā un norāda uz to pašu klucīti, bērns tikai skatās uz klucīti, tātad dala uzmanību ar otro pieaugušo, bet neko nedara.

Šī kopīgā intencionalitāte norāda uz to, ka bērns saprot vienlaicīgi pirmās personas perspektīvas (piedalīšanas perspektīvas) un trešās personas perspektīvas (novērotāja perspektīvas) kopības un atšķirības. Ideja ir tāda, ka bērns saprot lomu, ko viņš spēlē, gan no savas iekšējās, tātad „es” un pirmās personas perspektīvas - redz kopīgo ainu un to, kādu lomu viņš un otrs cilvēks spēlē, tā ir viņš/viņa un trešā personas perspektīva. Šīs perspektīvu reprezentācijas ir vajadzīgas, lai veidotu un lietotu dažus kultūras artefaktus, tādus kā valodas un citi simboli. Šie simboli ir sociāli izveidoti un vienlaicīgi ietver runātāju un klausītāju perspektīvas, citiem vārdiem sakot, sūtītāja un saņēmēja perspektīvu.

Līdz ar to cilvēku izziņa ir ne tikai individuālais izaicinājums, bet arī kopējais. Individīdi mācās sadarbībā ar citiem un lieto artefaktus, tajos ietverti simboliskie artefakti, kurus veidojuši citi cilvēki.⁷⁹

"When children internalize collective conventions and norms and use them to regulate their own behavior, they operate within a new kind of social rationality involving desire - independent reasons for action. At this point, children have become non-following participants in society, that is say, fully functioning members of their social group."

"Kad bērni apgūst kolektīvās konvencijas un normas un izmanto tos, lai regulētu pašu uzvedību, tie darbojas jauna veida sociālās racionalitātes robežās iesaistot vēlmi – netakarīgus

⁷⁵ Tomasello, M. (2007). Cooperation and Communication in the 2nd Year of Life. In: *Child Development Perspectives*, Vol. 1, No. 1. P. 9.

⁷⁶ Turpat. 10. Lpp.

⁷⁷ Turpat. 9. Lpp.

⁷⁸ Turpat. 10. Lpp.

⁷⁹ Turpat. 11. Lpp.

iemeslus darbībai.Šeit bērni kļūst par sabiedrībai nesekojošiem, tas nozīmē, pilnībā savas sociālās grupas locekļiem"⁸⁰

Tālākdošanas procesā valodas simboli spēlē lielu lomu, jo tie ir simboli bērniem, kuri mācās, un cilvēkiem, kuri tos lieto, manto šo pasaules kategorizēšanu, kura cilvēkiem pirms viņiem bija lietderīga. Šie simboli konstruē pasauli savstarpējai komunikācijai.

"Linguistic symbols are especially important symbolic artifacts for developing children because they embody the ways that previous generations of human beings in a social group have found it useful to categorize and construe the world for purposes of interpersonal communication."

"Valodas simboli ir īpaši svarīgi simboliski artefakti bērniem attīstības posmā, jo tie sevī ietver veidus, kā iepriekšējas ģenerācijas sociālā grupā atrada par noderīgu kategorizēt un izskaidrot pasauli savstarpējai komunikācijai."⁸¹

Simboli cilvēkiem dod iespēju, rīkus un prasmes vienu un to pašu uztveres (peceptuālo) situāciju apskatīt no daudzām perspektīvām. Šie simboli arī dod iespēju uzskatīt kaut ko par kaut ko citu caur metaforām un analogijām, piemēram, mīlestību kā uguns.⁸²

Tomaselo uz jautājumu, kā cilvēki tik ātri varēja attīstīties, sniedz šādu atbildi. Pirmkārt, ir svarīga cilvēku filoģenēze. Bija jāveido prasme, kas cilvēkiem dod iespēju stabilizēt kulturālo un sociālo tālāknodešanu. Otrkārt, svarīga ir cilvēku ontoģenēze. Katram cilvēkam ir jāiemācās lietot un saprast to, ko cilvēki pirms viņa ir darījuši un sapratuši. Treškārt, bija vajadzīga vēsturiskā attīstība. Ar sociālo un kulturālo darbu palīdzību indivīdi un grupas veidoja vienreizējas kognitīvas prasmes un produktus.⁸³

No pēdējā izriet divi aspekti. Pirmkārt šī teorija nav saprotama, kā ģenētiska teorija, kas vaino vienu gēnu, ar ko cilvēks atšķirās no pārējām dzīvniekiem. Otrkārt, un šim darbam būtiskāk, ka atšķirīgās kultūras atsevišķi caur vēsturiskiem un ontoģenētiskiem procesiem veido daudzveidīgas kulturāli vienreizējas kognitīvas prasmes.

Noslēdzot ar Tomaselo vārdiem:

"[...] but also the particularities of particular cultures, each of which has developed for itself via these same historical and ontogenetic processes a variety of cultural unique cognitive skills and products during the past several dozen millennia of human history."

"[...] bet arī īpašas kultūras īpatnības, no kuras katrs pats par sevi attīstījās par tiem pašiem vēsturiskiem un ontoģenētiskiem procesiem un par vairākiem gadu tūkstošiem cilvēces vēsturē izveidojas daudzveidību vienreizējas kultūras kognitīvas prasmes un produkti."⁸⁴

⁸⁰ Tomasello, M. (2007). Cooperation and Communication in the 2nd Year of Life. P. 11.

⁸¹ Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. P. 8.

⁸² Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*.

⁸³ Tomasello, M. (1999). *The Cultural Origins of Human Cognition*. P. 10.

⁸⁴ Turpat. 12. Lpp.

1.9. Teorijas kopsavilkums.

Apkopojot Vieržbickas teorētisko pieeju un citu autoru pieejas, kas mēģina noskaidrot saikni, kas pastāv starp kultūru, valodu un domāšanu, varu teikt sekojošo. Attiecībā uz pirmo jautājumu par valodu un domas mijiedarbību, visi aplūkoto teorētiķi nonāk pie līdzīga secinājuma. Domāšana un valoda ir cieši saistīti un tie ietekmē vienu otru. Šī saikne ir ietekmējoša, lai gan nav determinējoša. Tas nozīmē, ka cilvēkiem, lai gan tie ir stipri ietekmēti, ir iespējas mazliet izmainīt gan domāšanu, gan valodu. Atbilstoši šai atziņai, analizējot valodas atšķirības, var izdarīt secinājumus par kultūras atšķirībām domāšanā.

Lai gan iepriekš minētajā jautājumā Vieržbicka un Kovečešs nonāk pie līdzīga secinājuma, šo jautājumu autori uzlūko no ļoti atšķirīgiem teorētiskiem pamatiem. Varētu teikt, ka Vieržbicka ieņem objektivistu⁸⁵ pozīciju, atbilstoši iedzimtiem pamatkonceptiem, uz kuru pamata mēs izzinām.⁸⁶ Toties Kovečešs, balstoties uz Lekofa pieņemtās eksperimentālistu⁸⁷ pozīcijas apgalvo, ka ķermenis ir ļoti svarīgs izziņas procesā, un ka prātā ir procesi vai rīki, kuri visiem cilvēkiem ir vienādi un ar ko palīdzību mēs izprotam pasauli.

Atbilstoši šīm dažādajām teorētiskajām pozīcijām, autori kultūras atšķirības var paskaidrot savādāk. Pēc Vieržbickas - atšķirības rodas, atšķirīgās situācijās, kurās pamatkoncepti tiek kombinēti savādāk. Kovečešs turpretim kultūras atšķirības skaidro ar to, ka cilvēki vienā un tajā pašā situācijā lieto atšķirīgus prāta rīkus. Kā argumentē Tomaselo, šī spēja esot bijusi ļoti svarīga cilvēku evolūcijā.

Nedodot priekšroku nevienai teorētiskajai pozīcijai, ieverojot to, kā vēl nav, zināms, ka valoda ir saistīta ar lietām un noteikumiem apkārtējā pasaulē, tomēr nav skaidrs, kā vislabāk var aprakstīt vārdu semantiskās īpašības. Kā apgalvo Krūzs, darba jautājums paliek atklāts. Kā aprakstīt kultūras atšķirības tā, lai cilvēki no citām kultūrām tos varētu saprast? Pēc autores domām jau aprakstīta kultūras skripta teorija kā metodi sniedz vislabāko atbildi uz šo jautājumu.

Lai gan semantiskie skaidrojumi visticamāk neattēlo kā prātā tiek veidotas nozīmes, tomēr tie pietiekami labi skaidro kādā veidā jēdzieni tiek lietoti. Piemēram, kādās situācijās kultūras atslēgas vārdi tiek lietoti. Turklāt semantiskos skaidrojumus var redzēt, kā piedzīvojuma simulācijas. Šīs simulācijas var attēloties prātā, līdz ar to, tās zināmā mērā ir iespējams piedzīvot ķermeniski. Viens skaidrojums, protams, ir vispārinājums un tas nav tas

⁸⁵ Pozīcijas skaidrojumam Sk. Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 8 - 9.

⁸⁶ Lai gan Goddard, C. (1998). Bad Arguments Against Semantic Primitives. In: *Theoretical Linguistics*. Vol. 24 (2-3): 129 – 156. pret to iebilst.

⁸⁷ Pozīcijas skaidrojumam Sk. Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. P. 10 - 11.

pats kā daudzi atsevišķi piedzīvojumi. Tomēr es uzskatu, ka var salīdzināt ķermenisko piedzīvojumu ar tā simulācijām.

Pēc teorētiskajām alternatīvām tagad sīkāk tiks apskatīta Vieržbickas metode un kritika, kas attiecas tieši uz viņas teoriju un metodi.

2. VIERŽBICKAS KULTŪRAS SKRIPTA METODE

Šī nodaļa sniedz īsu ieskatu Vieržbickas kultūras skripta teorijā un rāda autores izpratni par kultūras skriptiem un semantisko rāmi, ko Vieržbicka lieto, lai kultūras skriptus un kultūras atslēgas vārdus noformulētu semantiskajos skaidrojumos. Vieržbickas izstrādātā metode tiek aprakstīta jau iepriekš minētajā 1997.gadā izdotajā grāmatā "Saprast kultūras caur to atslēgas vārdiem. Angļu, krievu, poļu, vācu un japāņu valodu", tāpat arī Godārda rakstu krājumā "Etnopragmatika" (*Ethnopragnatics*).

Vieržbickas kultūras skripta teoriju un tās prasības var rezumēt apmēram šādi: formulētie skripti veido skaidrojošu fonu, uz kā pamata indivīdi pozicionē savu un citu rīcību. Pēc Vieržbickas teorijas, kultūras skripti un kultūras atslēgas vārdi tiek formulēti semantiskos skaidrojumos (*semantic explication*). Kultūras atslēgas vārdi (un līdz ar to svarīgie kultūras koncepti) tiek skaidroti it kā no kultūras iekšpuses, bet vienlaikus arī veidā, lai procesā neiesaistītie cilvēki tos var saprast. Lai skaidrojumus padarītu viegli tulkojamus un universālus, turklāt, izvairītos no etnocentrisma, Vieržbicka un kolēģi meklē universālos pamatjēdzienus (*semantic primitives*). Šie pamatelementi veido dabisko semantisko metavalodu (DSM/NSM – *Natural Semantic Metalanguage*). Pārskatu pār Vieržbickas teoriju var atrast Jaunanglijas universitātes (*University of New England*) mājas lapā, kuras autors ir Klifs Godārds (*Cliff Goddard*).⁸⁸

2.1. Kultūras skripti (*cultural scripts*)

Kultūras skripta metode izriet no sekojošas pamatnostādnes attiecībā pret sabiedrību un tās savstarpējām attiecībām: dažādām saziņas kopienām ir dažādi saziņas veidi gan verbāli, gan neverbāli, un līdz ar to, katrai noteiktai kopienai ir specifiski principi pasaules saprašanai.

Skripta jēdzienu pirmoreiz lietoja Šenks un Eibelsons (*Schank/Abelson*) 1977.gadā, viņi ar to saprata vispārinātas epizodes.⁸⁹ Šanka jēdziena definīcija un teorētiskais konteksts īsi tiek minēts, lai ilustrētu jēdziena attīstību un tā kontekstu, neskatoties uz to, ka Vieržbicka un kolēģi pārsvarā nebalstās uz Šanka pieeju.

Šanka teorijas centrā ir zināšanu struktūra. Ar skriptu jēdzienu viņš skaidro atmiņas specifiku, kurā saglabāti norādījumu uz skriptu, tātad ģeneralizēto epizodi, un vienreizējo notikumu. Šie divi norādījumi veido īpašo epizodi. No tā viņš secina, ka atmiņa ir epizodiska un organizēta skriptos, turklāt skripti atļauj indivīdiem izdarīt secinājumus, un tādējādi saprast

⁸⁸ Goddard (02.04.2008). NSM Semantics in Brief. The Main Principles of NSM Approach. Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/semantics-in-brief.php.

⁸⁹ Schank, R.C. & Abelson, R. (1977). *Scripts, Plans, Goals, and Understanding*. Hillsdale, NJ: Earlbaum Assoc.

mutisko un rakstisko diskursu.⁹⁰ Arī Vieržbickas skripta jēdziens attiecas uz ģeneralizācijām un savieno ģeneralizāciju ar noteikto gadījumu.

Vieržbicka savu teoriju balsta uz krievu semantiķa Jurija Apresjana (*Юрий Апресян*) ideju par "naivu pasaules skatījumu". Tādi skatījumi ir katrā dabiskā valodā, ar to valodas lietotāji ir labi pazīstami, un uzskata to par pašsaprotamu.⁹¹ Šī pieeja ir līdzīga tā saucamajai *folk psychology*, kas skaidro kā atšķiras naivie priekšstati no zinātniskiem priekšstatiem.⁹² Vieržbicka no Apresjana pārņēma arī ideju par īpašo semantiskās valodas leksikonu, kurā katram vārdam iespēju robežās ir tikai viena elementāra nozīme.⁹³ Idejas jēga ir skaidra, jo līdz ar šādu semantisko valodu būtu vienkārši tulkot no vienas valodas uz otru.

Kultūras skripti ir metode kā paskaidrot dažādas lokālas konvencijas. Šiem semantiskiem skaidrojumiem Vieržbicka un viņas piekritēji lieto universālu semantisko pamatelementu (*universal semantic primes*) metavalodu. Ar šo metodi kultūras normas var paskaidrot ar lielāku precizitāti nekā ar tehniskām pazīmēm kā piemēram: "atklāts", "laipns", "formāls" utt. Tas ir iespējams tāpēc, ka tie ir paskaidroti universālā vārdu krājumā, kas saprotams visiem cilvēkiem. Normas tiek skaidrotas ar vienkāršiem jēdzieniem, kurus viegli var tulkot, līdz ar to, samazinās etnocentrisko aizspriedumu iespēja.

"Cultural scripts" are a way of spelling out different "local" conventions of discourse using the metalanguage of universal semantic primes. Using this method, cultural norms can be spelt out with much greater precision than is possible with technical labels such as "direct", "polite", "formal" and so on. Because they are phrased in simple and translatable terms, the danger of ethnocentric bias creeping into the very terms of the description is minimised.

"Kultūras skripti ir veids kā izskaidrot dažādas "lokālās" diskursa konvencijas, izmantojot universālu semantisko pamatelementu metavalodu. Izmantojot šo metodi, kultūras normas var izskaidrot ar daudz lielāku precizitāti, nekā tas būtu iespējams izmantojot tehniskus apzīmējumus, kā piemēram "atklāts", "laipns", "formāls" un tml. Tāpēc, ka tie ir pārfrazēti vienkāršos un iztulkojamajos vārdos, līdz minimumam tiek samazināta iespēja tajos iezagties etnocentriskiem aizspriedumiem."⁹⁴

Šī pieeja tiek daudz kritizēta, jo ir daudz norādījumu, ka prātā nepastāv semantiskie pamatelementi, un, ka tie netiek sakombinēti, lai veidotu sarežģītākus konceptus. Problēma ir pieņēmusī, ka pastāv semantiskie pamatelementi, ar kuriem visi cilvēki saprot vienu un to pašu. Tad kultūras skriptu skaidrošana ar pamatelementiem (devētos semantiskajos

⁹⁰ Schank, R.C. & Abelson, R. (1977). Scripts, Plans, Goals, and Understanding. Pārskatam Sk. arī: Fellbaum, C. (2002). Theories of semantic representation of the mental lexicon. In: Cruse, D. A. (Ed.): *Lexikologie/Lexicology. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. Halbb. 2/An international handbook of the nature and structure of words and vocabularies. Vol 2.* Berlin/New York: de Gruyter P. 1753 - 1754.

⁹¹ Apresjan, J.D. (1974/1992) *Lexical Semantics*. Ann Arbor: Karoma.

⁹² Apresjan, Ju. D. (1976): Die semantische Sprache als Mittel der Erklärung lexikalischer Bedeutung. (übers. von W. Girke). In: Girke, W./Jachnow, H. (Hg.) *Theoretische Linguistik in Osteuropa*. Tübingen: Neimeyer. S. 22 - 23.

⁹³ Turpat. 38. Lpp.

⁹⁴ Goddard, C. (01.04.2008). What are Cultural Scripts? Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/cultural-scripts.php.

skaidrojumos) ir vienīgais pareizais variants.⁹⁵ Šādu problēmu un iebildumu dēļ semantiskie pamatelementi šajā darbā netiek lietoti.

Atgriežoties pie kultūras skriptiem, tie ar sociālās interakcijas palīdzību apraksta sabiedriskos pieņēmumus par to, kā cilvēki domā. Šie pieņēmumi ietekmē cilvēku savstarpējās attiecības.⁹⁶ Individīdi šos pieņēmumus īsti nevar mainīt, vai arī, to dēļ uztraukties. Visbiežāk indivīdi paši *pāriet* pieņēmumiem *pāri*, jo tie ir neapzināti. Neskatoties uz to, kultūras skripti veido kopīgo fonu pamata rīcības un liecības realitātes interpretācijām. Kultūras skripti atrodas savstarpējā mijiedarbībā. To pierāda kultūras skripta intertekstualitāte. Daži skripti ir vispārīgāki nekā citi, ir svarīgāki un ne tik svarīgi skripti, daži kultūras skripti konkurē ar citiem.⁹⁷

2.2. Kultūras atslēgas vārdi (*cultural key words*)

Lai aprakstītu kādu kultūru, Vieržbicka un kolēģi lieto kultūras atslēgas vārdus (*cultural key words*) un kultūras pamata konceptus jeb kultūras skriptus. "*Key words' are words which are particularly important and revealing in a given culture.*"⁹⁸ "Kultūras atslēgas vārdi ir vārdi, kuri ir sevišķi svarīgi un skaidrojoši attiecīgajā kultūrā."⁹⁸

Taču pastāv jautājums, vai kāds var apgalvot, ka noteikts vārds ir viens no kultūras atslēgas vārdiem? Vieržbicka piedāvā to noskaidrot fiksējot vārda lietošanas biežumu vārdnīcās - cik bieži vārds tiek lietots, kādās situācijās, tādējādi nonākot pie secinājuma par vārda nozīmīguma pakāpi. Vēl autore piedāvā pierādīt, ka vārds ir svarīgs kādā noteiktā frazeoloģijas kontekstā vai parādīt, ka atslēgas vārds bieži parādās sakāmvārdos, dziesmās, grāmatu vai citas nosaukumos utt.⁹⁹

Uzdevums nav pierādīt, ka konkrētais vārds ir kādas noteiktas kultūras atslēgas vārds, bet drīzāk šī vārda „spējas pateikt kaut ko nozīmīgu un atklājošu par šo kultūru, sīkāk analizējot šo vienu vārdu. Ja mūsu vārda izvēle nav inspirēta, mēs vienkārši nebūsim spējīgi parādīt kaut ko interesantu.¹⁰⁰

Kādas kultūras atslēgas vārdus var dabūt no sakāmvārdiem, izplatītām parunām un frāzēm, vai arī no runas akta vārdiem.¹⁰¹ Viņas metaforiskais salīdzinājums ir šāds:

"A key word such as duša (roughly 'soul') or sud'ba (roughly 'fate') in Russian is like one loose end which we have managed to find in a tangled ball of wool: by pulling it, we may be

⁹⁵ Pēc kritikas salīdzināt nodaļā par Lekofu un metodes nodaļā.

⁹⁶ Goddard, C. (01.04.2008). What are Cultural Scripts?

⁹⁷ Turpat.

⁹⁸ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 15 - 16.

⁹⁹ Turpat. 16. Lpp

¹⁰⁰ Turpat.

¹⁰¹ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. Berlin et.al.: de Gruyter. P. 16.

able to unravel a whole tangled "ball" of attitudes, values and expectations, embodied not only in words, but also in common collocations, in set phrases, in grammatical constructions, in proverbs and so on."

"Atslēgas vārds tāds kā *duša* (aptuveni 'dvēsele') vai *sudba* (aptuveni 'liktenis') krievu valodā ir kā kaut kas nepabeigts, ko mēs esam spējuši atrast samezglotā vilnas kamolā: to ritinot, mēs varētu atšķetināt veselu kamolu ar attieksmi, vērtībām un gaidām, ietērtām ne tikai vārdos, bet arī izplatītos vārdkopu veidojumos, idiomās, gramatiskajās konstrukcijās, sakāmvārdos un tā tālāk."¹⁰²

Ir ne tikai kultūras atslēgas vārdi, bet arī kultūras skripti, kuri īpaši raksturo noteikto kultūru. Kultūras skripts ir apgalvojums par sociālo attieksmi vai novērtējumu, kas ir plaši akceptēts vienā kultūrā. "[Statement] of some particular attitude, evaluation or assumption which is hypothesised to be widely known and shared among people of a given speech community." "[Apgalvojums] kādai noteiktai attieksmei, novērtējumam vai pieņēmumam, kas tiek pieņemts kā plaši pazīstams, un ko lieto noteiktas valodas cilvēku komūna."¹⁰³

Var, protams, ne tikai aplūkot, kāds vārdu krājums tiek lietots kādā noteiktā virzienā, bet arī skaitīt cik bieži vārds tiek lietots. Taču rezultāti ir grūti salīdzināmi, jo tie mainās atkarībā no tā, kāda krājuma vārdi ir skaitīti utt. Ir grūti atrast divus salīdzināmus tekstus. Tādēļ izdevīgāk ir pielietot sakāmvārdus, frāzes vai valodas formulas.¹⁰⁴

Šo pieeju varētu kritizēt tādēļ, ka tā ir atomiska, tā atbilst pamata konceptam, no kura var tikt izveidoti visi pārēji koncepti. Wierzbicka savā darbā parāda, ka šos vārdus lieto drīzāk kā fiksētos punktus, kuriem apkārt ir sagrupētas veselas kultūras sfēras. Dziļi analizējot šos punktus, viņa ir spējīga parādīt vispārīgas organizācijas principus, kuri visai kultūras sfērai dod struktūru. Šie strukturēšanas principi bieži var arī paskaidrot lietas, kuras atrodas ārpus noteikta domēna.¹⁰⁵

2.3. Semantiskie skaidrojumi (*semantic explications*)

Lai padarītu kultūras atslēgas vārdus vai kultūras skriptus saprotamus arī cilvēkiem no citām kultūrām, tie tiek paskaidroti dēvētajos semantiskos skaidrojumos. Semantiskos skaidrojumus lieto, lai atslēgas vārdus rakstītu it kā no kultūras iekšpuses, bet lai tie būtu vienlaicīgi saprotami arī no ārpuses.¹⁰⁶ Semantiskie skaidrojumi ir paskaidrojoši kultūras

¹⁰² Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 17.

¹⁰³ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 5.

¹⁰⁴ Sk. piem.: Pawley, A./Syder, F. H. (1983). Two puzzles for linguistic theory: Native-like selection and native-like fluency. In: Richards, J./Schmidt, R. (ed.) *Language and communication*. London: Longman: 191 – 227.

¹⁰⁵ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 16 - 17.

¹⁰⁶ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 3.

skriptu pārfrāzējumi, kuri tiek atainoti metavalodā, kura sastāv no vienkāršiem universāliem pamatelementiem.¹⁰⁷

Kultūras skriptus var nodalīt pēc svarīguma (augsts līmenis, zems līmenis). Kā piemēru varu minēt vienu ļoti svarīgu angļu kultūras skriptu, kas ir saistīts arī ar jēdzieniem brīvs (*free*) un brīvība (*freedom*).¹⁰⁸

A high-level Anglo cultural script connected with "personal autonomy".

People think like this:

When a person does something, it is good if this person can think about it like this:

"I am doing this because I want to do it"

Augsta līmeņa angļu kultūras skripts saistībā ar "personisko autonomiju".

Cilvēki domā šādi:

Kad cilvēks kaut ko dara, ir labi, ja šis cilvēks par to var domāt šādi:

"Es to daru, tāpēc, ka es to gribu darīt."

Kontrastējot varu minēt vienu krievu kultūras skriptu, kas ir saistīts ar jēdzienu ('*iskrennost'*).¹⁰⁹

A high-level Russian cultural script connected with "expressiveness"

People think like this:

It is good if a person wants other people to know what this person thinks

It is good if a person wants other people to know what this person feels

Augsta līmeņa Krievu kultūras skripts saistībā ar "ekspresivitāti"

Cilvēki domā šādi:

Ir labi, ja cilvēks grib, lai citi cilvēki zinātu, ko viņš domā.

Ir labi, ja cilvēks grib, lai citi cilvēki zinātu, kā viņš jūtas.

Minētajos skriptos var redzēt, ka tie var iekļaut gan novērtējošās komponentes, gan sociālo kontekstu. Lai rakstītu semantiskus skaidrojumus, Vieržbicka un viņas piekritēji nelieto konvencionālos apzīmējumus (*conventional labels*), jo uzskata, ka tie ir problemātiski. Pirmkārt, tādi apzīmējumi nogludina svarīgas kultūras un valodas atšķirības. *"The problem with the conventional labels is that they gloss over major differences between languages and*

¹⁰⁷ Goddard (02.04.2008). NSM Semantics in Brief. The Main Principles of NSM Approach. Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/semantics-in-brief.php.

¹⁰⁸ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragnatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 6.

¹⁰⁹ Turpat.

contexts."/"Problēma ar konvencionāliem apzīmējumiem ir tāda, ka tie neprecīzi attēlo galvenās atšķirības starp valodām un kontekstiem."¹¹⁰

Toties viņi lieto ikdienas valodu, kura visiem ir samērā saprotama, jo to pielieto katrs cilvēks. Ir jāapzinās tas, ka katrai valodai ir savs naivs pasaules redzējums ar savu etnopsiholoģiju. Tādēļ zinātniekiem nevajadzētu neapzināti lietot dabiskas valodas vārdus ar noteiktu pasaules skatījumu kā tas bieži tiek darīts. Tāpēc ne tikai jāskatās, kas dažādām tautām ir kopīgs, bet arī uz kopīgo strap speciālistiem un vienkāršiem cilvēkiem.¹¹¹

Otrkārt, lietojot konvencionālos apzīmējumus, zinātnieki savos socioloģiskos vai arī etnopragsmatiskos pētījumos ieņem ārējo novērotāju pozīciju. Šeit kā piemērs jāmin Hofstede (*Hofstede*). Godārds min Malaju kultūru, kas pēc Hofstedes tiek aprakstīta ar lielāko spēku distances indesksu (*power distance index*), ne tik spēcīgie jeb ietekmīgie cilvēki sabiedrībā ir ar mieru pakļauties autoritātei. Godārds kritizē to, ka Malajiešu valoda šādas rīcības neraksturo ar jēdzienu *spēks* (Malajiešu valodā: *kuasa*), bet ar šīs kultūras atslēgas vārdu *hormat*, ko varētu tulkot kā *cieņa*.¹¹²

Lai gan tie tiek formulēti diskrētos elementos (t.i. vārdi un morfēmas), semantiskos skaidrojumus var pateikt, ka tādā veidā tie ievieš to daudzo nozīmju subjektivitāti un neskaidrību. Semantiskie skaidrojumi ir teksts, ko var lasīt un interpretēt dažādi. Sekojošais skaidrojums parāda vārda *lie* (angliski "melot") semantisko skaidrojumu. Pēdējā komponente norāda uz sociālo vērtējumu.¹¹³

X meloja Y

X kaut ko pateica Y

X zināja, ka tā nav taisnība

Y to teica, jo X gribēja, lai Y domā, ka tā ir taisnība

Cilvēki domā, ka tas ir slikti, ja tā dara¹¹⁴

"[T]he cultural script model adopts the perspective of a cultural insider and tries to articulate this perspective in a non-technical way, which would make sense to the insider."/"[K]ultūras skripta modelis pārņem kādas konkrētas kultūras piederīgā perspektīvu un cenšas skaidri noformulēt šo perspektīvu netehniskā veidā, respektīvi tā, lai tas kļūtu skaidrs."¹¹⁵ Tas nozīmē, ka šis modelis veidojas no kultūras iekšējā skatu punkta, tādējādi no

¹¹⁰ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragsmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 10.

¹¹¹ Harkins, J./Wierzbicka, A. (2001): Introduction. In: Harkins, J./Wierzbicka, A. (Ed.): *Emotions in Crosslinguistic Perspective*. Berlin/New York: de Gruyter: P. 9 - 11.

¹¹² Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragsmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 15.

¹¹³ Goddard, C. (09.05.2008). What are semantic explications? Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/explications.php.

¹¹⁴ Turpat.

¹¹⁵ Wierzbicka, A. (2002). *Russian Cultural Scripts: The Theory of Cultural Scripts and its Applications*. P. 2.

šīs perspektīvas raksturojot kultūras īpatnības. Raksturošana tiek īstenota nevis ar tehniskiem, bet gan dabiskās valodas apzīmējumiem, lai raksturojums būtu saprotams bez piepūles.

Līdz šim pārsvarā kultūras tiek aprakstītas no ārpusē, tātad, izmantojot svešo skatu punktu. Savukārt Vieržbicka un kolēģi kultūras mēģina apskatīt tā, ka raksturojums būtu pieņemams un saprotams arī no kultūras iekšējās perspektīvas.

Cits piemērs būtu angļu skripts. Šis skripts norāda uz veidu, kā cilvēki rīkojas angļu kultūrā.

[people think:]

I can say to another person: "I disagree"

I can't say to another person: "you are wrong"

If I want to say to another person that I disagree

It is good to say something else at the same time

It is good if the person knows

That I want to agree with this person about some things

[cilvēki domā:]

Es varu pateikt otram: "es nepiekrītu"

Es nevaru pateikt otram: "tev nav taisnība"

Ja es otram gribu pateikt, ka es nepiekrītu

Ir labi pateikt kaut ko citu tajā pašā laikā

Ir labi, ja šis cilvēks zina,

ka es gribu viņam piekrist citās lietās

2.4. Dabiskā semantiskā metavaloda (*Natural Semantic Metalanguage*)

Mēģinājumā izvairīties no draudoša etnocentrismā, jo īpaši terminoloģijā, Vieržbicka un kolēģi pieņēma, ka pastāv semantiskie pamatelementi jeb *primes*, kuri visiem cilvēkiem ir vienādi, jo tie ir domāšanas pamati.¹¹⁶ Tie veido pašus par sevi saprotamus konceptus. Teorijas nodaļā tika aprakstīts, ka šis ir tikai viens bieži kritizēts variants kā skaidrot prāta procesus. Toties Lekofs un Kovečešs iziet no tā, ka ir ļoti svarīgi ņemt vērā ķermenisko pieredzi, ja grib saprast, kas notiek domāšanas procesā. Lekofam sākuma punkts vai pamats semantiskai analīzei ir pamata-līmeņa kategorijas (*basic-level categories*) un tēla shematiskie koncepti (*image schematic concepts*).¹¹⁷

¹¹⁶ Sk. augstāk teorijas nodaļā.

¹¹⁷ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 280.

Atgriežoties pie Vieržbickas, viņa ar šādiem universāliem pamatelementiem raksturo atšķirīgus konceptus dažādās kultūrās. Ideja ir tāda, ka pastāv aptuveni sešdesmit semantiskie pamatelementi, kuri nozīmē vienu to pašu neatkarīgi no kultūras. Tie primitīvi veido tā dēvēto dabisko semantisko metavalodu (*Natural Semantic Metalanguage*). Atbilstoši šai valodai, kultūras skriptus un kultūras atslēgas vārdus var skaidrot universāli – saprotami katram cilvēkam. Tos turklāt ļoti viegli var pārtulkot citās valodās, jo katrā valodā eksistē tie paši semantiskie pamatelementi. Šī metavaloda ir salīdzināma ar ķīmisko elementu periodu sistēmu,¹¹⁸ jo tos pamatelementus var dažādi sakombinēt, savukārt kultūras skriptus varētu salīdzināt ar semantiskām molekulām.¹¹⁹ Vieržbicka un kolēģi vēl atrodas visu semantisko pamatelementu meklēšanas procesā.¹²⁰

Vieržbicka ideju par universālo metavalodu ir pārņēmusi no filozofa Gotfrīda Vilhelma Laibnica (*Gottfried Wilhelm Leibniz*), kas uzskatīja, ka jābūt jēdzieniem, kurus var saprast, tikai izejot no tiem pašiem jēdzieniem, jo savādāk vispār neko nevar saprast. Citādāk līdz bezgalībai varētu skaidrot vienu jēdzienu ar otru. Manuprāt, konceptu varētu saprast arī no interakcijas vai no iespajdiem un attēlotām lietām. Šī alternatīva vēlāk tiek izvērsta. No Vieržbickas domu gaitas izriet, ka jābūt pamatelementiem, ar kuru palīdzību var tikt skaidroti pārējie koncepti.

"Whatever is thought of by us is either conceived through itself or involves the concept of another. Whatever is involved in the concept of another is again either conceived through itself, or involves the concept of another; and so on. So one must either proceed to infinity or all thoughts are resolved into those which are conceived through themselves. If nothing is conceived through itself, nothing could be conceived at all."

"Jebkas, ko mēs domājam, ir vai nu saprasts caur sevi vai ietver kāda cita konceptu. Jebkas, kas ir ietverts kāda cita konceptā, atkal ir saprasts caur sevi vai ietver kāda cita konceptu; utt. Tādējādi kādam ir jāturpina līdz bezgalībai vai arī visas domas ir sadalītas tādās, kas ir saprastas caur sevi. Ja nekas netiek saprasts caur sevi, tad nav iespējams vispār saprast neko."¹²¹

Vieržbicka ņem par pamatu divas lietas. Katrai valodai ir nereducējamais kodols, izejot no tā katrs lietotājs var saprast arī kompleksās domas un izteicienus. Šis nereducējamais kodols ir tas pats visām dabiskām valodām, līdz ar to varētu runāt par visu valodu

¹¹⁸ Goddard, C./Wierzbicka, A (2007). Semantic Primes and Cultural Scripts in Language Learning and Intercultural Communication. In: Sharifian, F./Palmer, G. B. (Ed.) *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication*. P. 107.

¹¹⁹ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragnatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 9.

¹²⁰ Kā tos var izvēlēt un noteikt, Sk. Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. un Goddard, C./Wierzbicka, A (2007). Semantic Primes and Cultural Scripts in Language Learning and Intercultural Communication. P. 107.

¹²¹ Leibniz (1973[1679]: 1) citēt pēc Goddard (02.04.2008). NSM Semantics in Brief. The Main Principles of NSM Approach.

nereducējamo kodolu, kas vienlīdzīgi atspoguļo cilvēka domu nereducējamo kodolu.¹²²
Semantiskos pamatelementus var apskatīt šajā tabulā.¹²³

2.1. Tabula

Ierosinātie semantiskie primitīvi latviešu variantā

Substantives <table border="1"> <tr><td>I</td><td>es</td></tr> <tr><td>YOU</td><td>tu</td></tr> <tr><td>SOMEONE</td><td>kāds</td></tr> <tr><td>SOMETHING</td><td>kaut kas</td></tr> <tr><td>PEOPLE</td><td>cilvēki</td></tr> <tr><td>BODY</td><td>ķermenis</td></tr> </table>	I	es	YOU	tu	SOMEONE	kāds	SOMETHING	kaut kas	PEOPLE	cilvēki	BODY	ķermenis	Existence, Possession <table border="1"> <tr><td>THERE IS</td><td>tur ir</td></tr> <tr><td>HAVE</td><td>(man) ir</td></tr> </table>	THERE IS	tur ir	HAVE	(man) ir	Time <table border="1"> <tr><td>WHEN/TIME</td><td>kad/ laiks</td></tr> <tr><td>NOW</td><td>tagad</td></tr> <tr><td>BEFORE</td><td>pirms</td></tr> <tr><td>AFTER</td><td>pēc</td></tr> <tr><td>A LONG TIME</td><td>ilgi</td></tr> <tr><td>A SHORT TIME</td><td>neilgi</td></tr> <tr><td>FOR SOME TIME</td><td>kādu laiku</td></tr> <tr><td>MOMENT</td><td>moments</td></tr> </table>	WHEN/TIME	kad/ laiks	NOW	tagad	BEFORE	pirms	AFTER	pēc	A LONG TIME	ilgi	A SHORT TIME	neilgi	FOR SOME TIME	kādu laiku	MOMENT	moments	Logical Concepts <table border="1"> <tr><td>BECAUSE</td><td>tāpēc,</td></tr> <tr><td>IF</td><td>ka</td></tr> <tr><td>NOT</td><td>ja/lai</td></tr> <tr><td>MAYBE</td><td>gan</td></tr> <tr><td>CAN</td><td>ne</td></tr> <tr><td></td><td>varbūt</td></tr> <tr><td></td><td>varēt</td></tr> </table>	BECAUSE	tāpēc,	IF	ka	NOT	ja/lai	MAYBE	gan	CAN	ne		varbūt		varēt
I	es																																																
YOU	tu																																																
SOMEONE	kāds																																																
SOMETHING	kaut kas																																																
PEOPLE	cilvēki																																																
BODY	ķermenis																																																
THERE IS	tur ir																																																
HAVE	(man) ir																																																
WHEN/TIME	kad/ laiks																																																
NOW	tagad																																																
BEFORE	pirms																																																
AFTER	pēc																																																
A LONG TIME	ilgi																																																
A SHORT TIME	neilgi																																																
FOR SOME TIME	kādu laiku																																																
MOMENT	moments																																																
BECAUSE	tāpēc,																																																
IF	ka																																																
NOT	ja/lai																																																
MAYBE	gan																																																
CAN	ne																																																
	varbūt																																																
	varēt																																																
Mental Predicates <table border="1"> <tr><td>THINK</td><td>domāt</td></tr> <tr><td>KNOW</td><td>zināt</td></tr> <tr><td>WANT</td><td>gribēt</td></tr> <tr><td>FEEL</td><td>(sa)just</td></tr> <tr><td>SEE</td><td>redzēt</td></tr> <tr><td>HEAR</td><td>dzirdēt</td></tr> <tr><td>SPEECH</td><td>runa</td></tr> <tr><td>SAY</td><td>teikt/sacīt</td></tr> <tr><td>WORDS</td><td>vārds</td></tr> <tr><td>TRUE</td><td>taisnība</td></tr> </table>	THINK	domāt	KNOW	zināt	WANT	gribēt	FEEL	(sa)just	SEE	redzēt	HEAR	dzirdēt	SPEECH	runa	SAY	teikt/sacīt	WORDS	vārds	TRUE	taisnība	Life and Death <table border="1"> <tr><td>LIVE</td><td>dzīvot</td></tr> <tr><td>DIE</td><td>(no)mirt</td></tr> </table>	LIVE	dzīvot	DIE	(no)mirt	Space <table border="1"> <tr><td>WHERE/PLACE</td><td>kur/vieta</td></tr> <tr><td>HERE</td><td>šeit</td></tr> <tr><td>ABOVE</td><td>virs</td></tr> <tr><td>BELOW</td><td>zem</td></tr> <tr><td>INSIDE</td><td>iekšā</td></tr> <tr><td>ON (WHAT)</td><td>(kurā)</td></tr> <tr><td>SIDE</td><td>pusē</td></tr> <tr><td>NEAR</td><td>tuvu</td></tr> <tr><td>FAR</td><td>tālu</td></tr> </table>	WHERE/PLACE	kur/vieta	HERE	šeit	ABOVE	virs	BELOW	zem	INSIDE	iekšā	ON (WHAT)	(kurā)	SIDE	pusē	NEAR	tuvu	FAR	tālu	Intensifier, Augmentor <table border="1"> <tr><td>VERY</td><td>ļoti</td></tr> <tr><td>MORE</td><td>vairāk</td></tr> </table>	VERY	ļoti	MORE	vairāk
THINK	domāt																																																
KNOW	zināt																																																
WANT	gribēt																																																
FEEL	(sa)just																																																
SEE	redzēt																																																
HEAR	dzirdēt																																																
SPEECH	runa																																																
SAY	teikt/sacīt																																																
WORDS	vārds																																																
TRUE	taisnība																																																
LIVE	dzīvot																																																
DIE	(no)mirt																																																
WHERE/PLACE	kur/vieta																																																
HERE	šeit																																																
ABOVE	virs																																																
BELOW	zem																																																
INSIDE	iekšā																																																
ON (WHAT)	(kurā)																																																
SIDE	pusē																																																
NEAR	tuvu																																																
FAR	tālu																																																
VERY	ļoti																																																
MORE	vairāk																																																
Actions, Events, Movement <table border="1"> <tr><td>DO</td><td>darīt</td></tr> <tr><td>HAPPEN</td><td>notikt</td></tr> <tr><td>MOVE</td><td>kustēties</td></tr> </table>	DO	darīt	HAPPEN	notikt	MOVE	kustēties	Determiners <table border="1"> <tr><td>THIS</td><td>tas</td></tr> <tr><td>THE SAME</td><td>tas pats</td></tr> <tr><td>OTHER</td><td>cits</td></tr> </table>	THIS	tas	THE SAME	tas pats	OTHER	cits	Quantifiers <table border="1"> <tr><td>ONE</td><td>viens</td></tr> <tr><td>TWO</td><td>divi</td></tr> <tr><td>MUCH/MANY</td><td>daudz</td></tr> <tr><td>SOME</td><td>daži</td></tr> <tr><td>ALL</td><td>viss</td></tr> </table>	ONE	viens	TWO	divi	MUCH/MANY	daudz	SOME	daži	ALL	viss	Taxonomy and Partonomy <table border="1"> <tr><td>KIND OF</td><td>it kā</td></tr> <tr><td>PART</td><td>daļa</td></tr> </table>	KIND OF	it kā	PART	daļa																				
DO	darīt																																																
HAPPEN	notikt																																																
MOVE	kustēties																																																
THIS	tas																																																
THE SAME	tas pats																																																
OTHER	cits																																																
ONE	viens																																																
TWO	divi																																																
MUCH/MANY	daudz																																																
SOME	daži																																																
ALL	viss																																																
KIND OF	it kā																																																
PART	daļa																																																
	Evaluators and Descriptors <table border="1"> <tr><td>GOOD</td><td>labs</td></tr> <tr><td>BAD</td><td>slikts</td></tr> <tr><td>BIG</td><td>liels</td></tr> <tr><td>SMALL</td><td>mazs</td></tr> </table>	GOOD	labs	BAD	slikts	BIG	liels	SMALL	mazs		Similarity <table border="1"> <tr><td>LIKE</td><td>tā (kā)</td></tr> </table>	LIKE	tā (kā)																																				
GOOD	labs																																																
BAD	slikts																																																
BIG	liels																																																
SMALL	mazs																																																
LIKE	tā (kā)																																																

Pati Vierzbicka universālo semantisko pamatelementu un mentālo leksikonu īpašības skaidro šādi: Universālus semantiskus pamatelementus var kombinēt, tiem ir hierarhiskas struktūras, ar kurām var aprakstīt samērā kompleksus konceptus. Tos var noformulēt ar samērā vienkāršām semantiskām struktūrām. Leksikons ir sakārtots pēc specifiskām shēmām, kuras var pielietot lielai jēdzienu grupai (piemēram, sajūtu izteikšanai, vai darbības vārdiem, kas attiecas uz runas atveidi). Katrā valodas lietotāja leksikonā ir daudzi jēdzieni, kuru nozīme ir unikāla tajā noteiktajā valodā, šie jēdzieni – valodas kulturālie atslēgas vārdi – spēlē lielu lomu, savienojot valodas lietotājus vienā vienotā sabiedrības apziņā.¹²⁴

Valodniece Kritīne fan Bālene (*Christine van Baalen*) teoriju par dabisko semantisko metavalodu (DSM) skaidro šādi.

"Die NSM ist wie eine universelle Miniatursprache zu verstehen. Die Semantik wird mittels semantischer Primitiven, den Bausteinen dieser Sprache, beschrieben. Heute sind es etwa 60 Begriffe, die den Status von semantischen Primitiven bekommen haben."

"DSM ir saprotama kā universāla miniatūru valoda. Semantika tiek aprakstīta ar šīs valodas pamatelementiem - semantiskiem primitīviem/pamatelementiem. Mūsdienās ir apmēram 60 jēdzieni, kuriem ir semantisko primitīvu statuss."¹²⁵

¹²² Wierzbicka, A (1998). *Angst. Culture and Psychology*. 4(2), 161-188. P. 113.

¹²³ Proposed semantic primes (2007); citēt pēc Goddard Goddard (02.04.2008). NSM Semantics in Brief. The Main Principles of NSM Approach.

¹²⁴ Wierzbicka, A (In press.): The Theory of the Mental Lexicon. P. 15 – 16.

¹²⁵ Baalen, C. van (2004). Fremdverstehen. Interkulturelle Kompetenz semantisch-pragmatisch betrachtet. In: Uffelen, H. van/Baalen, C. van/Sommer, J. (Hg.): *Sprachenpolitik und Integration. Texte zu den Österreichisch-Niederländisch-Flämischen Sommerkollegs in Stadtschlaining 14-18 Juli 2001 - 20 Juli - 3 Augustus 2002 - 26 - Juli 9 Augustus 2003. Wiener Broschüren zur niederländischen und flämischen Kultur*; 13: S. 68.

Tiek pieņemts, ka Vieržbickas dabiskai semantiskai meta valodai ir arī universāla un iedzimta gramatika. Bet šajā darbā netiek komentēta dabiskā semantiskā metavaloda pati par sevi, jo tā izriet no pamatnostādņēm, kuras pamatoti tiek kritizētas.¹²⁶ Līdz ar to, es kā darba autore, nevaru piekrist teorijai par dabisko semantisko metavalodu. Šis aspekts tiek apspriests nākamajās divās nodaļās. Bet pirms tam tiek rezumēts, kas motivēja Vieržbicku un kolēģus izveidot šādu teoriju un kultūras atšķirības aprakstīšanas metodi.

2.5. Metodes nolūks

Viens no vadošiem jautājumiem ir sekojošs: Kā var identificēt kultūras atšķirības, ja tās nevar aprakstīt? Kā var zinātniekiem likt apzināties, ka tiklīdz viņi lieto valodu viņi vienmēr ir kultūras ietekmēti?

Vieržbicka kā piemēru min to, kas bieži tiek darīts etnoloģiskos pētījumos. Tiek izdalītas anketas dažādās valstīs, ar jautājumu, piemēram: "Cik tev ir draugu?" Vēlāk šīs anketas tiek izvērtētas, izejot no tā, ka *draugs* katrā valstī un valodā nozīmē vienu un to pašu. Nepievēršot uzmanību tam, ka *friend* (angļu valodā "draugs") ir plašāka nozīme, nekā *draugs* vai *Freund* (vācu valodā "draugs"). Tātad, tādi eksperimenti prezentē sagrozīto realitātes ainu vienkārši tāpēc, ka vārdu nozīmes ir atšķirīgas.

Attiecībā uz analīzē lietotu valodu, jautājumi izskatās šādi: Kāpēc cilvēki runā tādā veidā? Ko tas viņiem nozīmē?¹²⁷

Lai motivētu to, ka metodē tiek analizēta valoda, Godards raksta, ka tā tiek lietota ikdienā. Līdz ar to valoda ir ļoti tuva kultūras iekšējai perspektīvai, tā ir neapzināta un, līdz ar to, nav pakļauta pārraudzībai un noregulēšanai.¹²⁸

Savā darbā Vieržbicka, neskatoties uz citu zinātnieku šaubām, nonāk pie secinājuma, ka kultūras atšķirības var analizēt un raksturot nespekulatīvā veidā.

"This book seeks to demonstrate that cultural patterns can be studied in a verifiable and nonspeculative way on the basis of linguistic semantics, rooted in empirically established linguistics and conceptual universals." "Šī grāmata cenšas parādīt, ka kultūras modeļus var pētīt pierādāmā un nespekulatīvā veidā uz lingvistiskās semantikas bāzes, satrūdējušus empīriski izveidotā lingvistikā un konceptuālos pamatelementos."¹²⁹

¹²⁶ Sk. teorijas nodaļā.

¹²⁷ Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context*. P. 2.

¹²⁸ Turpat. 14. Lpp.

¹²⁹ Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. P. 30.

Es piekrītu tam, ka mēs vienmēr esam kultūras ietekmē, un ka mums to vajadzētu apzināties, noteikti arī zinātniski. Lai to izdarītu jāatrod veids kā kultūras atšķirības var raksturot un analizēt zinātniskā veidā.

Darba kontekstā vissvarīgākais ir Vieržbickas metodes uzmetums, jo tas piedāvā iespēju kā kultūras atšķirības un īpatnības raksturot tā, lai tās būtu saprotamas arī cilvēkiem no citām kultūrām. Nākamajā nodaļā tiek minētas kritiskas piezīmes par Vieržbickas metodi.

2.6. Kritiskās piezīmes attiecībā pret Vieržbickas metodi

Šajā nodaļā sagrupējas kritiķi, kuri kritizē trīs dažādus metodes aspektus. Pirmais, ar vārdu skaidrojumiem nevar paskaidrot kā cilvēki tiešām rīkojas vai uzvedas.¹³⁰ Otrā kritika ir praktiskāka. Kristīne fan Bālene (*Christine van Baalen*) 2004.gadā izsakās, ka daudzi jēdzieni ir grūti aprakstāmi ar semantiskiem skaidrojumiem dabiskā semantiskā metavalodā, piemēram, *sieviete, vīrietis, suns*.¹³¹ Tomēr viņa nonāk pie secinājuma, ka dažādiem skaidrojumiem no didaktiskās puses šī metode esot lietderīga. Trešais kritikas punkts fokusējas uz semantiskiem pamatelementiem un uz semantisko metavalodu, kas no tiem ir izstrādāta. Austriešu lingvists Ciligs (*Zillig*), kā arī iepriekš minētais Lekofs apšaubā, ka objektīva valoda var pastāvēt neatkarīgi no kultūras, un, ka konceptuālais atomisms iet kopā tikai ar objektīvismu.¹³² Turklāt ķīniešu komunikācijas un diskursa studiju zinātnieks Šīksu (*Shi-xu*) uzsver to, ka objektīva valoda nevar pastāvēt neatkarīgi no konteksta.¹³³ Pēdējā nodaļā tiek rezumēta metode un kritika.

2.6.1. Apgalvojumi - uzvedība

Pirmā kritika ir par to, ka ar vārdu skaidrojumiem nevar paskaidrot kā cilvēki patiesi rīkojas vai uzvedas realitātē. Psihologs Deivids Matsumoto (*David Matsumoto*) savā rakstā kritizē pētījumus par emocijām dabiskā semantiskās metavalodas kontekstā.¹³⁴ Viņa mērķis ir skaidrot, kas attiecas uz ķermeni vai sejas izteiksmi. Viņš kritizē to, ka literatūrā pētītās vārdu izteiksmes par emocijām, vai par ķermeņa izmaiņām, maz izsaka to kā emocijas ir izteiktas reālajā dzīvē.

¹³⁰ Matsumoto, D. (2006). Culture and Cultural Worldviews: Do Verbal Descriptions about Culture Reflect Anything Other Than Verbal Descriptions of Culture? *Culture & Psychology*, 12(1). 33 – 62.

¹³¹ Baalen, C. van (2004). Fremdverstehen. Interkulturelle Kompetenz semantisch-pragmatisch betrachtet. S. 69.

¹³² Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 203.

¹³³ Shi-xu (2000). To Feel or Not to Feel, That Is the Question. P. 379.

¹³⁴ Kā piemērām Ye, Z. (2004), The Chinese folk model of facial expressions: A linguistic perspective. *Culture & Psychology*, 10(2), 195 - 222.

Līdz ar dabisko semantisko metavalodas pieejas un kultūras skriptiem var daudz ko uzzināt par to, ko parasti cilvēki domā par kādu lietu vai parādību, piemēram, emocijām.¹³⁵ Var uzzināt daudz par naivo pasaules skatījumu. Piemēram, kā cilvēki Ķīnā domā un runā, par sejas izteiksmēm kopsakarā ar emocijām utt.

Matsumoto nonāk pie secinājuma, ka vārdu skaidrojums un naratīvi ir labākais veids kā pētīt sociālās konstrukcijas pašas(*self*) un kultūru kā tādu. Viņš apgalvo, ka apraksti, par runas kopsakaru ar sejas izteiksmi mums neko nevar pateikt par to, kas patiešām notiek sejā, kad rodas visdažādākās emocijas. Matsumoto pieprasa lietot citu metodi, lai to uzzinātu. Viņa ieteiktā metode ir *moment-to-moment fashion*.¹³⁶

Kā piemēru viņš min pētījumu par uzmākšanos darba intervijas laikā. Jo pētījumā bija liela atšķirība, salīdzinot respondentu atbildes ar rīcību brīdī, kad viņām uzmācās un viņu reālo rīcību. Caur to viņš nonāca pie iepriekš minētā apgalvojuma, ka vārdu izteiksmes izsaka vairāk pār sociālām konstrukcijām nevis reālām darbībām.

Rezumējot viņš atzina, ka dažādi pētījumi var dot dažādus datu veidus par dažādiem dzīves aspektiem.¹³⁷ Šajā darbā tiek uzskatīts, ka ir svarīgi apskatīt šos dažādos aspektus, lai tos saliktu un iegūtu plašāku dzīves kopainu.

Tāpat kā Matsumoto vēlas praktiskākus pētījumus, viņam ir jāapzinās, ka pētījumos viņu ietekmē lietotā valoda, kultūras un sociālais konteksts, kurā viņš atrodas. Īpaši tad, ja apraksta savus pētījumus, lietojot valodu, viņš atrodas valodas ietekmē. Viņš pats ir piemērs, jo atšķirībā no Vieržbickas, darbojies citā zinātniskajā disciplīnā, tādēļ pievērs uzmanību citām lietām un kategorijām. Šīs disciplinārās atšķirības ir salīdzināmas ar kultūras atšķirībām. Kovečeša skaidrojums varētu būt tas, ka Matsumoto lieto citus prāta rīkus un kategorijas, lai strukturētu pasauli, un līdz ar to viņš nonāk pie atšķirīgiem skaidrojumiem. Matsumoto kritiķiem varētu iebilst, ka Vieržbickas metode grib tikai aprakstīt to, ko cilvēki domā, bet valodas kategorizācija un idiomās ietekmē arī to, kā cilvēki uztver pasauli.¹³⁸

2.6.2. Cik labi var lietot Vieržbickas metodi?

Otrā kritika ir praktiskāka. Bālene (*Baalen*) 2004.gadā izsakās, ka daudzi jēdzieni ir grūti aprakstāmi ar semantiskiem skaidrojumiem dabiskā semantiskā metavalodā, piemēram, *sieviete, vīrietis, suns*,¹³⁹ un ka process, kurā tiek izvēlēti pamatelementi, nav viennozīmīgs.

¹³⁵ Matsumoto, D. (2006), Culture and Cultural Worldviews: Do Verbal Descriptions about Culture Reflect Anything Other Than Verbal Descriptions of Culture? P. 48.

¹³⁶ Turpat. 50. Lpp.

¹³⁷ Turpat. 52. Lpp.

¹³⁸ Ye, Z (2004), The Chinese folk model of facial expressions: A linguistic perspective. P. 48 un teorijas nodaļā par Vorfu.

¹³⁹ Baalen, C. van (2004): Fremdverstehen. Interkulturelle Kompetenz semantisch-pragmatisch betrachtet. S. 69.

Tomēr viņa nāk pie secinājuma, ka dažādiem skaidrojumiem no didaktiskās puses metode esot lietderīga.

Par to, ka semantisko pamatelementu izvēle nav viennozīmīga, Bālene dod sekojošu piemēru par pamatelementu know/zināt.

"Das niederländische Verb 'weten' kommt nur teilweise mit dem englischen 'know' überein, da 'know' sowohl 'weten' als auch 'kennen' zum Ausdruck bringt. Das Deutsche kennt für 'know' ebenfalls zwei Verben, 'wissen' und 'kennen', ebenso das Französische, 'savoir' und 'connaître'."

"Nīderlandiešu darbības vārds 'weten' tikai daļēji atbilst angļu valodas 'know', jo 'know' atbilst gan 'weten' gan arī 'kennen'. Vācu valodā arī ir divi darbības vārdi, kuri atbilst 'know', 'wissen' un 'kennen', tāpat arī franču valodā 'savoir' un 'connaître'." ¹⁴⁰

Bālene domā, ka jēdzienus, par kuriem domā, ka tie varētu būt semantiskie pamatelementi, vajadzētu izvēlēties katrā valodā atsevišķi. Nepietiek vien ar angļu valodas jēdzienu pārtulkošanu. Ir jāskatās kā koncepts ar attiecīgo nozīmi tiek nosaukts šīs valodas leksikonā. Jeb arī, kāda nozīme tiek realizēta attiecīgam konceptam.

Ir pamats kritizēt angļu valodas fokusu, veidojot universālus semantiskos pamatelementus. Es domāju, ka šos pamatelementus tiešām ir jāsaprot kā elementus vai konceptus, kuri vairs nav lielā saistībā ar angļu valodas jēdzieniem. Tātad elementu 'know', piemērām, vācu valodā var vienkārši tulkot ar diviem atbilstošiem jēdzieniem *wissen/kennen*. Arī Vieržbicka dažus elementus apzīmē ar diviem jēdzieniem, piemēram, *when/time*. Ja šos pamatelementus aplūko kā konceptus (vai leksikonā izpaustas nozīmes, kas atbilst konceptiem), tad rodas jautājums, kā tie manifestējas katrā valodā un kādas ir leksiskas izpausmes?

Otru problēmu Bālenei izraisa dažu jēdzienu pārfrāzējums semantiskos skaidrojumos. Piemēri varētu būt lietvārdi (*vīrietis, sieviete, suns, koks*), kā arī krāsu apzīmējumi (*sarkans, zaļš*), kurus tikai ar lielām pūlēm var parafrāzēt. ¹⁴¹

Neskatoties uz kritiku, Bālene nonāk pie secinājuma, ka dabiskā semantiskā metavaloda kā didaktiskais rīks ir ļoti lietderīgs, bet viņa apšaubā dabisko semantisko metavalodu kā zinātnisko rīku.

"Es gibt nämlich Wortgruppen, deren Bedeutung ziemlich gut in Explikationen wiederzugeben sind. Es handelt sich dabei um Wörter, die Gefühle zum Ausdruck bringen, wie glücklich, froh, betrübt, Heimweh, Mitleid und um sogenannte kulturelle Schlüsselwörter, wie gezellig (gemütlich) im Niederländischen. Diese Schlüsselwörter (key words) sind ein weiteres wichtiges Konzept der cross-kulturellen Semantik von Wierzbicka."

"Jo ir vārdu grupas, kuru nozīmes samērā labi var atainot skaidrojumos. Tie ir vārdi, kuri izteic sajūtas, kā laimīgi, priecīgi, bēdīgi, ilgas, līdzjūtība un tie dēvēti kā kultūras atslēgas vārdi, kā *gezellig* (omulīgi, mājīgi) nīderlandiešu valodā. Šie atslēgas vārdi (key words) ir cits svarīgs koncepts Vieržbickas starpkulturālajā semantikā." ¹⁴²

¹⁴⁰ Baalen, C. van (2004): Fremdverstehen. Interkulturelle Kompetenz semantisch-pragmatisch betrachtet. S. 69.

¹⁴¹ Turpat.

¹⁴² Turpat.

2.6.3. Vai valoda var būt neatkarīga no konteksta un interpretācijas?

Šīksu (*Shi-xu*) savā recenzijā par Vieržbickas 1999.gadā izdoto grāmatu "Emocijas pār valodām un kulturām" (*Emotions across Languages and Cultures*) no psiholoģiskā aspekta gan atbalsta Vieržbickas pieeju, gan asi kritizē to.¹⁴³

Viņš atbalsta pāreju no etnocentriski aprakstītām emocijām pie emocijām vārdos kā Vieržbicka to ierosina. Īpaši viņš piekrīt viņas metodēm un teorijas mērķim. Tam, ka Vieržbicka meklē veidu, lai aprakstītu emocionālo un citas pieredzes, lai veiktu starpkultūru saprašanos kā teikts viņas grāmatā:

"[...] the ultimate goal of this theoretical framework is to make possible the description of human emotional experiences across cultures and consequently to enable intercultural understanding."

"[...] šī teorētiskā rāmja galīgais mērķis ir padarīt iespējamu cilvēku emocionālo piedzīvojumu aprakstīšanu starp kultūram un rezultātā veicināt starpkultūru saprašanos."¹⁴⁴

Savukārt Šīksu asi kritizē divas lietas. Viņš uzskata, ka vārdus nevar atdalīt no konteksta un no jēgas, kurā tie tiek lietoti.

"[...] to point to the illusion of the purity and bondedness of any human concept, including scientific ones. They require rhetorical maintenance (Shi-xu, 2000). Wittgenstein (1968, No. 33e) has remarked that things. – e.g. games, including language-games – do not have boundaries and definitions, these are what we make and for a special purpose. People cannot and do not FEEL alone; the complex image needs to be understood in its own right – and not as a isolated concept (see also Billig, 1995) – if we want to understand human emotions across cultures."

"[...] lai norādītu uz jebkura cilvēkiskā koncepta, ieskaitot vēsturisko, skaidrību un ierobežotību, tiem nepieciešama retoriskā aprūpe (Shi-xu, 2000). Vitgenšteins (1968, No. 33e) ir ievērojis tās lietas. Piemēram, spēlēm, ieskaitot valodas spēlēm, nepiemīt robežas un definīcijas, tās ir tādas, kādas mēs tās izveidojam īpašiem gadījumiem. Cilvēki nav un NEJŪTAS vientuļi, ja mēs vēlamies saprast cilvēku starpkulturālās emocijas, tad koptēls ir jāsaprot pats par sevi un nevis kā izolēts koncepts (sk.arī Billig, 1995)"¹⁴⁵

Turklāt viņš uzskata, ka nevajag uztvert vārdus pārāk nopietni, jo vārdu skaidrojumi nav tas pats, kas pasaules izdzīvošana. Šo ideju viņš padara saprotamu ar sekojošu joku, ko viņš esot dzirdējis Singapūrā. Žurnālists amerikānim, šveicietim un singapūrietim uzdod vienu un to pašu jautājumu: "Kāds ir Jūsu viedoklis par badu Etiopijā?" Amerikānis atbildēja: "Kur ir Etiopija?" Šveicietis: "Kas ir bads?". Savukārt, Singapūrietis bija tādā pašā neskaidrībā: "Kas ir viedoklis?"¹⁴⁶

Vieržbickas metodē var kritizēt sekojošo: Cilvēki īstenībā domā teikumus, bet noteikti ne pamatelementos, līdz ar to, šiem pamatelementiem nedrīkst pievērst pārāk daudz

¹⁴³ Shi-xu (2000). To Feel or Not to Feel, That Is the Question. *Culture & Psychology, Vol. 6(3)*, 375 – 383.

¹⁴⁴ Wierzbicka, A (1999), *Emotions across Languages and Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 8.

¹⁴⁵ Shi-xu (2000). To Feel or Not to Feel, That Is the Question. P. 379.

¹⁴⁶ Turpat. 280. Lpp.

uzmanības un nozīmes. Ja tuvāk aplūko Vieržbickas pētījumus top skaidrs, ka viņa pēta jēdziena lietošanu kontekstā.¹⁴⁷

Šīksu atzīst, ka tādas vārdu skaidrojums var lietot kā vārdnīcu vai fonu informāciju, bet to nozīmi nevajadzētu pārspīlēt.¹⁴⁸ Jo, lai gan vārdi jau ir dabiski valodas elementi un līdz ar to saprotamāki nekā, piemēram, loģiskie simboli, pēc viņa domām vienlaicīgi tie nav pietiekoši dabiski, jo tie ir kādam speciālam mērķim izņemti no konteksta. Līdz ar to, Šīksu tādas skaidrojums (ar dabisko semantisko metavalodu) uzskata kā speciālistu valodu.

Pie tam viņam ir iebildumi par teorijas un metodes konsekvencēm. Līdz ar to, dabiskā semantiskā metavaloda tiek uzskatīta kā transparentas nepieņemtas (*non-arbitrary*) un neatkarīga no kultūras. Skaidrojums par cilvēka emocijām pāri kultūrām jāuzskata kā vienīgo patiesību (*truth*).¹⁴⁹ Šīksu jautā, kā var dabūt tik perfektu valodu, ar kuru var pateikt vienīgo patiesību. Un kā šī teorija var iekļaut to, ka vīriešu sajūtas būtiski atšķiras no sieviešu sajūtām. Viņš piebilst, ka semantiskie primitīvi nav universāli savā saturā, definīcijā, nemaz nerunājot par asociācijām.¹⁵⁰

Recenzējot viņš atbalsta Vieržbickas teoriju šajās nostādnēs, ka viņa neuzskata cilvēku prātu (*mind*) kā universālu, lai gan viņa balstās uz universāliem, un, līdz ar to, implicē universālo prātu, kā arī ar lielu apņēmību analizē semantiku gan vārdos, gan arī sajūtās un ķermenī. Bet viņš gribētu, lai tādos darbos arī iekļautu emocionālo dzīvi, sarunas un piedzīvojumus.

"However, if analytical (emotion) concepts are penetrated by culture, emotion words are intertwined with emotional worlds and (professional) emotion language is subject to rhetoric, then study of human emotions may aim beyond the enlightenment of mimesis (of word meanings) and attempt to engage with cultural emotional life, including emotion talk and create helpful emotional experiences."

"Un tomēr, ja analītiskie (emociju) koncepti ir pārņemti ar kultūru, emociju vārdi ir sapinušies ar emocionāliem vārdiem un (profesionāla) emociju valoda ir retoriska, tad cilvēka emociju pētniecība varētu tēmt viņpus mīmikrijas (vārdu nozīmes) apskaidrības un mēģināt saslēgties ar kultūras un emocionālo dzīvi, ieskaitot emociju sarunu un radīt noderīgas emocionālās pieredzes."¹⁵¹

Lai tuvāk iepazītos ar diskusiju par semantiskiem primitīviem un varbūt arī ar kultūras nesaprašanu, jo citu teorētisko fonu var salīdzināt ar citu kultūras fonu, var lasīt Godarda rakstu "Slikti argumenti pret semantiskiem pamatelementiem" (*Bad Arguments Against Semantic Primitives*).¹⁵² Citi raksti, kuri teorētiski un praktiski atbalsta dabisko semantisko

¹⁴⁷ Wierzbicka, A. (2002) Russian Cultural Scripts: The Theory of Cultural Scripts and its Applications. 401-432. Pētījumi par krievu kultūras skriptiem, piemēram *pravda* un *istina*.

¹⁴⁸ Shi-xu (2000). To Feel or Not to Feel, That Is the Question. P. 379.

¹⁴⁹ Sk. arī teorijas nodaļā par Lekofu.

¹⁵⁰ Turpat. 382. Lpp.

¹⁵¹ Turpat.

¹⁵² Goddard, C. (1998). Bad Arguments Against Semantic Primitives. P. 129 – 156.

metavalodas teoriju ir, piemēram, "Kognitivista kultūras antropoloģijas elementu debates skatpunkts" (*A Cognitivist's View of the Units Debate in Cultural Anthropology*). No Dandrades (*D'Andrade*)¹⁵³ un jaunāks raksts "Vai pastāv emocionālie universāli? Pierādījumi no vietējo amerikāņu austrumu Krī valodas" (*Are There Emotional Universals? Evidence from the Native American Language East Cree.*) no Džankere (*Junker*) un Bleksmits (*Blacksmith*).¹⁵⁴

Verners Ciligs (*Werner Zillig*) savā 2004.gadā iznākušajā rakstā kritizē noteiktus pamatelementus Vieržbickas teorijas ietvaros. Viņš asi kritizē Vieržbickas metodi padarīt jēdzienus saprotamus citām kultūrām.¹⁵⁵ Viņš to, diemžēl, pamato tikai ļoti vispārīgi un īsi, līdz ar to, šeit es varu minēt tikai sekojošo. Ciligs nostājās pret ideju, ka aprakstīšanas valoda var būt neatkarīga no kultūras un no kultūras ietekmes uz valodas lietotāju.¹⁵⁶ Viņš tēlaini izsakās, ka valodas zīmes neesot materiāli elementi.

"Nun, >sprachliche Zeichen< sind keine materiellen Elemente, sondern nebelhafte geistige Konstrukte. Konstrukte, deren Konturen immer erst durch Interpretation der zwefließenden Nebelgrenzen entstehen."

"Nu, >valodas zīmes< nav materiālie elementi, bet migļaina prāta konstrukcija. Konstrukcija, kuras kontūras rodas vienmēr tikai caur izplūstošām migļas robežu interpretācijām¹⁵⁷

Līdz ar to, viņš pretojas tā dēvētajam "Markeresem", jeb strukturāliem semantiskiem konceptiem. Vieržbicka, starp citu, pretojās arī tādām abstraktām sistēmām, un tādēļ nonāk pie aprakstīšanas valodas, kura balstās uz dabiskām valodām.¹⁵⁸

Ciligs prasa jaunu divpakāpju modeli, kurā būtisks pamats ir neobjektīvās valodnieka interpretācijas.¹⁵⁹ Sava raksta beigās viņš uzskicē, ka tāda teorija varētu izskatīties. Viņš iziet no tā, ka kultūras ir saistītas ar centrāliem jēdzieniem, kuriem ir līdzīga struktūra. Pēc manām domām, viņš to attiecina uz savām skicēm par kultūru (vācu jēdzienu *Kultur*) un godu (vācu jēdzienu *Ehre*). Minētajās skicēs vācu jēdzieni *Kultur* un *Ehre* ir aprakstīti attiecībā pret citiem jēdzieniem.

¹⁵³ D'Andrade, R. (2001). A Cognitivist's View of the Units Debate in Cultural Anthropology. In: *Cross-Cultural Research* 35. London et. al.: Sage: P. 242 – 257.

¹⁵⁴ Junker, M-O./Blacksmith, L (2006). Are There Emotional Universals? Evidence from the Native American Language East Cree. In: *Culture Psychology*. 12(3). London et. al.: Sage: P. 275 – 303.

¹⁵⁵ Zillig, W. (2004): ›Ehre‹. Über die kulturspezifischen Hintergrundannahmen eines zentralen Begriffs. In: Muhr, R. (Hg.): *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften* 15. Nr. Juni 2004: 6.1. *Standardvariationen und Sprachauffassungen in verschiedenen Sprachkulturen/Standard Variations and Conceptions of Language in Various Language Cultures*. Siehe auch: www.inst.at/trans/15Nr/0_1/zillig15.htm.

¹⁵⁶ Zillig, W. (2004): ›Ehre‹. Über die kulturspezifischen Hintergrundannahmen eines zentralen Begriffs. 2.1. Linguistische Stichworte.

¹⁵⁷ Turpat.

¹⁵⁸ Wierzbicka, A. (1976). In defense of You and Me. In: Girke, W./Jachnow, H. (Hg.) *Theoretische Linguistik in Osteuropa*. Tübingen: Neimeyer. P. 2.

¹⁵⁹ Zillig, W. (2004): ›Ehre‹. Über die kulturspezifischen Hintergrundannahmen eines zentralen Begriffs. Abstract.

Šeit pamatoti var kritizēt ka Ciligs ar tādām skicēm iziet no etnocentriskās vācu valodas pozīcijas. Lai cik asi viņš kritizē Vieržbicku, viņš vai nu neapzinājās to, ka viņš pats iziet no savas kultūras fona un valodas pamatiem, vai arī grib, lai subjektivitāte un aizspriedumainība paliek.

Tālāk viņš ieskicē, ka šī kopīgā jēdziena struktūra tiek izpildīta dažādi un nonāk pie secinājuma, ka diskusijā par struktūras pildījumiem var ieiet kultūras dialogā.

"Die semantische Analyse und Diskussion von Strukturen und Füllungen zentraler Begriffe eröffnet die Möglichkeit des Verbindungen schaffenden Dialogs zwischen den Kulturen."

"Semantiska analīze un struktūras diskusija un svarīgo jēdzienu pildīšana atver iespēju dibināt saites veidojošus dialogus starp kultūrām.¹⁶⁰

Viņa mērķis ir uzsākt politisko dialogu, kurā prāta brīvība ir absolūta nevis zinātnes koncepcija.

2.7. Kopsavilkums

Šeit tiek rezumēta metode un kritika. Iedziļinoties kritiķu teiktajā var secināt, ka viņiem nav pietiekoši stipri argumenti pret Vieržbickas kultūras skriptu teoriju kā lietojamu metodi, kad mērķis ir aprakstīt kultūras īpatnības.

Atbildot uz Matsumoto, jāsaka, ka šī darba ietvaros pētījuma fokuss ir balstīts uz domas konstrukcijām, nevis uz reālām darbībām, lai gan tie pēc manām domām ir cieši saistīti.

Viskritiskākais punkts, kas jau tika minēts teorijas nodaļā ir tas, ka pamatelementu eksistence tiek apšaubīta.¹⁶¹ Sekojot šādai kritikai, šajā darbā netiek lietoti pamatelementi.

Pēdējiem kritiķiem varu piekrist, ka konteksts, kurā kaut kas tiek pateikts vai darīts, ir ļoti svarīgs, tādēļ vārdi semantiskos skaidrojumos tiek skaidroti kontekstā. Turklāt uz semantiskiem skaidrojumiem jāskatās līdzīgi kā uz vārdnīcas skaidrojumiem, jo tie tikai mēģina notvert visas iedomājamās situācijas, kurā vārds varētu tikt lietots. Vieržbicka pat runā par atšķirībām katrā kultūrā.

Secinājumā jāuzsver Bālenes apgalvojumu, ka semantiskie skaidrojumi ir labs rīks, lai citiem padarītu saprotamus vārdus un domāšanas konceptu. Vienkārši pieņemot, ka tiem ir skaidras robežas, lai tos varētu aprakstīt un saprast. Konkrētā situācijā vēl var redzēt un saprast slīdošo robežu (*Spielraum*).

Darba ietvaros Vieržbickas kultūras skripta teorija tiek lietota tāpēc, ka tā piedāvā vislabāko veidu kā aprakstīt kultūras īpašības tā, lai citi tās varētu saprast. Autore uzskata, ka semantiskus skaidrojumus var uzskatīt par skripta simulācijām, tātad savā ziņā, simulētiem

¹⁶⁰ Zillig, W. (2004): »Ehre«. Über die kulturspezifischen Hintergrundannahmen eines zentralen Begriffs. 7. Kulturen – das Verbindende und das Trennende.

¹⁶¹ Sk. nodaļā par Lekofu.

ķermeniskiem piedzīvojumiem. No tāda skatu punkta metode nav tik tālu no Lekofa un Kovečeša teorētiskiem pieņēmumiem.¹⁶²

¹⁶² Sk. teorijas nodaļā.

3. EMPĪRISKĀ DAĻA

Šajā darbā par teorētisko bāzi ir ņemta Viežbickas teorija, jo kultūras tāpat kā valodas ir iespējams aprakstīt, neskatoties uz to, ka tām nav skaidri pamanāmu robežu. Ir jāatrod veids, lai, neatkarīgi no stereotipiem, notvertu un raksturotu kultūras atšķirības. Balstoties uz teorētisko kontekstu, Vieržbickas metodi un kritiķu vērtējumu, darba rakstīšanas procesā nonācu pie uzstādījuma, ka analizējot valodu, ir iespējams rekonstruēt kultūras atšķirības domāšanā.

Šī darba mērķis ir atrast vai uzlabot veidu, kā aprakstīt kultūras īpatnības tādā veidā, lai tās būtu saprotamas dažādu citu kultūru cilvēkiem. Kā noskaidrots teorētiskajā daļā, ir vērts analizēt valodu, lai vairāk uzzinātu par domāšanu, jo domāšana un valoda ir savstarpēji saistīti elementi. Lai analizētu valodu un domāšanu, svarīgas ir divas lietas: pirmkārt, būtiski ir analizēt ķermeni izziņas procesā. Analīzes procesā tā funkcijas jāņem vērā; otrkārt, svarīgi izanalizēt vārdu pielietojumu un izpratni, ņemot vērā kontekstu. Līdz ar to svarīgs ir arī konteksts, izvērtējot vārdu nozīmes. Uz tāda pamata semantiskie skaidrojumi tiek uzskatīti, kā savā ziņā simulācijas, kas ņem vērā kontekstu, lai skaidrotu kultūras skriptus. Līdz ar to, semantiskie skaidrojumi ir veids, kā attēlot nozīmes sevī, pat ietverot vairākas no konteksta atkarīgas nozīmes.

Šajā noaļā tiek definēti sociālie stereotipi un raksturota mijiedarbība ar kultūras skriptiem. Pēc tam tiek aprakstītas kvalitatīvas un kvantitatīvas pētījuma metodes, kā arī iezīmju un kolokācijas analīze. Pēdēja nodaļā tiek aprakstīta pētījuma uzbūve un rezultāti, analizējot piecus latviešu vārdus (*zeme, dzīve, mūžs, laiks, normāls/normāli*).

3.1. Stereotipi – kultūras skripti

Šajā nodaļā, aplūkojot vispārpieņemto stereotipu definīcijas un funkciju aprakstus, apskatīsim Lekofa stereotipu definējumu. Viņa teorijā sociālie stereotipi ir metonīmijas gadījums. Apkopojot šīs dažādās pieejas, tiek dota sociālo stereotipu darba definīcija, kontrastā ar kultūras skriptiem un neignorējot to savstarpējo mijiedarbību. Pēc Lekofa kultūras skriptus varētu definēt kā idealizētus kognitīvos modeļus. Šajos modeļos ir novērojama kognitīvais modelis.

Stereotipa jēdzienu divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados aplūkoja un plašāk izvērsa Valters Lipmans (*Walter Lippmann*). Autors to skatīja kā veidu jeb rīku, ar kuru sarežģīto pasauli padarīt vienkāršāku, ieviešot kultūras un sociālo apstākļu noteiktas normas - aizspriedumus.¹⁶³

¹⁶³ Lippmann, W. (1965, 1922). *Public Opinion*. London: Free Press.

Čārlzs Stangors (*Charles Stangor*) darbā „Stereotipi un aizspriedumi” (*Stereotypes and prejudice*) norāda, ka tas, ka mēs kategorizējam viens otru, ir saistīts ar to, ka šīs kategorijas ir informatīva rakstura. Mums piemīt spējas radīt dažāda rakstura stereotipus: par profesijām, dzimumu, nacionālo piederību, rasi u. c. Visi šie stereotipi ietver konkrētu informāciju. Piemēram, ja sakām, ka blondas sievietes neizceļas ar augstu intelekta koeficientu, tad, visticamāk, ka mēs piedāvāsim viņām zemāka statusa darbu, savukārt, atbildīgam darbam izvēlēsimies sievieti ar citu matu krāsu. Ja šādi rīkosimies, tad tādēļ, ka stereotipiem piemīt sociāla funkcija un tie sevī ietver pozitīvus, bet pārsvarā, negatīvus aizspriedumus.

Iemesls, kāpēc mēs atceramies un lietojam stereotipus, saistīts ar to, ka mums piemīt semantiskā atmiņa: mēs spējam saglabāt ilgstošas asociācijas ar kādu sociālo kategoriju. Stereotipi kļūst par vienu no mūsu atmiņas sastāvdaļām tāpat kā jebkura cita kognitīva reprezentācija.¹⁶⁴

Stangors norāda, ka mēs atmināmies savu pieredzi, kas saistīta ar konkrētiem indivīdiem no citām sociālajām grupām, ko uzskatām kā piemēru, un no šiem piemēriem arī veidojas stereotipi par to pārstāvēto sociālo grupu. Savas kultūras ietvaros ar stereotipiem mēs dalāmies; tie mēdz būt kopīgi dažādiem vienas kultūras pārstāvjiem. Tos var dēvēt par sociālajiem stereotipiem.

Apkopojot skaidrojumus par stereotipiem, Makgartijs (*McGarty*) izveidojis trīs principus, kur saskatāma līdzība ar Lipmana definīciju:

1. Stereotipi ir izskaidrošanas palīglīdzekļi – kategorizēšanas process, ar kura palīdzību mēs uztveram atšķirības un līdzības starp grupām.¹⁶⁵
2. Stereotipi ir enerģijas saglabāšanas mehānismi – izturēšanās pret cilvēkiem kā pret noteiktas grupas locekļiem saudzē mūsu enerģiju, jo tas nozīmē, ka varam ignorēt visu pretrunīgo un detalizēto informāciju, kas ir asociējama ar individualitāti.¹⁶⁶
3. Stereotipi ir dalīti grupu uzskati – novērojot to, ka daudziem cilvēkiem ir līdzīgi priekšstati par kādu konkrētu grupu, arī mums rodas noteikts pamatojums šādam lietu stāvoklim.¹⁶⁷

Šajos principos var redzēt, ka stereotipiem ir izteikti sociāls raksturs un sociāla funkcija, jo pirmais un trešais punkts ir izteikti sociāls princips, otrs, savukārt, ir vairāk psiholoģisks. Tātad sociālie stereotipi kalpo, lai veidotos iekšējā grupas vienotība un citas

¹⁶⁴ Stangor, C. (ed) (2000). *Stereotypes and prejudice: essential readings*. Hove: Taylor and Francis Group. P. 6.

¹⁶⁵ McGarty, C./Yzerbyt, V. Y./Spears, R. (2002). Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation. In: McGarty, C./Yzerbyt, V. Y./Spears, R. (Ed.). *Stereotypes as Explanations: The formation of Meaningful Beliefs about Social Groups*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 3.

¹⁶⁶ Turpat. 4. Lpp.

¹⁶⁷ Turpat. 5. Lpp.

grupas distances sajūta. Līdz ar to sociālie stereotipi ir ļoti svarīgi identitātes veidošanas procesā. Turklāt stereotipi pārsvarā ir apzināti. Tā kā stereotipi ir indivīdu pārliecības par grupu īpašībām un stereotipizēšana ir šo stereotipu lietošana, mijiedarbojoties ar indivīdiem no dotās grupas, var apgalvot, ka stereotipizēšana ir sociālās kategorizēšanas rezultāts.

Par sociāliem stereotipiem kā sociālās kategorizēšanas rezultātu no semnatikas skatu punkta izvērstāk skata Lekofs. Viņš izvirza hipotēzi, ka cilvēki organizē un strukturē savas zināšanas ar idealizētu kognitīvu modeļu (*Idealized Cognitive Model*) palīdzību, un ka kategorizācija un prototipu efekti ir šīs organizācijas balkusprodukti.¹⁶⁸

Lai saprastu Lekofa stereotipu definīciju, no sākuma ir jāsaprot viņa teorētiskā bāze - **idealizētie kognitīvie modeļi**, kuros notiek prototipu efekti. Pēc Lekofa idealizētie kognitīvie modeļi strukturē cilvēka prāta telpu, izmantojot četrus strukturēšanas principus: sentenciālo (*propositional*), vizuāli-shematisko jeb tēla shematisko, metaforisko un metonīmisko. Cilvēki definē jēdzienus attiecībā pret ideāliem lietu, vai parādību modeļiem un stāvokļiem.

Autors parāda, ka pat neskatoties uz to, ka shēmu teorija ir pārāk vienkāršota, lai to varētu izmantot par idealizētu kognitīvu modeļu teorijas pamatu, pat šādā uzstādījumā no shēmas mijiedarbības ar citām shēmām veidotos **prototipu efekti**. Kā piemēru vienkāršiem prototipu efektiem, Lekofs izmanto vārdu *vecpuišis* (angliski: *bachelor*).¹⁶⁹

Lietvārdu *vecpuišis* var definēt kā "neprecēts vīrietis", taču šis vārds kalpo arī kā ierīce cilvēku kategorizēšanai attiecībā pret sabiedrības priekšstatiem par laulību un atbilstošu cilvēka vecumu. Tādā gadījumā "vecpuišis" tiek definēts attiecībā pret idealizētu kognitīvu modeli, kurā pastāv cilvēku sabiedrība ar monogāmu laulību un tipisku laulībā stāšanās vecumu. Taču šis idealizētais modelis ne vienmēr pilnībā atbilst reālajai situācijai un tādos gadījumos neprecēti, pieauguši vīrieši nav reprezentatīvi vecpuišu kategorijas pārstāvji (piemēram, Tarzāns vai Romas pāvests).

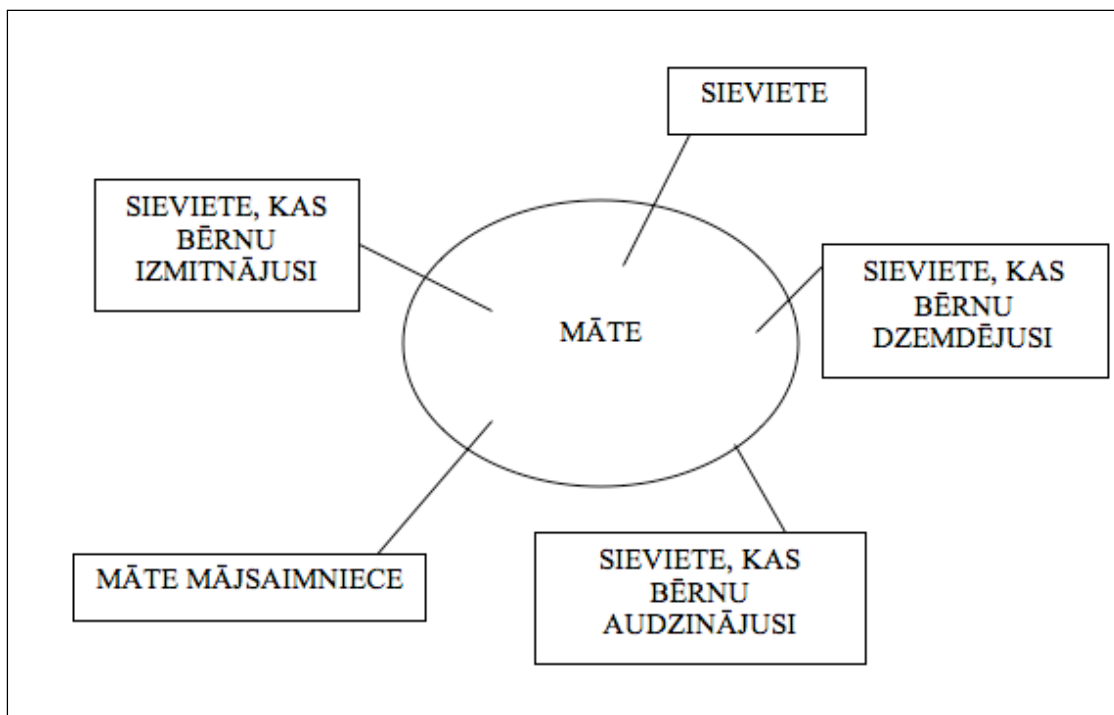
Pēc Lekofa vārdiem *vecpuišis* nav graduāla kategorija, tas ir **bezkompromisu koncepts** (*all-or-none concept*) attiecībā pret idealizētu kognitīvu modeli – cilvēks, vai nu ir, vai nav vecpuišis. Vecpuiša idealizētu kognitīvu modeļu apstākļi reti kad pilnībā atbilst reālajai pasaules kārtībai, taču mēs ar zināmu precizitāti varam šo konceptu izmantot, lai noteiktu, cik lielā mērā konkrētais gadījums atbilst idealizētam kognitīvam modelim. Jo mazākā mērā reālā situācija atbilst idealizētam kognitīvam modelim, jo neprecīzāk ir uz to attiecināt doto konceptu. Rezultātā rodas gradācija – vienkāršais prototipu efektu veids. Šāda

¹⁶⁸ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 68.

¹⁶⁹ Turpat. 70. Lpp.

novērtēšanas darbība nepārprotami ir kognitīva, jo tā ir atkarīga no cilvēka spējas salīdzināt divus modeļus – vecpuiša modeli un konkrētā indivīda modeli.¹⁷⁰

Otrs prototipu efektu avots ir **klāstera modeļi** (*cluster models*). Lekofs skaidro, ka bieži vien vairāki kognitīvie modeļi apvienojas un izveido vienotu kompleksu modeli, kas ir psiholoģiski spēcīgāks par katru no modeļiem, atsevišķi ņemtiem. Šādus modeļus sauc par klāstera modeļiem. Kā piemēru šādai parādībai Lekofs min *mātes* modeli.¹⁷¹

1. att. Klāstera modelis (*māte*)

Mātes modelis pēc savas būtības sniedzas ārpus klasiskās teorijas definīcijām. Vārdam *māte* nav vienādi skaidras, universālas definīcijas nepieciešamo priekšnosacījumu izteiksmē, kā tas ir vārda *vecpuišis* gadījumā – nepastāv viena obligāta priekšnosacījuma vai īpašības, kurai būtu jāpiemin visām mātēm (māte var būt sieviete, kas bērnu dzemdējusi, bet tikpat labi, tā var būt sieviete, kas bērnu tikai uzaudzinājusi, izmitinājusi, u.tml.). Visas mātes ir mātes, pateicoties viņu saistībai ar ideālo mātes gadījumu, kurā visi iespējamie mātes modeļi saplūst. Lekofs secina, ka ideālais mātes modelis ir tikai viens no daudzajiem iespējamajiem mātes modeļiem un tas, savukārt, izraisa prototipu efektus.

Metonīmija (*metonymy*) pēc Lekofa domām ir viena no izziņas pamatīpašībām.¹⁷² Lekofs novēro, ka aizstāt vai apzīmēt kādu lietu vai parādību ar atsevišķu tās daļu, kas ir labi saprotama un viegli uztverama, ir vispārpieņemta cilvēku prakse. Piemēram, vietas nosaukumu var aizstāt notikums, kas tajā vietā norisinās vai ir kādreiz norisinājies – "Kremlis nevēlas diskutēt", "Berlīnes mūris vēl pastāv" u. tml.

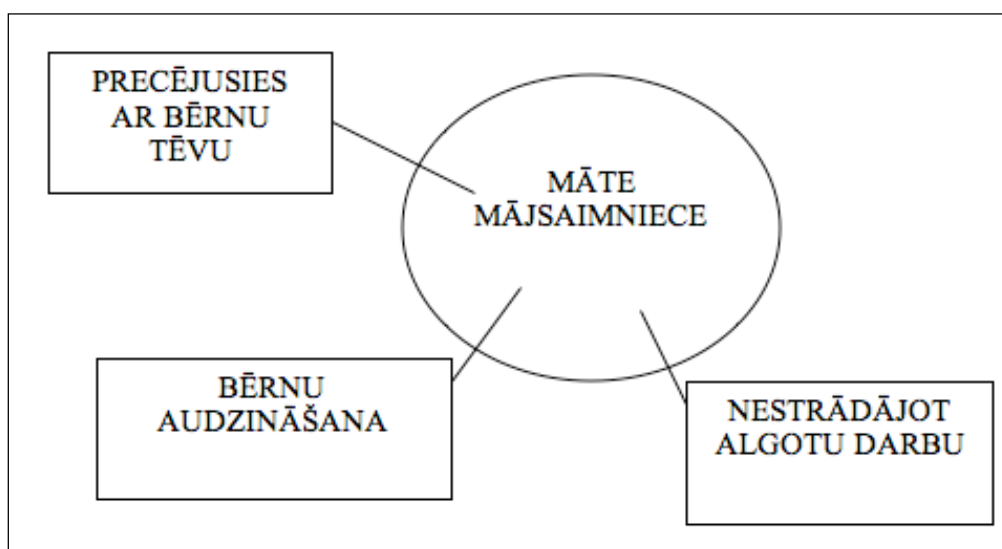
¹⁷⁰ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 71.

¹⁷¹ Turpat. 74. Lpp.

¹⁷² Turpat. 77 - 79. Lpp.

Metonīmijas lietošanas principi dažādās valodās ir atšķirīgi, tādēļ apgalvot, ka atbilstošā kontekstā jebkas var apzīmēt jebko, ir nepareizi. Lekofs piedāvā sekojošu metonīmijas noteikšanas principu: pastāvot idealizētam kognitīvam modelim ar kādu preikšnosacījumu (teiksim, institūcijas atrodas kādā konkrētā vietā) apzīmēšanu kā attiecības starp diviem elementiem A un B pastāv tad, ja viens no idealizētu kognitīvu modeļu elementiem, piemēram, B, Spēj aizvietot otru, šajā gadījumā – A. Šādus idealizētus kognitīvus modeļus sauc par metonīmiskiem modeļiem.

Kompleksās konceptuālās sistēmās vienlaikus var pastāvēt daudzi metonīmiski modeļi un tie var kalpot dažādiem nolūkiem. Piemērām, secinājumu vai spriedumu izdarīšanas situācijā, kategorijas pārstāvis vai apakškategorija var metonīmiski aizstāt visu kategoriju, ko tie reprezentē. Šādos gadījumos metonīmija kalpo par prototipu efektu avotu.

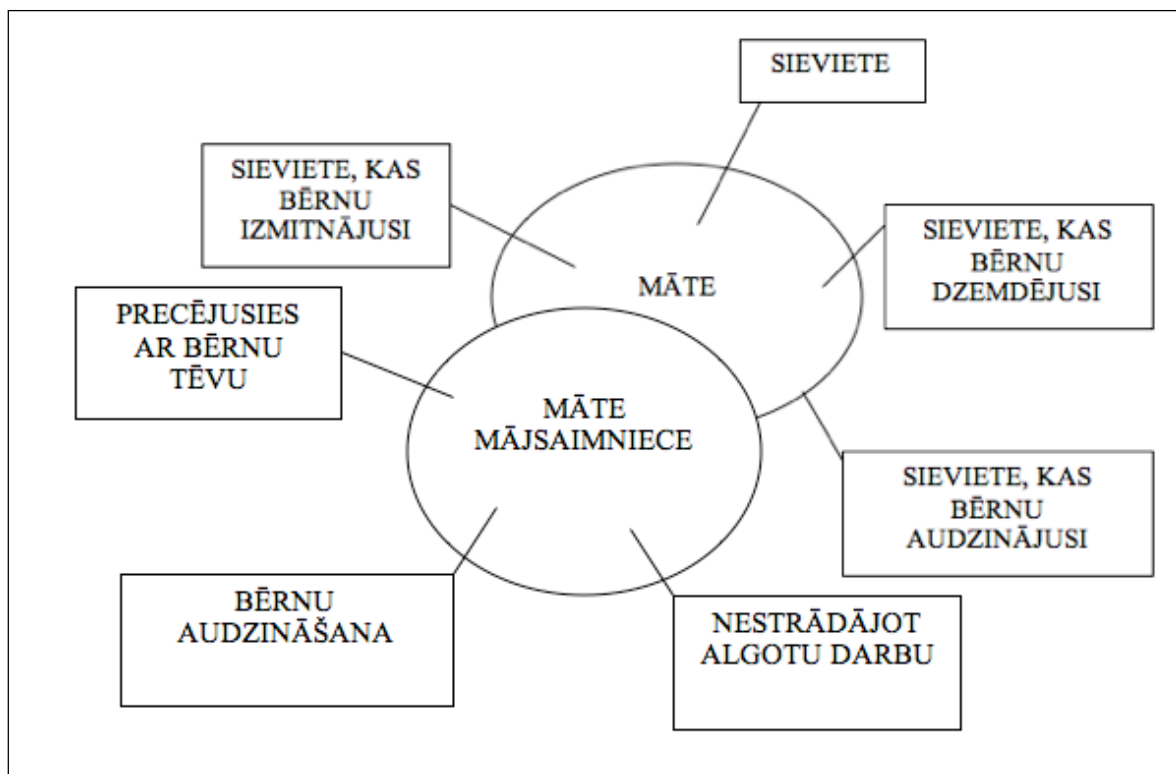

2. att. Sociālais stereotips kā metonīmijas gadījums (*māte mājsaimniece*)

Lekofs parāda, ka *mātes* kategorijā prototipu efekti rodas ne tikai no kognitīvo modeļu saplūšanas, bet arī citā līmenī. To nosaka *mātes-mājsaimnieces* stereotips. **Sociālie stereotipi ir metonīmijas gadījums, kad kāda apakškategorija sabiedrībā tiek atpazīta, kā visas grupas reprezentācija, parasti, lai varētu izdarīt ātrus secinājumus par cilvēkiem, kas ietilpst konkrētajā kategorijā.** Mātes-mājsaimnieces apakškategorija mātes kategorijā pastāv sabiedrības priekšstatos par to, kādai ir jābūt priekšzīmīgai, īstai mātei, un tādēļ noved pie prototipu efektiem. Lekofs min vēl sešas citas metonīmijas gadījumus, kuri šeit netiek atsevišķi aprakstīti, tie ir: tipiski piemēri, ideāli, paraugi, "ģeneratori", apakšmodeļi, ievērojami piemēri.¹⁷³

¹⁷³ Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. P. 74.

Māte-mājsaimniece tiek uzskatīta par labāku mātes piemēru nekā māte, kas nav mājsaimniece. Autors parāda, ka šādi spriedumi par piemēra kvalitāti ir viens no prototipu efektu veidiem, taču tas nav radies kognitīvo modeļu klastera dēļ, bet gan metonīmijas dēļ. Šajā gadījumā *mātes* kategorijas apakškategorija māte-mājsaimniece pārstāv visu kategoriju, definējot sabiedrības gaidas attiecībā pret "labu māti".

3. att. Prototipiskais efekts

Mātes-mājsaimnieces stereotips līdz ar to tiek definēts attiecībā pret mātes-audzinātājas modeli. Tas parāda to, ka metonīmiskie modeļi – tādi kā stereotipi – ne vienmēr tiek atvasināti attiecībā pret visu klasteri. Mātes-mājsaimnieces stereotipa gadījumā stereotips tiek atvasināts attiecībā tikai pret vienu no modeļiem klasterī – mātes audzinātājas modeli. No tā var secināt, ka:

- Sociāls stereotips var tikt definēts attiecībā tikai pret vienu no empīriskā klastera bāzes modeļiem;
- Metonīmisks modelis, kurā apakškategorija apzīmē visu kategoriju, var tikt definēts attiecībā tikai pret vienu no kompleksa klastera modeļiem;
- Klastera apakškategorija var tikt definēta kā pretstats sociālam stereotipam;
- Apakškategorijas definēšanai tiek izmantots tikai atbilstošais kognitīvais modelis, nevis viss klasteris.

Pēc Lekofa vārdiem, šādi stereotipu modeļi ir nozīmīgi konceptuālās struktūras teorijas skaidrošanā. Klasiskajā pieejā, sociālie stereotipi pēc definīcijas nekādi neietekmē kategorijas struktūru, jo tie nereprezentē nepieciešamos priekšnosacījumus kategorijas

piederībai. Klasiskajā teorijā tikai priekšnosacījumi, kas nosaka piederību kategorijai, var ietekmēt kognitīvo kategorizācijas funkciju. Taču Lekofs pierāda, ka sociālajiem stereotipiem (tādiem kā māte-mājsaimniece) ir sava nozīmīga loma kategorizācijas principos.

Abi *mātes* kategorijas modeļi (gan atsevišķu modeļi klasteris, gan stereotipiskais modelis, kas ir viens no metonīmisku modeļu veidiem) izraisa prototipu efektus. Kopā šie modeļi veido saliktu prototipa modeli: labākais mātes piemērs ir bērna bioloģiskā māte, kas ir mājsaimniece un aizņemta ar bērna audzināšanu, nestrādājoša algotu darbu un precējusies ar bērna tēvu. Šis saliktais prototips kategorijai nodrošina reprezentatīvātes struktūru (*representativeness structure*) – jo vairāk sieviete līdzinās prototipam, jo reprezentatīvāka māte viņa ir. Reprezentatīvātes struktūras ir lineāras, tās parāda tikai kokrēta gadījuma atbilstību un tuvumu prototipiskajam modelim, tādēļ tās nespēj parādīt visu kategoriju raksturošo kognitīvo modeļu struktūras bagātību.

Sociālie stereotipi un arī citi metonīmiskie modeļi parāda, ka kategorijas ir piedzīvojuma ietekmētas. Kā Lekofs secina māte-mājsaimnieces piemērā, sociālie stereotipi var tikt izmantoti visas kategorijas aizvietošanai. Sociālie stereotipi parasti ir apzināti un bieži vien kļūst par sabiedrības diskusiju iemeslu. Laika gaitā sociālie stereotipi mainās. Tā kā tie definē sabiedrības ekspektācijas (gaidas), tie tiek izmantoti spriedumos un īpaši ātru secinājuma izdarīšanā.

Jau pieminētajā vecpuiša piemērā, vecpuiša stereotips papildus jau minētajiem prototipu efektiem, kas rodas situācijās, kad idealizētais kognitīvais modelis pilnībā neatbilst reālajai situācijai, rodas vēl arī vecpuiša stereotipa izraisīti prototipu efekti. Pat situācijās, kad idealizētais kognitīvais modelis atbilst reālajai situācijai, var veidoties prototipu efekti, kas radušies kategorijas robežās. Šādos gadījumos vecpuiša stereotips raksturo labākos vecpuišu piemērus, bet tie vecpuiši, kas pēc idealizēta kognitīva modeļa iederas kategorijā, bet neatbilst sociālajam stereotipam, būs sliktāki piemēri.

Mačo tipa vīrietis, kas nav saimniecisks un piekopj gadījuma dzimumsakarus, labāk atbildīs vecpuiša stereotipam nekā, piemēram, saimniecisks vīrietis, kam patīk rūpēties par bērniem un kas dod priekšroku stabilām, monogāmām attiecībām. Kā jau minēts, noteiktās situācijās stereotipi tiek izmantoti, lai definētu ekspektācijas, izdarītu spriedumus un ātri nonāktu pie secinājumiem. Šī iemesla dēļ, ja kādam par vīrieti būtu zināms tikai tas, ka viņš ir "vecpuišis", viņš varētu būt pārsteigts, uzzinot, ka šim vīrietim patīk bērni, viņš māk gatavot ēst, utt. Tādēļ, pat neskatoties uz to, ka vecpuiša idealizētais kognitīvais modelis atbilst reālajai situācijai, sociāla stereotipa klātbūtnes dēļ, kategorijas iekšienē joprojām veidosies prototipu efekti.

Rezumējot var secināt, ka vissvarīgākās stereotipa īpašības ir tā sociālās funkcijas.¹⁷⁴ Stereotipi pārsvarā ir apzināti un tie kļūst par sabiedrības diskusijas iemeslu. Sabiedrības normas un vērtības tiek apspriestas, līdz ar to stereotipi spēlē lielo lomu identitātes veidošanās procesā. Ka raksta Lekofs, stereotipi kā metonīmijas veidi prototipiski ietekmē kategorijas. Neskatoties uz to, idealizēti kognitīvie modeļi pastāv neatkarīgi no stereotipiem. Līdz ar to, lai vienkāršotu, stereotipus atstās malā un šīs kategorijas idealizētais kognitīvais modelis atšķiras starpkultūru un starpvalodu salīdzinājumā.

Izejot no iepriekšminētās nostādnes, darba mērķis ir nonākt pie kultūru atšķirīgām kategorijām, jeb kultūras skriptiem, par kuriem savos darbos runā Vieržbicka. Šoreiz, neskatoties uz stereotipiem, lai gan tiem ir ļoti svarīgas sociālās funkcijas, nonākt pie kultūras skriptiem ir sarežģīti, jo tie pārsvarā ir implicēti un neapzināti.

Dabru mērķis ir izstrādāt idealizētus kognitīvus modeļus, kuri bieži ir kultūras atkarīgi. Tos var uzskatīt par kultūras skriptiem, kuri ir kultūras specifiskās kognitīvās struktūrās, kas atspoguļojas darbībās, uzvedībā un domāšanā. Kultūras skripti viedo kultūras kopienas naivo pasaules skatījumu (tajā ieskaitot stereotipus).

3.2. Kvantitatīvas un kvalitatīvas metodes diskusija

No šiem uzstādījumiem seko empīriskās daļas metožu izvēle. Empīriskajā daļā tiek analizēta valoda, lai uzzinātu un raksturotu atsevišķus latviešu kultūras skriptus. Līdz šim nav sastopami akadēmiski darbi par šo tēmu. Vienīgais darbs ar līdzīgu ievirzi, proti, par kultūru dimensiju rādītājiem Latvijā ir Oksanas Dubskas maģistra darbs ar nosaukumu: "Gerta Hofstedes kultūras dimensiju rādītāji Latvijā." Šinī darbā pielietota iepriekš kritizētā Hofstedes metode.¹⁷⁵ Darbs, diemžēl, vēl nav pieejams, līdz ar to nav iespējas salīdzināt izmantotās metodes un iegūtos rezultātus.¹⁷⁶

Manā darbā skriptu raksturojumam tiek lietoti semantiskie skaidrojumi. Tie attēlo dažādas situācijas, kurās kultūras atslēgai tiek lietoti vārdi, jo tādā veidā tiek ņemts vērā arī konteksts. Ja pieņem, ka vārdam ir vairākas nozīmes, kuras nav vienlīdzīgi svarīgas vai reprezentatīvas, tad var lietot **prototipu teoriju** veidu, lai aprakstītu vārdus.

¹⁷⁴ Wierzbicka, A. (1995), Kisses, handshakes, bows: The semantics of nonverbal communication. In: *Semiotica* 103-3/4: P. 208 – 209.

¹⁷⁵ Sk. Dubska, O. (2006). *Gerta Hofstedes kultūras dimensiju rādītāji Latvijā. Maģistra darbs*. Rīga. Latvijas universitātes pedagogijas un psiholoģijas fakultāte.

¹⁷⁶ Arī sekojošie darbi varētu būt interesanti darbi, bet tie diemžēl nebija dabūjami: Kakse, L. (2006). *Valodu loma Eiropas starpkultūru kontekstā: bakalaura darbs*. Rīga. Latvijas universitātes modernu valodas fakultāte, Mirošņikova, A. (2006). *Kultūras mācīšana un mācīšanās lietišķajā komunikācijā pieaugušajiem: maģistra darbs*. Latvijas universitātes modernu valodas fakultāte.

Lasot semantiskos skaidrojumus var izjust (savās pieredzes robežās) aprakstīto situāciju, tādēļ to var uzskatīt kā piedzīvojuma simulāciju, kuru var attēlot un līdztekus pat ķermeniski piedzīvot savā iztēlē.

Izejot no augstāk minētajiem uzstādījumiem, pētījuma uzbūve ir sekojoša. Tiek izvēlēti pieci vārdi: *dzīve, mūžs, zeme, laiks un normāls/normāli*. No sākuma šiem vārdiem tiek izstrādāti kritēriji no vārdnīcas skaidrojumiem, lietojot šos kritērijus kā izejas punktus sekojošai konteksta un kolokācijas analīzei. Beigās no iegūtajiem rezultātiem rekonstruēti daži skripti.

Tā kā nepastāv mūsdienu latviešu valodas korpus, **semantiskai kontentanalīzei** tiek lietots Latvijas nacionālās ziņu agentūras LETA arhīvs – preses apakšnodaļa. Tajā atrodami raksti no latviešu avīzēm, kuri šajā darbā tiek lietoti kā ietekmējošs rakstu valodas avots, jo žurnālista rakstu valoda stipri ietekmē pārējo cilvēki valodu. No LETAs korpusa (t.i. analizējams tekstu kopums) katram vārdam tiek meklēti divdesmit pieci minējumi, ievietoti teikuma kontekstā. Tāda veidā attēlojums ietver iespēju analizēt vārdus teikuma kontekstā.¹⁷⁷

Vārdu minējumi tiek pētīti pēc semantiskā konteksta analīzes. Ar to saprotot, ka vārdi ļoti šaurā kontekstā t.i. teikumā tiek analizēti pēc iepriekš, ar vārdnīcas palīdzību, izstrādātām kategorijām. Tas nozīmē, ka skatoties pēc teikuma konteksta tiek noteikts, vai nozīmes kategorija atbilst, daļēji atbilst vai neatbilst dotajam kontekstam.

Izstrādātās kategorijas var uzskatīt kā iezīmes. Līdz ar to var teikt, ka izdarīta semantiska konteksta analīze, kas raksturota kā **iezīmes analīze** (*feature analysis*).¹⁷⁸ Veiktā analīze ir iezīmju analīze teikumā un katrā no tiem jāizvēlās, kādas iezīmes atbilst dotajam kontekstam.¹⁷⁹ Šī semantiskā konteksta analīze tiek izvērtēta kvalitatīvi katram izvēlētajam vārdam, un, savukārt, no šīs analīzes tiek izlaboti agrāk izstrādātie semantiskie skaidrojumi un tālāk veidoti jauni.

Otrā pētījumā daļā tika veikta neliela anketēšana, kurā piecpadsmit cilvēki atbildēja uz sekojošiem jautājumiem:

Lūdzu, uzraksti:

1. Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?
2. Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt *lielais brālis* vai *tīra sirdsapziņa*. Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!

¹⁷⁷ Tā vārdu analīze tiek ieteikta Sk. Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. New York: Routledge. P. 53 – 54, tiešie avoti, autori un izdošanas diena ir atrodami pielikumā.

¹⁷⁸ Hasson, U./Giora, R. (2007). Experimental methods for studying the mental representation of language. In: Geeraerts, D. and Cuyckens, H. (Ed.) (2007). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press: New York. P. 314-317.

¹⁷⁹ Turpat. 315. Lpp.

- Mūžs
- Dzīve
- Normāls/normāli
- Zeme
- Laiks

4. att. Anketas jautājumi.

Lai papildinātu šāda veida vārdu saskaņas un semantiskā konteksta analīzi, tiek izvēlēta **kolokāciju analīze**, lai ar to būtu iespēja izvērtēt anketas.¹⁸⁰ Kādēļ kolokāciju analīze būtu interesanta? Noteikti tādēļ, lai nonāktu pie kultūras atšķirībām un veidotu kultūras skriptus. Kolokācijas ir vārdu savienojums, kas parasti tiek lietots kopā un atspoguļo regularitātes semantiskajā tīklā, kas ir pamats dabiskajai valodai. Katra valoda atspoguļo kulturālas īpatnības. Atbilstoši tā, iespējams analizēt vārdus, kuri lietoti kopā, un no tiem rekonstruēt skriptus. Tas ir par pamatu izvēlei, kādēļ šajā darbā tiek analizētas kolokācijas.

Plašākā nozīmē definējot, kolokācijas var būt katra frāze, kas bieži tiek lietota un nav reducējama uz katru no tās sastāvdaļām. Kolokācijas ietver sevī **nemodificējamās un nereducējamās nozīmes**, piemēram:

tīra sirdsapziņa

* tīra doma

dienas zupa

* nakts zupa

* dienas salda ēdiens

eine steife Briese

* *ein steifer Wind*

Šie piemēri parāda, ka kolokācijas ir ierobežotas savā modificējamībā. Ar to cieši saistīta ir vēl kāda īpatnība, proti, kolokācijas **nevar brīvi salikt** ar citiem vārdiem. Vārbūt, ka tās var salikt, bet nekad nav tā, ka tās var brīvi sakombinēt (*non compositionality*). Līdz ar to, kolokācijas **sastāvdaļas nevar aizstāt** (*substitute*) ar citām. Piemēram.¹⁸¹

white wine

baltvīns

* *yellow wine*

* dzeltenvīns

¹⁸⁰ Tā tiek piedāvāta kā viena no papildinošām analīzēm, kā arī *collocation*, *semantic preference* un *semantic prosody*. Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. P. 56.

¹⁸¹ Manning C.D./Schuetze H. (1999). *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. Cambridge MA: Massachusetts: MIT Press. P. 184.

Kolokācijas ir kultūras un valodas atkarīgas. Līdz ar to, tipiskās kolokācijas nevar īsti un burtiski tulkot.

dzimtā zeme

* *birth land*

* *Geburtsland*

Tipiskās kolokācijas īpašības ir **biežums** un **secība**. Biežums var tikt uzskatīts kā galvenais kritērijs, definējot kolokāciju. Neskatoties uz to, kolokācijas definīcija ir graduāla. Jo biežāk divi (vai vairāki) vārdi tiek lietoti kopā, jo sakarīgāk ir sekot, ka tā ir kolokācija. Kolokācijas secība parasti (lai gan ne vienmēr) ir divi vai vairāki vārdi noteiktā secībā.

Vēl viena tipiska kolokācijas īpašība ir kolokācijas **nekustīgums un nelokamība**. Neskatoties uz to, ir daudzas kolokācijas, kuras ir lokāmas attiecībā viena pret otru. Turklāt, pat starp kolokāciju veidojošiem vārdiem var atrasties arī citi vārdi. Tas nozīmē, ka iespējams nodalīt kolokācijas, kas ir sastopamas noteiktās frazēs, no kolokācijām, kurām pa vidu ir citi vārdi.

Vieglākais variants, kā nonākt pie kolokācijām, ir atrast divu vārdu konstrukcijas, kuras bieži lieto kādā noteiktā valodā. Piemēram, var atrast kolokācijas, analizējot konteksta analīzes korpusu. Turklāt var skatīties, cik bieži kolokācijas tiek lietotas konkrēti tajā korpusā.¹⁸² Bet šādās metodēs pastāv problēma, proti, tādas divu vārdu konstrukcijas varētu būt tikai sintaktiskas regularitātes. Tādēļ jāšķiro kolokācijas no vienkāršiem bigramiem (*bigram*) – tie ir vārdu pāri sintaktiski stabilās konstrukcijās. Ja izfiltrē vārdus, tad nonāk pie tā, ka *nākošā nedeļa* ir ļoti bieži lietots vārdu pāris, toties *lielais brālis* ir kolokācija.

Rezumējot varu pateikt, ka kolokācijas lietojums šī darba empīriskajā daļā ir attaisnojams tādēļ, ka, ja vārdi ir sastopami kopā (*co-occurrence*), tad tie atspoguļo piedzīvojuma shēmas un valodas lietotāju semantiku.¹⁸³ "*Concordance analysis has a key place in language description and lexicography, especially because such an analysis can reveal patterns of co-occurrence and association [...].*"¹⁸⁴ Saskaņas analīzei ir nozīmīga vieta valodas aprakstīšanā un leksikogrāfijā, īpaši tāpēc, ka tāda analīze var atklāt kopā sastopamības un asociācijas shēmas [...].¹⁸⁴

Atbilstoši tam, kultūras skripti ir uzskatāmi par dinamiskās kognīcijas sastāvdaļu. Tāda paša kolokācija var būt daļa no dažādiem skriptiem attiecībā pret vēsturisko periodu. Tas nozīmē, ka šajā darbā tiek analizēti pašreizējās kultūras skripti.

¹⁸² Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. P. 59.

¹⁸³ Murphy, G. L. (2002). *The big book of concepts*. P. 427.

¹⁸⁴ Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. P. 61

3.3. Metožu izvēle latviešu kultūras skripta rekonstruēšanai

Balstoties uz iepriekšminēto, pētījuma uzbūve ir sekojoša: tiek izvēlēti pieci vārdi: *zeme, dzīve, mūžs, laiks* un *normāls/normāli*. Šie vārdi tiek analizēti katrs atsevišķi konkrētā secībā. Lai veidotu iezīmju analīzi LETAs korpusam, tiek izstrādāti nozīmes kritēriji no skaidrojošās vārdnīcas ierakstiem. Ar šiem kritērijiem tiek veidota iezīmju analīze divdesmit pieciem minējumiem LETA arhīvā (no preses apakšnodaļas konkrētā dienā - 07.03.2008., lai analizētu *normāls/normāli* bija jāņem klāt vēl viena diena - 08.03.2008).¹⁸⁵

Pēc tam tiek apjautāti piecpadsmit cilvēki par to, ko viņi saprot ar šiem iepriekšminētajiem vārdiem, un ar kādiem salikumiem šie vārdi viņiem asociējas.¹⁸⁶ Anketas tiek analizētas kvalitatīvi un pēc augstāk izvērstās kolokācijas analīzes. Lai anketas analizētu kvalitatīvi tiek pārbaudīti minējumi interneta vietnes *google* meklēšanā. Šis korpus bija jālieto, jo latviešu valodai diemžēl nepastāv cits aktuāls autorizēts korpus.¹⁸⁷

Tālāk tiek izstrādāti semantiskie skaidrojumi katram vārdam, kurus savā ziņā var uzskatīt par ķermeniskām konteksta un nozīmes simulācijām. Zemāk minēts viens krievu skripts kā paraugs skriptu veidošanai:

The PRAVDA script (in universal human concepts)

People can say two kinds of things to other people

Things of one kind are true

It is good if someone wants to say things of this kind to other people

Things of the other kind are not true

It is not good if someone wants other people to think that these things are true

PRAVDA skripts (universālos cilvēku konceptos)

Cilvēki var teikt dažādas lietas citiem cilvēkiem

Viena veida lietas ir patiesas

Ir labi, ja kāds grib pateikt tādas lietas citiem cilvēkiem

Cita veida lietas nav patiesas

Nav labi, ja kāds grib, lai citi cilvēki domā, kā tādas lietas ir patiesas.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Piemērus, autorus un laikrakstus skatīt pielikumā.

¹⁸⁶ Sk. anketes pielikumā.

¹⁸⁷ Visi meklējumi *googlā* tiek izdarīti laika posmā no 6.05. līdz 26.05. 2008. gadā.

¹⁸⁸ Wierzbicka, A. (2002). "Russian Cultural Scripts: The Theory of Cultural Scripts and its Applications." P. 408.

3.3.1. Zeme

Zeme šķiet piemērots vārds, lai nonāktu pie latviešu kultūras skriptiem, jo tas ir daudznozīmīgs un svarīgs latviešu tautas vēsturē, kā arī folklorā.¹⁸⁹ Turklāt pastāv tāda kolokācija kā *dzimtā zeme*.¹⁹⁰ To nevar lietot ne angļu (**birth land*) ne vācu valodā (**Geburtsland*). Pat ja tādus salikumus lieto angļu vai vācu valodā, tad cilvēkiem nav tādas pašas asociācijas kā latviešu valodā.¹⁹¹ Par kolokācijām, kas saistītas ar *zeme* vēlāk tiek runāts tekstā. No sākuma mēģināts noskaidrot, ko nozīmē *zeme* latviešu valodā. Kā izejas punkts šeit tiek ņemta skaidrojošās vārdnīcas ieraksts.

3.1. tabula

Latviešu valodas vārdnīca ieraksts *zeme*¹⁹²

1. <i>Planēta, ko apdzīvo cilvēki. Zeme riņķo ap sauli.</i>
2. <i>Šīs planētas garozas virsējā kārtā. Zemes dzīles.</i>
3. <i>Augsne. Māls, smilts.</i>
4. <i>Virsmā, cietais pamats, uz kā (kas) atrodas. Stāvēt stingri uz zemes.</i>
5. <i>Platība, teritorija, kas atrodas kādā rīcībā, lietošanā, īpašumā. Jaunapgūtas zemes.</i>
6. <i>Sauszeme (atšķirība no ūdenstilpes)</i>
7. <i>Valsts; teritorija, apgabals.</i>

Atbilstoši šīs vārdnīcas ierakstam tiek veidoti sekojošie kritēriji pēc kuriem tiek analizēts LETAs korpuss. Lai sāktu analīzi tiek ņemti vārdnīcas izstrādātie kritēriji, lai pēc tam vieglāk analizētu korpusu pēc iezīmēm.¹⁹³

Zeme:

- 1) Tā ir planēta, ko apdzīvo cilvēki.
- 2) Šīs planētas garozas virsējā kārtā.
- 3) Augsne.
- 4) Virsmā, cietais pamats, uz kā (kas) atrodas.
- 5) Platība, teritorija, kas atrodas kādā rīcībā, lietošanā, īpašumā.
- 6) Sauszeme
- 7) Valsts, teritorija, apgabals.

¹⁸⁹ To šajā darbā nevar izvērst.

¹⁹⁰ 8.390 minējumi interneta vietnē *google* meklēšanā, 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22dzimt%C4%81+zeme%22&btnG=Suche&meta=.

¹⁹¹ Šeit būtu interesanti izdarīt kvalitatīvus un kvantitatīvus salīdzinājumus ar citām valodām, piemēram angļu un vācu, bet tas šajā darba ietvaros nav iespējams.

¹⁹² Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrās izdevums*. Rīga: Avots. 872. Lpp.

¹⁹³ Tas tiek darīts, lai atvieglot korpusa analīzi, lai gan autore apzinājās, ka vārdnīcās patiesībā tiek attēloti vārdnīcu veidotāju skripti. Bet pirmkārt, tie tiek veidoti ar valodas analīzes palīdzību, otrkārt tie ietekmē to, kā vārds tiek lietots.

Atbilstoši šim septiņam iezīmem LETAs korpuss tiek analizēts pēc iezīmju analīzes. Analizētie piemēri atrodas pielikumā. Šajā tabulā tiek apkopti rezultāti pēc minējuma skaita.

3.2. tabula

LETAs korpusa analīzes rezultāti zemei

Zeme	Ir	Daļēji ir	Nav
1) Tā ir planēta, ko apdzīvo cilvēki.	1	1	23
2) Šīs planētas garozas virsējā kārtā.	0	2	23
3) Augsne.	7	4	14
4) Virsma, cietais pamats, uz kā (kas) atrodas.	4	3	18
5) Platība, teritorija, kas atrodas kāda rīcībā, lietošanā, īpašumā.	12	4	9
6) Sauszeme	2	2	21
7) Valsts, teritorija, apgabals.	7	1	17

Ja to sagrupē pēc visbiežāk minētām iezīmēm, kontekstā iznāk šāds semantiska skaidrojuma uzmetums:

Zeme:

Platība, teritorija, kas atrodas kāda rīcībā, lietošanā, īpašumā.

Valsts, teritorija, apgabals.

Augsne.

Virsma, cietais pamats, uz kā (kas) atrodas.

Sauszeme

Tā ir planēta, ko apdzīvo cilvēki.

Šīs planētas garozas virsējā kārtā.

Citi vārdi, kuri vēl saistīti ar *zeme*, ir *zems*, *zumnisks*, *pazemot*, *zem*, *zemnieks*, *zemkopība*, *zemestrīce*, *zemessargs*. Vislielākā vienība, ko sauc par *zemi* ir zemes lode, jeb planēta, ko apdzīvo cilvēki. Bet kvalitatīvie dati liecina, ka šī nozīme latviešu vārdam atrodas perifērijā. Toties man šķiet, ka vācu vārdam *Erde* šī nozīmes daļa ir daudz svarīgāka. Tas varētu būt saistīts ar to, ka vācu valodā pastāv divi vārdi, kurus varētu tulkot, kā *zeme*: *Land* un *Erde*. *Erde* apzīme planētu un augsni jeb planētas garozas virsējo kārtu. Pēdējā nozīme ir ļoti svarīgi. *Zeme*, piemēram, no kādas anketas izpildītājs definē kā „viens no pamatelementiem”. Stabils un uzticams, kas ir cieši saistīts ar teikumu "No zemes tu esi nācis par zemi tev jāpaliek." Šis teikums norāda uz to, ka tam tā jābūt, un, ka tas ir labi.

Minētā stabilitāte un uzticamība droši vien ir saistīta ar to, ka cilvēkiem Latvijā zeme ir apzināts dzīvības un pārtikas avots. Ar to ir izskaidrojams fakts, ka cilvēkiem ir svarīgi lai

viņiem piederētu zeme, jo tā kalpo ne tikai kā cietais pamats, uz kā kaut kas atrodas, vai uz kā mēs stāvam, bet garantē stabilitāti, *dzīves pamatu* un nodrošinājumu.

Ja runa ir par to, ka zeme kādam pieder, tad jau tas ir cieši saistīts ar citu nozīmi, proti, ka zeme ir platība, ko var iedalīt teritorijās, kas kādām pieder, vai atrodas kāda rīcībā (tātad arī valsts un apgabals).

Ja runā ir par zemi kā iedalīto teritoriju, tad var minēt tādas salikumus kā: *zemesgrāmata*, *Vidzeme*, kā arī *ārzemes*. *Tālas zemes* vai *sveša zeme* ir pretstati *dzimtai zemei* (jeb *dzimtenei*). Līdz ar to, zeme vai zemes gabals, kurā cilvēks ir dzimis, spēlē lielu lomu viņa identitātes, kā arī grupas (latviešu nācijas) veidošanās procesā. Šajā sakarā arī salikumu *Trimdas zemei* ir nozīmīga loma identitātes un nācijas veidošanās procesā.

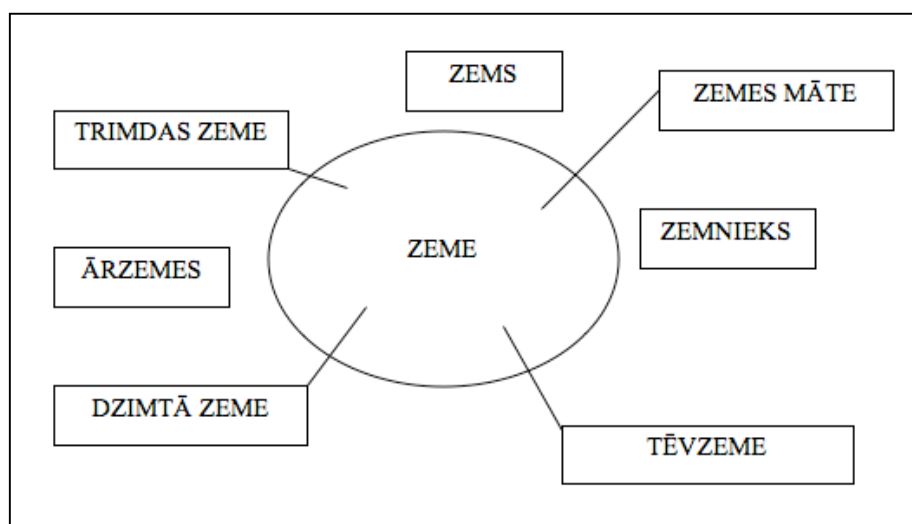
trimdas zeme

*trimdas īpašums

Šajā procesā vārds *tēvzeme* spēlē lielu lomu, jo saistībā ar *tēvzemi* nav ignorēti gan dzimtenes stereotipi, gan *tēvzemes*, un vairāk saistīti ar valsti un varu, turpretī *zemes māte* ir saistīta ar auglību, dzīvību un maigumu. *Tēvzeme* (*Vaterland*¹⁹⁴) un *zemes māte* (*Mutter Erde*) līdzīgi tiek lietoti arī vācu valodā.

"Tēvzemei un Brīvībai" – latviešiem „lieli” vārdi ar milzīgu spēku, kuri rotā gan Brīvības pieminekli, gan asociējas ar politisko partiju ar tādu pašu nosaukumu. Par šo vārdu nozīmi un tās saistību anketās minēti dziesmu teksti "Zeme, zeme, kas tā zeme."

Tāpat arī zeme, kurā cilvēks ir dzimis, ir noteikta nozīme. Cilvēkiem ar šo zemi ir īpaša saistība. Šajā kontekstā ir interesanti skatīt kolokāciju¹⁹⁵: *dzimtā zeme* - **dzimtais īpašums*.

5. att. Nozīmes telpa (zeme)

¹⁹⁴ Sk. augstāk vācu jēdzienu *Land*.

¹⁹⁵ 8.390 minējumi interneta vietnē *google* meklēšanā, 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22dzimt%C4%81+zeme%22&btnG=Suche&meta=. Turklāt vārdus nevar brīvi sakombinēt, tāpēc salikumu var uzskatīt kā kolokāciju.

Kā nozīme prototipiski veidojās citu vārdu un kolokācijās ietekmē var redzēt attēlā iepriekšējā lapaspusē. Visu *zemes* jēdzienu un tā nozīmes varētu aprakstīt sekojošajā semantiskajā skaidrojumā:

Zeme

[cilvēki domā:]

- **es dzīvoju uz planētas**
- **tā nes sevī auglību un dzīvību**
- **to var iedalīt gabalos pēc īpašuma un piederības - ir svarīgi, ka man pieder gabals no tās, un ka piederu pie kāda gabala**

3.3.2. Dzīve

Pētījumā izvēlēti vārdi *dzīve* un *mūžs*, lai caur tiem varētu atklāt latviešu kultūras skriptus, jo gan angļu, gan vācu valodā pastāv tikai viens vārds, kas apraksta kā vienu, tā otru. Tādēļ, manuprāt, no šiem vārdiem varētu izstrādāt īpašu latviešu kultūras skriptu, kontrastējot vārdus *dzīve* un *mūžs*.

3.4. tabula

Latviešu valodas vārdnīca ieraksts *dzīve*¹⁹⁶

1. <i>Dzīva organisma bioloģiska eksistence.</i> Auga dzīve. Dzīves apstākļi. Dzīves ilgums.
2. <i>Cilvēka eksistēšana ar viņa fizisko un garīgo darbību (vidē un sadarbībā).</i> Dzīves mērķis. Rakstnieka dzīve un daiļrade. Dzīves gājums. Dzīves apraksts.
3. <i>Cilvēka sabiedriskas darbības izpausmes formas.</i> Sabiedriskā dzīve. Valsts kultūras un saimnieciskā dzīve. Sporta dzīve. Partijas dzīve. Ģimenes dzīve.
4. <i>Vide, apstākļi, kādos cilvēks (arī dzīvnieks) dzīvo.</i> Jautra, laba, grūta dzīve.
Citi atsevišķi ieraksti, kuriem ir saistība ar dzīvi: dzīvesbiedre, dzīvesbiedrs, dzīvespriecīgs, dzīvesprieks, dzīvība, dzīvīgs, dzīvoklis, dzīvot, dzīvs u.c.

Šie apraksti tiek pārformulēti, pēc iezīmēm analizējot 25 minējumus LETAs korpusā, līdz ar to uzzinot, kādas ir visvairāk minētās iezīmes izvēlētajiem pieciem vārdiem šajos kontekstos. Izejot no šīs vārdnīcas ieraksta, iezīmju analīzei tiek veidoti šādi kritēriji:

Dzīve:

- 1) Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.
- 2) Cilvēki eksistē arī ar fizisko un garīgo darbību.
- 3) Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas.
- 4) Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi kuros tie dzīvo.

¹⁹⁶ Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums.* 203. Lpp.

Latviešu valodas vārdnīcas ieraksts *mūžs*¹⁹⁷

1. <i>Laika posms no dzimšanas līdz nāvei.</i>
Citi atsevišķi ieraksti, kuriem ir saistība ar <i>mūžs</i> : mūžam, mūždien, mūžība, mūžīgs, mūžsens

Lai vārda *dzīve* nozīmi varētu nodalīt no *mūža* augstāk izstrādātiem kritērijiem iezīmes vēl tiek ņemtas klāt, no kā iznāk sekojošie kritēriji, kuri tiek korelēti ar LETAs minējumiem.

- 1) Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.
- 2) Cilvēki eksistē arī ar fizisko un garīgo darbību, jēgu.
- 3) Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas, kas var manīties.
- 4) Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi kuros tie dzīvo.
- 5) Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām.
- 6) Mazāk mainīgs laika periods.

Atbilstoši šīm sešām iezīmēm LETAs korpuss tiek analizēts pēc iezīmju analīzes. Analizētos piemērus skatīt pielikumā. Šajā tabulā tiek apkopti *dzīves* rezultāti pēc minējuma skaita.

LETAs korpusa analīzes rezultāti *dzīvei*

Dzīve	Ir	Daļēji ir	Nav
8) Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.	2	0	23
9) Cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.	20	1	4
10) Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas, kas var manīties.	7	3	15
11) Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi kuros tie dzīvo.	15	5	5
12) Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām.	18	0	7
13) Mazāk mainīgs laika periods.	5	0	20

¹⁹⁷ Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums.* 495. Lpp.

Ja to sagrupē pēc visbiežāk minētām iezīmēm kontekstā, iznāk šāds semantiska skaidrojuma uzmetums:

DZĪVES skripts:

Cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.

Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi, kuros tie dzīvo.

Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām.

Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas, kas var manīties.

Kas šajā darbā attiecībā uz skriptiem nav veikts izsmeļoši? Tas ir skriptu un atslēgas vārdu salīdzinājums ar citām valodām. Attiecībā pret vārdiem *dzīve* un *mūžs*, piemēram, būtu ļoti interesanti tos salīdzināt ar vācu darbības vārdiem *leben* un *wohnen*, kas abi tulkojumā nozīmē to pašu ko vārds *dzīvot*. Taču *wohnen* vairāk attiecās uz dzīves vietu, bet *leben* drīzāk uz dzīves jēgu. Šeit var paskatīties uz šādiem piemēriem:

Viņš dzīvo pārpilnībā.

Er lebt im Überfluss.

Viņa dzīvo trešajā stāvā.

Sie wohnt im dritten Stock.

Apmesties uz dzīvi.¹⁹⁸

Sich niederlassen. (wohnen)

Dzīves telpa

*mūža telpa

Citi vārdi, kas ir tuvu vārdam *dzīve* ir *dzīvība*, *dzīvot*, *dzīvīgs* un *dzīvs*. Ar *dzīvību* cieši saistīts ir kolokācija *dzīves enerģija* (*mūža enerģija).¹⁹⁹ No tiem vārdiem tiek veidots teiciens, kas bieži tiek minēts anketās:

" Dzīvo dzīvē dzīvu dzīvi, dzīvam dzīvē dzīva dzīve." Kā *dzīve* tiek aprakstīts laika posms no dzimšanas līdz nāvei, bet tikpat labi tā varētu aprakstīt arī vārdu *mūžs*, tādēļ tie vārdi vienā anketā tiek uzskatīti kā sinonīmi. Manuprāt, šie vārdi tomēr nav uzskatāmi par pilnīgiem sinonīmiem, kā to apliecina iepriekš tekstā aprakstītais. Vissvarīgākā īpašība, ar ko *dzīve* atšķiras no *mūža*, ir tās mainīgums, līdz ar to dzīvi var iedalīt dažādos posmos.

¹⁹⁸ Tildes datorvārdnīca 2005g. Latviešu – vācu vārdnīca.

¹⁹⁹ 10.100 minējumi interneta vietnē google meklēšanā "dzīves enerģija", 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22dz%C4%ABves+ener%C4%A3ija%22&btnG=Suche&meta=. Nav minējumi "mūža enerģija", 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22m%C5%AB%C5%BEa+ener%C4%A3ija%22+&btnG=Suche&meta=.

dzīves posms

*mūža posms

agrāka dzīve

*agrākais mūžs

dzīves apnikums

*mūža apnikums

Tas, savukārt, nozīmē, ka var aprakstīt arī mainīgumu un dod dažādas kvalitātes, kurās ir implicēts tas, ka tie var mainīties.

dzīves kvalitāte

*mūža kvalitāte

dzīves stils

*mūža stils

dzīves veids

*mūža veids

dzīves jēga

*mūža jēga

Meklēt (tātad mainīt) dzīves jēgu.²⁰⁰

Dzīvei nav jēgas.

Arī Latvijā iznākošā žurnāla nosaukums "Privātā dzīve" norāda uz to, ka dzīve ir mainīgs un dalāms jēdziens dažādās sfērās. Šajā sakarā ir interesanti salīdzināt salikumus:

dzīves skola - mūža izglītība

*dzīves izglītība *mūža skola

Turklāt anketās divreiz tiek minēts latviešu teiciens, ka dzīve nav rožu dārzs, kā arī parodija teiktajam: "Dzīve ir kā rožu dārzs, kur sēdies tur ērkšķi". Cita definīcija, kas anketās tiek minēta, bija šāda: "Laiks, kas dots katram, lai dzīvotu." Ja ar to tik saprasts viss cilvēkam atvēlētais laiks, tātad **visa dzīve**, tad to savā ziņā var saprast kā sinonīmu *mūžam*. Ja kaut kas attiecas uz visu dzīvi, tad tas vairs nevar būt mainīgs. Piemēram, var teikt *mainīga dzīve*, bet nevar teikt **mainīgs mūžs*. Lai gan attiecībā pret nemainīgumu *visa dzīve* un *mūžs* var uzskatīt

²⁰⁰ Sk. anketēs pielikumā.

kā sinonīmus, bet, balstoties uz asociācijām tie nav sinonīmi, jo *dzīve* tomēr vairāk asociējas ar *dzīvs*, *dzīvīgumu* un *dzīvību*, toties *mūžs* vairāk ar *mūžīgumu* un *mūžību*.

Rezumējot iepriekšminēto, jāsaka, ka **dzīve ir laika posms no dzimšanas līdz nāvei, ko var iedalīt dažādos posmos. Tajā cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību. Cilvēkiem ir dažādas, mainīgas vides, apstākļi un darbības izpausmes formas.**

Dzīves skripts:

Starp dzimšanu un nāvi cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.

Cilvēkiem ir mainīgas vides, apstākļi un darbības izpausmes formas.

Šo laiku var iedalīt dažādos posmos.

3.3.3. Mūžs

Pētījumā izvēlēts vārds *mūžs*, lai to apskatītu latviešu kultūras skriptu gaismā. Gan angļu, gan vācu valodā pastāv šāds vārds, kas ir tikai viens vārds un kas apraksta laiku no dzimšanas līdz nāvei.

Lai izveidotu iezīmju analīzi vārdam *mūžs*, tiek lietotas tās pašas iezīmes, kuras tika lietas, analizējot vārdu *dzīve*. Tas tiek darīts, lai abus vārdus un to lietojums varētu labāk salīdzināt. Tātad iezīmes ir šādas:

1. Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.
2. Cilvēki eksistē arī ar fizisko un garīgo darbību. Jēgu.
3. Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas, kas var manīties.
4. Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi kuros tie dzīvo.
5. Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām.
6. Mazāk mainīgs laika periods.

Atbilstoši šīm sešām iezīmēm LETAs korpuss tiek analizēts pēc iezīmju analīzes. Apskatītos piemērus skatīt pielikumā. Šajā tabulā tiek apkopti rezultāti, pēc minējuma skaita.

3.7. tabula

LETAs korpusa analīzes rezultāti *mūžs*

Mūžs	Ir	Daļēji ir	Nav
1) Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.	5	10	10
2) Cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.	16	2	7

3) Cilvēkiem ir dažādas sabiedriskas darbības izpausmes formas, kas var manīties.	0	0	25
4) Cilvēkiem ir dažādas vides un apstākļi kuros tie dzīvo.	10	1	14
5) Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām (visa dzīve, mūžs).	25	0	0
6) Mazāk mainīgs laika periods.	11	1	13

Ja to sagrupē pēc visbiežāk minētām iezīmēm, iznāk šāds semantiska skaidrojuma uzmetums:

MŪŽA skripts:

Laika posms no dzimšanas līdz nāvei, no sākuma līdz beigām.

Cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.

Katram dzīvam organismam ir bioloģiska eksistence.

Ja skatās iezīmju tabulā, skaidri redzams, ka ar mūžu netiek saprasts mainīgs periods, bet drīzāk posms ar kontinuitāti. Tas, protams, ir skaidrojams ar vārdiem, kuriem ir cieša saistība ar *mūžu*. Tie ir: *mūžīgs, uz mūžu, mūžība, mūžameži un mūžvecs*.

Viņš aizmiga uz mūžu.

Viņš aizgāja mūžībā.²⁰¹

Tam nebūs ilgs mūžs.

Viņš savu mūžu ir nodzīvojis.

(Viņš visu savu dzīvi ir nodzīvojis.²⁰²)

Viņš savu mūžu ir nokalpojis.²⁰³

Pamatojoties uz to, ka *mūžs* ir cieši saistīts ar *mūžību*, vārdu salikumiem ar mūžu piemīt arī tāda garīgā konotācija: **mūžu mūžos**. Iespējams, ka kaut ko tādu domāja arī latviešu dziesmas "Dzīve ir gara, mūžs ir īss" vārdu autors, ko apliecina arī anketās lasāmie minējumi. Tāpat vienā anketā atbildētājs rakstīja: "Mēs nedzīvojām tikai savu mūžu vien", ar to es saprotu, ka, piemēram, mākslā, mēs identificējamies ar citiem tēliem, izdzīvojam viņu mūžus.

Toties vārds *dzīve* ir ciešāk saistīts ar *dzīvs* un *dzīvība*, tādēļ saprotams vairāk kā bioloģiskā eksistence. No šo vārdu mainīguma vai nemainīguma veidojas dažādas konotācijas, piemēram, šādiem salikumiem:

²⁰¹ Tildes datorvārdnīca 2005g. Latviešu – vācu vārdnīca.

²⁰² Sk. augstāk sadaļā par dzīvi, visa dzīve.

²⁰³ Sk. anketēs pielikumā.

saldais mūžs	saldā dzīve
grūts mūžs	grūta dzīve
mūža ritums	dzīves ritums
mūža garums	dzīves garums
mūža gaita	dzīves gaita

Šajā kontekstā anketās divreiz tiek minēts vārdu salikums *mūža mīla*.²⁰⁴ Līdz ar to nemainīgums tiek pastiprināts ar salikumiem: *pirmoreiz mūžā, nekad mūžā, viss mans mūžs, visu mūžu atcerēšos, mūžā reizi var gadīties tikai tāda laime, izdevība, savu mūžu kaut ko tādu neesmu redzējis utt.* No šiem piemēriem var secināt, ka šajās vietās varētu arī lietot salikumu *visa dzīve*, tomēr asociācijas un konotācijas mainītos.²⁰⁵

Līdzīgi ir arī salikumi: mūža darbs, mūža devums, mūža sapnis, apbalvots par mūža ieguldījumu, līdz pat kolokācijām: *mūža maize (*dzīves maize), mūža ieslodzījums (*dzīves ieslodzījums)*.²⁰⁶

Tajās ļoti konkrēti ir domāts - līdz *mūža beigām (mūža noslēgums)* jeb līdz nāvei. Pretstats tam ir salikums *bezgalīgs mūžs*, kas jūtams vārdos *mūžs* un *mūžīgs*. Tomēr anketās parādās viedoklis - "Cilvēka mūžs, kurš nav mūžīgs."

Šajā gadījumā būtu interesanti kādā citā darbā apskatīt diahronu vārdu *dzīve* un *mūžs* attīstību, jo jēdzienu *mūžs* var uzskatīt par senu vārdu. Līdz ar to varētu paskatīties, vai tagad vārds *dzīve* netiek ar vien biežāk lietots tādos kontekstos, kuros agrāk lietoja vārdu *mūžs*. Tajā pašā laikā šādu pārmaiņu varētu interpretēt šādā veidā - dzīves kontinuitāte, nemainīgums un tās saistība ar mūžību un mūžīgumu vairs nav aktuāla un cilvēki vairs nedomā tādā veidā.

Rezumējot varu teikt, ka ar vārdu ***mūžs* ir domāts viss laiks, ko cilvēks izdzīvo, bet šim laikam ir kaut kāda saistība ar mūžību, un tas ir nepārtraukts.**

Mūža skripts:

Starp dzimšanu un nāvi cilvēki eksistē ar fizisko un garīgo darbību.

Šis periods ir ievietots kādā lielākā un nozīmīgākā kontekstā.

Šis periods ir nepārtraukts.

²⁰⁴ To varētu uzskatīt par kolokāciju, jo "mūža mīla" minējumi interneta vietnē *google* meklēšanā bija 199. 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from

www.google.at/search?hl=de&q=%22m%C5%AB%C5%BEa+m%C4%ABla%22+&btnG=Suche&meta=, doties "dzīves mīla" tikai 7. 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from

www.google.at/search?hl=de&q=%22dz%C4%ABves+m%C4%ABla%22+&btnG=Suche&meta=.

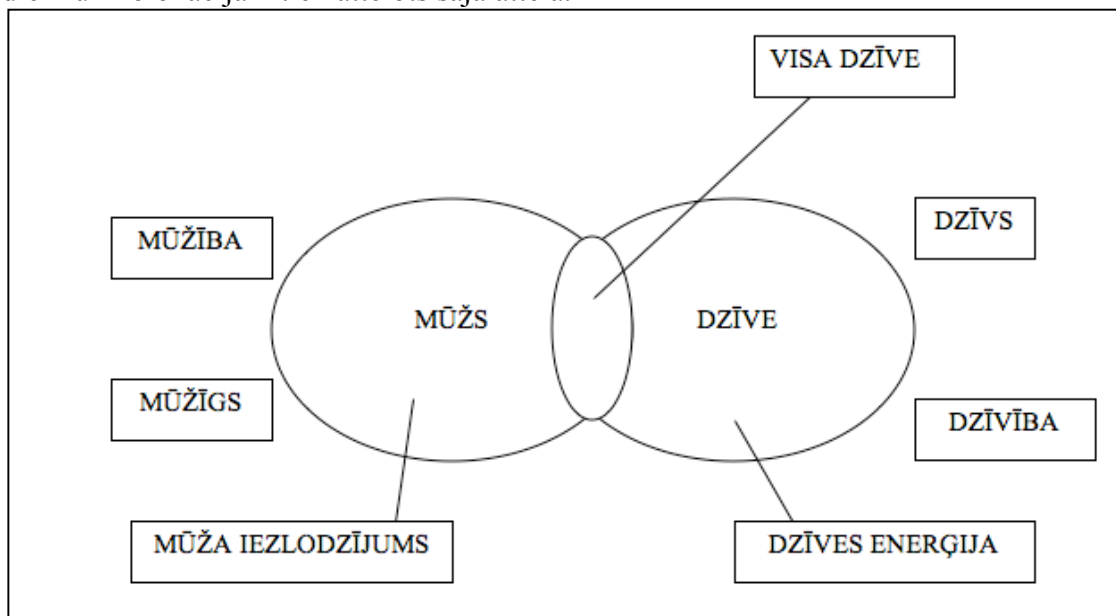
²⁰⁵ Sk. mūžība, dzīvs un citi.

²⁰⁶ Interneta vietnē *google* meklēšanā 4.000 minējumi "mūža ieslodzījums". 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from

www.google.at/search?hl=de&q=%22m%C5%AB%C5%BEa+ieslodz%C4%ABjums%22+&btnG=Suche&meta=, bet nav "dzīves ieslodzījums". 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from

www.google.at/search?hl=de&q=%22dz%C4%ABves+ieslodz%C4%ABjums%22+&btnG=Suche&meta=.

Ja salīdzina *dzīves* un *mūža* semantiskos skaidrojumus, tad tie atšķiras pēdējos divos punktos. *Mūžam* ir svarīgs, ka tas ir nepārtraukts un atrodas nozīmīgākā kontekstā, toties *dzīve* var iedalīties dažādos posmos un cilvēkiem tajā ir mainīgas vides, apstākļi un darbības izpausmas formas. Kā šīs atšķirīgās nozīmes veidojas un kā tās ir ietekmētas no līdzīgiem vārdiem un kolokācijām tiek attēlots šajā attēlā.

6. att. Nozīmes telpa (*mūžs, dzīve*)

3.3.4. Laiks

Vārds *laiks* tiek izvēlēts, jo, manuprāt, tam ir interesanta saistība ar vārdiem *mūžs* un *mūžība*: mūžīgi mūžos - laiku laikos. Turklāt vārdu varētu uzskatīt kā homonīmu līdzīgi kā tas ir ar franču vārdu *temps*, bet atšķirīgi no vācu valodas vārda *Zeit* un *Wetter* jeb angļu vārda *time* un *weather*, kā tas tiek darīts latviešu valodas vārdnīcā, tāpēc tajā atrodami divi ieraksti.

3.8. tabula

Latviešu valodas vārdnīcas ieraksts *laiks* I²⁰⁷

1. Viena no matērijas eksistēšanas galvenajām formām, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kādā parādības nomaina cita citu. Laika un telpas vienība. Laika bezgalība.
2. Posms šajā matērijas eksistēšanas formā starp diviem momentiem. Noteikt laiku. Laika izjūta. Ilgs, īss.
3. Laika moments, kas parasti ir attiecināts uz kādas darbības, norises u. tml. sākumu vai beigām. Vilciena atiešanas laks. Līdz šim laikam.
4. Brīvi izmantojams laika posms. Man nav laika.

²⁰⁷ Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums.* 429. Lpp.

5. *Laikmets, periods (kādas tautas, valsts, cilvēces dzīvē)*

6. *Gramatika*

3.9. tabula

Latviešu valodas vārdnīcas ieraksts *laiks* 2²⁰⁸

1. *Nepārtraukti mainīgs atmosfēras stāvoklis, kas veidojas zemes virsmas tuvumā, un kam attiecīgā vietā un laikposmā ir raksturīgs noteiktu atmosfēras īpašību kopums.*

Par *laiku* izstrādātie kritēriji:

1. *Viena no matērijas eksistēšanas galvenajām formām, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kādā parādības nomaina cita citu. Laika un telpas vienība. Laika bezgalība.*
2. *Posms šajā matērijas eksistēšanas formā starp diviem momentiem. Noteikt laiku. Laika izjūta. Ilgs, īss.*
3. *Laika moments, kas parasti ir attiecināts uz kādas darbības, norises u. tml. sākumu vai beigām. Vilciena atiešanas laiks. Līdz šim laikam.*
4. *Brīvi izmantojams laika posms. Man nav laika.*
5. *Laikmets, periods (kādas tautas, valsts, cilvēces dzīvē)*
6. *Gramatika*
7. *Neprārtraukti mainīgs atmosfēras stāvoklis, kas veidojas zemes virsmas tuvumā, un kam attiecīgā vietā un laikposmā ir raksturīgs noteikts atmosfēras īpašību kopums.*

Šajos skaidrojumos ir pamanāmi divi pretpoli. Laiks var būt gan abstrakts, gan arī konkrēts. Turklāt ir laika momenti un laika posmi. Izejot no šīm septiņām iezīmēm LETAs korpuss tiek analizēts pēc iezīmju analīzes. Analizētie piemēri pielikumā. Šajā tabulā tiek apkopti rezultāti pēc minējuma skaita.

3.10. tabula

LETAs korpusa analīzes rezultāti *laika*

Laiks	Ir	Daļēji ir	Nav
1) Viena no matērijas eksistēšanas galvenajām formām, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kādā parādības nomaina cita citu.	0	0	25
2) Posms šajā matērijas eksistēšanas formā starp diviem momentiem.	16	6	3

²⁰⁸ Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums.* 429. Lpp.

3) Laika moments, kas parasti ir attiecināts uz kādas darbības, norises u. tml. sākumu vai beigām.	6	3	16
4) Brīvi izmantojams laika posms.	2	0	23
5) Laikmets, periods (kādas tautas, valsts, cilvēces dzīvē)	21	1	3
6) Gramatika	0	0	25
7) Neprārtraukti mainīgs atmosfēras stāvoklis, kas veidojas zemes virsmas tuvumā un kam attiecīgā vietā un laikposmā ir raksturīgs noteiktu atmosfēras īpašību kopums.	2	0	23

Ja balstās uz vārdnīcas ierakstiem, tad varētu argumentēt, ka vārds *laiks* ir homonīms un patiesībā tie pat varētu būt divi vārdi, kuri sakritības pēc rakstās vienādi (homogrāfs) un izrunā vienādi (homofons). Kā vēlāk sīkāk tiek aprakstīts, šajā darbā *laiks* tiek uzskatīts par polisemu ar attālinātu semantisko radniecību. Tabulā aprakstīts laiks 1 un laiks 2 - neprārtraukti mainīgs atmosfēras stāvoklis, kas veidojas zemes virsmas tuvumā, un kam attiecīgā vietā un laikposmā ir raksturīgs noteiktu atmosfēras īpašību kopums, varētu būt divi atsevišķi vārdnīcas ieraksti, kā tas tika darīts "Latviešu valodas vārdnīcā." To, ka šie vārdi uzskatāmi kā homonīmi, varētu pamatot ar to, ka tajos divos gadījumos, kuros laiks bija saprotams kā mainīgs atmosfēras stāvoklis, asociācijas ar citām nozīmēm nebija. Arī gramatikas jēdziens *laiks* varētu būt homonīms, lai gan savā nozīmē tas ir tuvāk saistīts ar vispār pieņemtu laika jēdzienu.²⁰⁹

Valodniecībā homonīmi parasti tiek definēti kā vārdi ar dažādām etimoloģiskām saknēm. Ja skatās Mūlenbaha "Latviešu valodas vārdnīcā", kur *laiks* ir tikai viens ieraksts, no kā, var secināt, ka tas netiek uzskatīts kā homonīms, bet drīzāk kā polisēmija ar attālinātu semantisko radniecību.²¹⁰ Par polisēmiju var runāt tad, ja vienam vārdam ir vairākas nozīmes, kurām kaut kas kopīgs un kuras var iegūt no vienas pamata nozīmes.²¹¹ Piemēram, pamata nozīmes varētu saskatīt vārdā *gadalaiki*, jo tas apzīmē iedalījumu gada ritējumā, un, turklāt, arī laika apstākļi mainās.

Ja rezultātus sagrupē pēc visbiežāk minētām iezīmēm kontekstā, iznāk šāds semantiskais skaidrojums: pirmais apraksts: "Viena no matērijas eksistēšanas galvenajām

²⁰⁹ Šo hipotēzi empīriski nevar noliegt jeb apstiprināt, jo vārdu korpusā nebija gramatikas laika jēdziena.

²¹⁰ Mūlenbachs, K (1923 – 1925). *Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Enzelīns. 2. Sējums.* Rīga: Izglītības ministrija: 405. – 407. lpp.

²¹¹ Bußmann, H. (1990/1983). *Lexikon der Sprachwissenschaft. 2. Aufl.* Stuttgart: Kröner: S. 593.

formām, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kādā parādības nomaina cita citu", nebija sastopama korpusā. Tas droši vien ir skaidrojams ar to, ka tā ir vairāk fizikāla parādība.

Laiks:

Laikmets, periods (kādas tautas, valsts, cilvēces dzīvē)

Posms šajā matērijas eksistēšanas formā starp diviem momentiem.

Laika moments, kas parasti ir attiecināts uz kādas darbības, norises u. tml. sākumu vai beigām.

Brīvi izmantojams laika posms.

Jau iepriekš minētas divas kategorijas pēc kurām varētu sagrupēt laika nozīmi:

- Laika moments – laika posms
- Abstrakts laiks- konkrēts laiks

Turklāt pirmais, kas cilvēkiem nāk prātā domājot par laiku ir: "Man nav laika."²¹² Vai pretstats tam – daudz laika, kas nekad nav. Tāpat arī izteiciens *laika trūkums* (**laika nabadzība*)²¹³ attiecināms uz cilvēku bezpalīdzības sajūtu attiecībā pret laiku. No tā jāsecina, ka svarīgs ir koncepts par laiku šajā laikmetā. Citi jēdzieni, kas arī ir saistīti ar laiku ir: laikmets, laikmetīgs, pašlaik, savulaik, tolaik. Tie pārsvarā attiecās uz laika posmu, ko cilvēki iedala un attiecina uz sevi (mans laiks, tavs laiks, ...). Arī latviešu žurnāla nosaukumu "Rīgas laiks" var ņemt par piemēru šajā pašā kontekstā, jo tas saprotams ar to, kas tagad pie mums (šeit) notiek, un, kas mums, līdz ar to, ir svarīgi. Ar iepriekšminēto ir saistīta arī *laika gars*.

Atsaucoties uz šo vārdu salikumu, *laiks* ir saistīts ar vārdu *dzīve* - "Katram savs dzīves laiks." Cilvēki mēģina ietekmēt vai vismaz iedalīt laiku un novērot arī to, kā *laiki mainās* vai nemainās. Viņi uzskata, kā pastāv *citi laiki* (citā laikā). Piemēram, *Padomju laiks* vai *jaunie un vecie laiki*. Pēc manām domām, partijas nosaukums "Jaunais Laiks", norāda uz to, ka laiki mainās, bet vēl vairāk uz to, ko cilvēki ir izdarījuši un var izdarīt, lai mainītu laiku un laika apstākļus, kuros viņi dzīvo.

Neskatoties uz to, ka laika iedalīšana un pavadīšana var tikt ietekmēta, tomēr ir sajūta, ka cilvēki laiku ietekmēt vai „pastiept” garumā nevar. Tas skaidri redzams arī iepriekš minētajos izteicienos: "Man nav laika", *laika trūkums*.

²¹² Sk. anketes, arī minējumi interneta vietnē *google* meklēšanā "nav laika" ir 80.700. 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22nav+laika%22+&btnG=Suche&meta=.

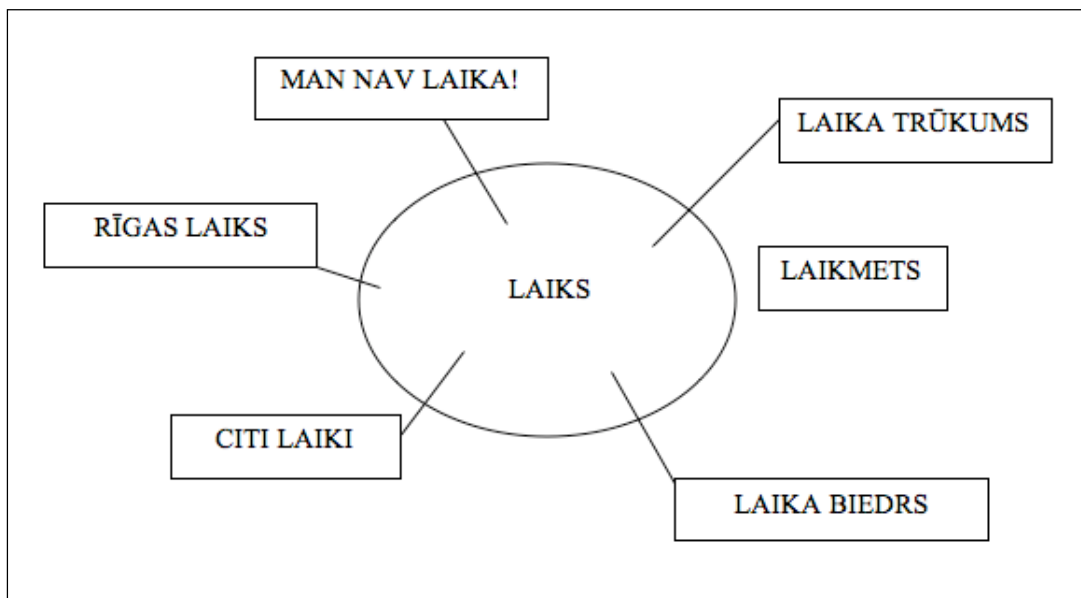
²¹³ 4.220 "laika trūkums" minējumi interneta vietnē *google* meklēšanā. 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22laika+tr%C5%ABkums%22&btnG=Suche&meta= bet tikai 4 minējumi "laika nabadzība". 2008 Google. Retrieved May 24, 2008 from www.google.at/search?hl=de&q=%22laika+nabadz%C4%ABa%22&btnG=Suche&meta=.

Tajā ziņā laiks ir saistīts arī ar mūžu – aiziet (pirms) laika, precīzāk sakot, ar mūžību, jo laiku var uzskatīt kā daļu no mūžības, vai arī mūžības pretstats.²¹⁴ Šajā kontekstā, manuprāt, ir interesanti salīdzināt paralēles starp:

mūžu mūžos un

laiku laikos.

Kā nozīme prototipiski veidojas citu vārdu un kolokācijās ietekmē, var redzēt attēlā.

7. att. Nozīmes telpa (*laiks*)

Visu *laika* jēdzienu un tā nozīmes varētu aprakstīt šādā semantiskajā skaidrojumā:

Laiks

[cilvēki domā:]

pastāv eksistēšanas forma, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kāda parādības nomaina cita citu;

tāda nomainīšanās pastāv neatkarīgi no manis;

es to varu ietekmēt un sadalīt

3.3.5. Normāli

Pēdējais vārds, kas tiek analizēts, nav tik literārs un tiek lietots tikai neilgu laiku. Vēl divdesmita gadsimta sākumā rakstiski tas netika lietots.²¹⁵ Šo vārdu vairāk lieto sarunvalodā, līdz ar to, tas ir piemērots arī šajā darba analīzē.

²¹⁴ Sk. nodaļās par dzīvi un mūžu.

²¹⁵ Tāpēc Mūlenbacha "Latviešu valodas vārdnīcā" nav ieraksti normāls/normāli. Mūlenbachs, K (1923 – 1925). *Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Enzelīns. 2. Sējums.*

Vārds *normāls/normāli* tiek skaidrots, balstoties uz "Latviešu valodas vārdnīcu", izmantojot arī Tildes datorvārdnīcas 2005. gada tulkojumu un skaidrojumu. Šī vārdnīca tika izvēlēta tādēļ, ka ikdienā to lieto ļoti bieži, līdz ar to, tai ir liela ietekme arī vārda nozīmes veidošanā. Īpaši gribu akcentēt vārda *normāli* skaidrojumu, kā tas tiek raksturots un tulkots bieži lietotajā vārdnīcā.

3.11. tabula

Latviešu valodas vārdnīcas un Tildes datorvārdnīcas ieraksti *normāls/normāli*

	Sinonīmu vārdnīca ²¹⁶	Latviešu – Vācu vārdnīca ²¹⁷	Latviešu – Angļu vārdnīca ²¹⁸	Svešvārdu vārdnīca ²¹⁹	Latviešu valodas vārdnīca ²²⁰
		<i>normal</i>		izcelsme - latīņu <i>normalis</i> 'taisnvirziens'.	
1)	1) allažīgs; ikdienišķs; ikdienas; kārtējs; standarta; tipisks; tradicionāls; parasts	normāli apstākļi – <i>normale Verhältnisse</i>	1) <i>normal</i> normāls stāvoklis- <i>normalcy, normality</i>	1. Tāds, kas atbilst vispārpieņemtiem, regulāriem, stabiliem uzskatiem, noteikumiem, principiem, standartiem.	
2)	1) pareizs normāls cilvēks un homoseksuālists		3) (psihiski) <i>sane</i> 4) (med. - arī) <i>according to the rule of standard; usual; typical</i>	2. Psihiski vesels.	Psihiski vesels (normālums)
3)	1) standarta; vidējs; parasts	normālā temperatūra – <i>Normaltemperatur</i>	2) <i>natural; standard</i>	3. Tāds, kas atbilst normai; pareizs.	Tāds, kas atbilst normai. (Normāla ķermeņa svars. Normāla temperatūra, sirds darbība. Normāli darba apstākļi. Automāts darbojas normāli. Brūce dzīst normāli.)

Vārda salīdzinājums ar citām valodām apkopots tabulā. Tur skaidri var redzēt, ka vācu un latviešu valodas vārdi tiek lietoti diezgan līdzīgi, lai gan vācu valodā vārda nozīme saprotama kā kaut kas normāls, psihiski vesels, pareizs, kas nav tik izteikti kā latviešu valodā.

²¹⁶ Tildes datorvārdnīca 2005g. Sinonīmu vārdnīca, die Nummerierung der einzelnen Spalten ist dieselbe wie im Original.

²¹⁷ Tildes datorvārdnīca 2005g. Latviešu – vācu vārdnīca.

²¹⁸ Tildes datorvārdnīca 2005g. Latviešu – angļu vārdnīca, numurēšana ir pārņemta no oriģināla.

²¹⁹ Tildes datorvārdnīca 2005g. Svešvārdu vārdnīca, numurēšana ir pārņemta no oriģināla.

²²⁰ Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrās izdevums.* 535. Lpp.

Toties angļu valodā *normal* lieto tikai attiecībā pret ikdienišķo un tipisko. Salīdzinājumu būtu interesanti skatīt detalizētāk, bet, diemžēl, šī darba ietvaros, tas nav iespējams.

Vārdu *normāls* skaidrosim ar apstākļu vārdu *normāli*, kas Tildes sinonīmu vārdnīcā²²¹ tiek skaidrots - *kā vienmēr, parasti*.²²² Visizplatītākais lietojums latviešu valodā ir:

Kā tev iet? - Normāli.

Vācu valodā tas būtu tā:

Wie geht es dir? – Ganz ok./So wie immer. (Samērā labi/ kā vienmēr)

Šajā piemērā var redzēt vārdu līdzīgu lietojumu. Latviešu valodas lietojums ietver nozīmi "tā kā vienmēr". Arī krievu valodā vārds tiek lietots līdzīgi kā latviešu valodā - *Как дело? - Нормально.*

Arī tabulā var redzēt atšķirības starp angloamerikāņu un latviešu skriptu. Latviešu skripts ir tuvāks vācu valodas skriptam.

Tas nav normāli. (Tā tas nevar būt!)

Das ist nicht normal. (So kann das nicht sein!)

Vācu valodā vārda *normāli* nozīme, atbilstot normai, bieži tiek veidota maigāka, izmantojot partikulas vai papildinājumus, piemēram:

Das ist doch nicht (mehr) normal!

Tas taču nav normāli!

Er ist ein normaler Typ. Er ist ganz ok.

Viņš ir normāls džeks.

Savukārt, nākamajā piemērā redzams, kādā veidā latviešu valodā tiek lietots vārds *nenormāli*.

Man *nenormāli* nāca miegs.

* *Ich war nicht normal müde.*

Man *nenormāli* gribas ēst.

* *Ich bin nicht normal hungrig.*

* *Ich möchte nicht normal was essen*

Salīdzinot korpusa piemēru, ko varētu tulkot ar partikulu palīdzību vācu valodā (*das ist nicht mehr normal*), piemēram, "patiesībā jau par šo vīru plašajām ļaužu masām nebūtu

²²¹ Tildes datorvārdnīca 2005. g. Sinonīmu vārdnīca.

²²² Vācu valodā to varētu tulkot ar '*normal*', '*normalerweise*' vai '*im Normalfall*'.

nekas daudz jāzina. Zināt, ka tāds ir, būtu normāli, bet **nenormāli ir**, ja plašās ļaužu masas vērtē, cik viņš labs vai slikts."²²³

Arī iepriekš redzamajā tabulā, skaidri saskatāms fakts, ka latviešu valodā var atrast trīs dažādas nozīmes līmeņus jēdzienam *normāli/normāls*. Šos līmeņus var parādīt šādā semantiskā skripta uzmetumā:

[cilvēki domā:]

Kaut kas ir normāli:

Lieta vai persona ir tāda kā vienmēr.

Lieta vai persona ir tāda kā tai jābūt, respektīvi pareizi.

Lieta vai persona ir tāda kā citas lietas vai personas.

Atbilstoši šīm iezīmēm LETAs korpuss tiek analizēts pēc iezīmju analīzes. Analizētie piemēri redzami pielikumā. Šajā tabulā tiek apkopoti rezultāti pēc minējumu skaita. Par pamatu ņemot kritēriju un faktu, ka vārdi *normāls/normāli* biežāk tiek lietoti sarunvalodā, veidojot korpusu ar divdesmit pieciem ierakstiem, bija nepieciešams ņemt ierakstus no divām dienām (07.03.2008.; 08.03.2008.), jo pretēji tam, kā tas bija visos pārējos korposos, ar vienu dienu nepietika. Turklāt tika ņemti klāt vēl divi kritēriji, proti, izteikumi gan par lietu, gan personu, lai noskaidrotu, uz ko *normāls/normāli* biežāk attiecās.

3.12. tabula

LETAs korpusa analīzes rezultāti *normāls/normāli*

Normāls (normāli)	Ir	Daļēji ir	Nav
1) Lieta vai persona (darbība) ir tāda kā vienmēr.	8	2	15
2) Lieta vai persona (darbība) ir tāda kā tai jābūt, respektīvi pareizi (psihiski vesels).	16	4	5
3) Lieta vai persona (darbība) ir tāda kā citas lietas vai personas (darbības), tas, kas atbilst normai.	9	6	10
4) Apraksta lietu.	9	0	16
5) Apraksta personu.	5	0	20

Korpusā, aprakstot darbību, deviņas reizes lietots vārds *normāli*. Ar vārdu *normāls*, visbiežāk tiek aprakstīta lieta, mazāk - persona. Personas apzīmējumiem tiek lietoti salikumi:

normāls interneta lietotājs,

normāls cilvēks

*normāla būtne

Apstākļi vai situācijas visbiežāk tika apzīmēti kā lietas:

²²³ Sk. pielikumā.

normāla situācija

**normale Situation* (labāk: *gewöhnliche Situation* – parasta situācija)

normālie apstākļi

**pareizie apstākļi*

normale Umstände

normal conditions

Rezultātus, ņemot vērā kontekstu un sagraupējot tos pēc visbiežāk minētajām iezīmēm, iznāk šāds semantiskais skaidrojums:

[cilvēki domā:]

Kaut kas ir normāli:

Lieta, darbība vai persona ir tāda, kādai tai jābūt, respektīvi, pareiza vai pieņemama;

Lieta, darbība vai persona ir tāda, kādas ir citas lietas, personas vai darbības.;

Lieta, darbība vai persona ir tāda kā vienmēr.

Vārds *Normāls/normāli* visvairāk tiek lietots sarunvalodā un popkultūrā. Visplašāk lietotā frāze ir: Kā tev iet? Normāli.

Viens respondents to novēro kā slinkuma pazīmi: - "Manuprāt latviešiem šis ir viens no mīļākajiem vārdiem, jo ar to tiek atbildēts uz daudziem jautājumiem, iespējams, tāpēc, ka vieglāk ir atbildēt „normāli“ vai „normāls“, nekā izteikties plašāk, tā ir sava veida slinkuma pazīme." Trīs cilvēki anketās vārdu *normāls/normāli* aprakstījuši kā jebkādu vai viduvēju, tādu, kas nav ne labs, ne slikts, ne auksts, ne karsts, bet tajā pašā laikā pieņemams, neko neizsakošs. Padomju laikā viss bija normāls.

Normāls laiks.

Daļa no respondentiem uzskata, ka tad, kad lieto vārdu *normāls/normāli*, cilvēkam nav sava viedokļa vai negribas to paust. Izteiciens, līdz ar to, ir bez emocijām. "Normāls ir tāds – nekāds, vārds, kas neizsauc emocijas, noskaņu, attieksmi.

Neskatoties uz tādu negatīvu interpretāciju, kas varbūt saistīta ar viduvējību²²⁴, pastāv arī tādi salikumi kā:

normāls džeks

**normaler Typ* (nav pozitīva konotācija)

**normal guy (He is all right.)*²²⁵

normāls tusiņš

²²⁴ Sk. mēģinājums semantiskajam skaidrojumam.

²²⁵ Šajā salīdzinājumā ir svarīgi skatīties uz to cik bieži salikums tiek lietots un ne tik ļoti uz to, vai salikumu vispār var lietot.

Turklāt divi anketu aizpildītāji vārdu *normāls/normāli* raksturoja kā labo vai tuvu tam esošu. Tādējādi var secināt, ka šim vārdam pastāv arī pozitīva konotācija.²²⁶ Tādas pretrunīgas interpretācijas, iespējams, var labāk saprast, skatoties uz šādiem izteicieniem:

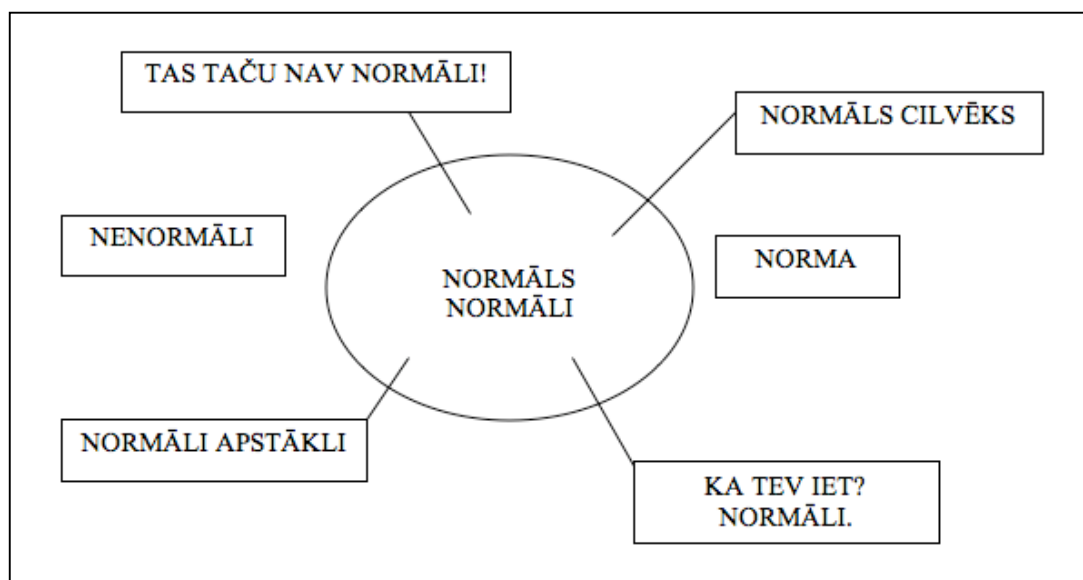
Vai viņš vispār ir normāls?

Viņš vairs nav normāls.

Ar to tiek izteikts jautājums, vai kāds ir pareizs jeb pieņemams. Ja viņš ir pieņemams, tad tas, protams, ir pozitīvi.²²⁷ Pastāv arī iespēja pārspēt viduvējību, līdz ar to, kļūt pozitīvākam.

Mums gāja nenormāli labi.

Kā citi vārdi un kolokācijas prototipiski veido *normāls/normāli* vārda nozīmes, var apskatīt attēlā:

8. att. Nozīmes telpa (*normāls/normāli*)

Rezumējot iepriekš skatīto, var teikt, ka ir divi faktori, kas veido vārda *normāls/normāli* nozīmi un, kas šķiet savstarpēji pretrunīgi. Pirmais, kad aprakstītā lieta (persona vai darbība) ir pieņemta un pareiza, kas, protams, ir pozitīvs vērtējums. Otrais, kad aprakstīta kāda cita lieta un salīdzināta, līdz ar to viduvēja, kas visbiežāk tiek interpretēts negatīvi. Manuprāt, abas šīs nozīmes varētu interpretēt kā vienu, kad lietas, parādības tiek novērtētas dažādi. **Proti, lietas, darbības vai personas ir tādas kā citas lietas, personas vai darbības. To var vērtēt pozitīvi, jo tās neatšķiras no normas un ir pareizas, veselas, līdz ar to pieņemtas. No otras puses, tas pats var tik interpretēts kā viduvējs, līdz ar to, garlaicīgs un neinteresants, tātad negatīvs.**

²²⁶ Tādēļ, ka vārds ir diezgan jauns un nav ilgs laiks, kopš to lieto, šeit būtu interesanti analizēt, vai vārda nozīme atšķiras cilvēkiem pēc vecuma grupām.

²²⁷ Salīdzināt ar semantisko skaidrojumu.

[cilvēki domā:]

Kaut kas ir normāli:

Lieta, darbība vai persona ir tāda kā citas lietas, personas vai darbības.

To cilvēki var novērtēt kā labu, jo ar tādām lietām, darbībām vai personām ir vieglāk rīkoties.

To cilvēki var novērtēt kā sliktu, jo no tādām lietām, darbībām vai personām jauni impulsi nenāk.

Iepriekšminēto var aprakstīt kā spriedumu par to, ka cilvēkiem ir jāatšķiras citam no cita, bet tajā pašā laikā pārāk daudz tie gan nedrīkst atšķirties viens no otra (*aus der Reihe tanzen*). Tādu līdzīgu spriedumu jeb mijiedarbību starp divām interpretācijām var sastapt vārdā *interessanti*, kas būtu atbilstošs vārds līdzīgai analīzei.

3.4. Secinājumi analītiskajai daļai

Šajā nodaļā ir norādes, kādas metodes lietotas, un vērtējums, kādi ir izmantoto metožu plusi un mīnusi. Ir apkopoti arī pētījuma praktiskie rezultāti un interpretēta to nozīme latviešu kultūras kontekstā.

Izvērtējot **lietoto metodi** jāsecina, ka iezīmju analīze ir labs rīks, lai pārbaudītu vārdu nozīmes. Ar iezīmju analīzi kontekstu nozīmes var analizēt pēc kritērijiem un tos var kvantitatīvi salīdzināt.

Domāju, būtu interesanti ar LETAs korpusu izdarīt teikuma iezīmju analīzi, veikt to ar vairākiem cilvēkiem un vēlāk iegūtos rezultātus arī salīdzināt.²²⁸ Pētījumā mēģināju izdalīt tās iezīmes, kas dotajā kontekstā šķiet visstiprākās. Tomēr šī veida iezīmju analīze teikumā šķita diezgan subjektīva. Balstoties uz iezīmju un kolokācijas analīzi, tiek izvēlēta tāda metode, ko lietojot, nav nepieciešamas intuitīvas zināšanas.²²⁹ Lietotā kolokācijas analīze piedāvā izdevīgu veidu, lai atrastu nozīmes komponentus, kas ietekmē idealizēto kognitīvo modeli, līdz ar to arī vārda nozīmi.

Praktiskie rezultāti norāda, ka, analizējot izvēlētos vārdus, varēja sastapt jaunas skices” latviešu domāšanas veidā un kultūras īpatnībās. Visus minētos vārdus var uzskatīt kā polizēmu, jo atsevišķās nozīmes nav radikāli nodalītas viena no otras. Dažādās viena vārda nozīmes un ar tām citi saistītie vārdi un kolokācijas veido nozīmes telpu ar visdažādākajām

²²⁸ Tas būtu svarīgs uzdevums, lai veiktu īsto iezīmju izvēlēšanas analīzi (*feature choosing analysis*), jo tieši tā bieži varēja noteikt, ka konkrētajam gadījumam atbilda vairākas iezīmes, lai gan dažas iezīmes bija piemērotas vairāk.

²²⁹ Pēc alternatīvām metodēm, kas darbojas ar datora palīdzību. Sk. Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. P. 51 – 63.

asociācijām (prototipu teorija), ko var nosaukt kā rāmējumu vai fonu, uz kā pamata vārds noteiktā situācijā tiek lietots un saprasts.

Zeme, manuprāt, ir interesants vārds, jo tas ir saistīts ar svarīgām dzīves vajadzībām, līdz ar to, saistīts ar auglību un dzīvību. Šajā kontekstā var saprast, tik svarīgi, ka katram cilvēkam ir sava *zeme*. *Zeme* apzīmē arī sociālu piederību, tās loma svarīga identitātes veidošanās procesā, tieši uz šādu nozīmi norāda kolokācija *dzimtā zeme*.

Dzīve un *mūžs* - abi jēdzieni apzīmē laika posmu no dzimšanas līdz nāvei. Tomēr vārdi nav uzskatāmi kā sinonīmi, jo *dzīve* var būt mainīga, to var iedalīt dažādos posmos un tai ir dažādi apstākļi vai darbības izpausmes formas, vārds *dzīve* ir cieši saistīts ar vārdiem *dzīvs* un *dzīvība*. Toties *mūžs* ir saistīts ar vārdu *mūžība*. *Mūžs* ir nepārtraukts un nemainīgs un tam ir saistība ar kādu plašāku, nozīmīgāku kontekstu.

Vārds *laiks* ir interesants ar to, ka tā nozīmes viena no otras ir attālinājušās. Tāpēc jaunākajās vārdnīcās var atrast pat divus ierakstus. Novērojams bija vārdu nozīmju pretrunīgums, ko gan nevar uzskatīt par latviešu valodas īpatnību. Laiku var raksturot kā eksistēšanas formu, kas izpaužas likumsakarīgā koordinācijā, kad kāda parādība nomaina citu. Turklāt anketu aizpildītāji novērojuši, ka tāda nomainīšana pastāv neatkarīgi no cilvēkiem, taču tajā pašā laikā viņi ir pārliecināti, ka ietekmēt nomainīšanu ir viņu spēkos.

Līdzīgu pretrunu var pamanīt sarunvalodā, lietojot vārdu *normāls/normāli*. To var izskaidrot tā, ka lietas, darbības vai personas ir aptuveni tādas kā citas lietas, personas vai darbības, tāpēc tās vērtējamas pozitīvi, jo neatšķiras no normas, ir pareizas, veselas, atbilstošas, līdz ar to - pieņemamas. Tajā pašā laikā tās pašas lietas var tikt interpretētas kā viduvējas, līdz ar to garlaicīgas un neinteresantas, tātad - negatīvas.

Rezumējot iepriekšminēto, var secināt, ka iespējams izstrādāt interesantus semantiskos skaidrojumus, ko būtu vērts tālāk skatīt detalizētāk. Varētu veikt aptauju, cilvēkiem jautājot, vai tie vārdiem dod līdzīgas iezīmes, sagatavojot t.s. *self report analysis*.²³⁰ Tajā cilvēki paši ieraksta, kā viņi saprot kādu parādību vai lietu. Aptaujas analīzi varētu apvienot ar kolokācijas analīzi, jautājot, kādas iezīmes tiek dotas atsevišķiem vārdiem, kontrastējot tos ar iezīmēm, kas tiek dotas kolokācijām.²³¹

²³⁰ Hasson, U./Giora, R. (2007). Experimental methods for studying the mental representation of language. P. 314-317.

²³¹ Sk. Turpat.

NOBEIGUMS

Šī darba mērķis - rast atbildi uz jautājumu, kā izskaidrot kultūras īpatnības un atšķirības, lai ikvienam tās būtu saprotamas. Darbu veido trīs daļas - teorētiskā, metodiskā un empīriskā. Teorētiskajā daļā ir izvērtēti pamati, kas ļauj analizēt kultūras, līdz ar to arī domāšanas īpatnības caur valodu. Metodiskajā daļā izklāstīta Vieržbickas kultūras skripta teorija, kas parāda, ka semantiskos skaidrojumus var uzskatīt par piedzīvojuma simulācijām, kuru nozīmi var izprast intuitīvi. Empīriskajā daļā tiek analizēti pieci latviešu vārdi, izmantojot iezīmes un kolokācijas analīzi. Uz šīs analīzes bāzes rekonstruēti semantiskie skaidrojumi, kas atklāj latviešu kultūras skriptus.

Galvenās teorētiskajā daļā gūtās atziņas: pirmkārt, pastāv cieša saistība starp domāšanu un valodu, lai gan tā nav determinējoša. Tas nozīmē, ka valoda cilvēkus tiešām ietekmē, taču tajā pašā laikā valodu un domāšanu viņi var mazliet mainīt. Tādējādi var secināt, ka, analizējot valodu, ir iespējams rekonstruēt kultūras atšķirības domāšanā. Līdz ar to, ir atrasts pētījuma objekts, kas var palīdzēt atklāt kultūras atšķirības. Otrkārt, rodas jautājums, uz kāda pamata mēs domājam un saprotam un kā rodas kultūras atšķirības? Uz šo jautājumu teorētiķiem ir atšķirīgas atbildes. Vieržbicka atzīst pamatelementus, ko attiecīgā kontekstā cilvēki var sakombinēt savādāk. Līdz ar to, veidojas kultūras atšķirības. Rezumējot, varu teikt, ka otra atbilde ir iespējamāka. Lekofs un Kovečešs norāda, ka ķermenis ir svarīgs izziņas avots un ka prāta procesi visiem ir vienādi, taču tajā pašā kontekstā var lietot atšķirīgus prāta rīkus. Lietojot atšķirīgus prāta rīkus, veidojas kultūras atšķirības.

Lai gan labāk izskaidrot kultūras atšķirības var Lekofs un Kovečešs, šajā darbā tiek apskatīta Vieržbickas kultūras skripta teorija, jo tā piedāvā efektīvāko variantu kultūras īpatnību aprakstīšanai. Atkarībā no tā, kā formulēti skripti, tiek attīstīta izskaidrojoša doma. Uz tās indivīdi pozicionē savu un citu rīcību. Kultūras skripti un kultūras atslēgas vārdi tiek formulēti semantiskos skaidrojumos, kuru kultūras atslēgas vārdi tiek izvērtēti it kā no kultūras iekšpuses, tādā veidā, ka tos var saprast arī procesā neiesaistītie cilvēki.

Viskritiskākais punkts, ņemot vērā Vieržbickas kultūras skripta teoriju, ir tas, ka pamatelementu eksistence pamatoti tiek apšaubīta. Ņemot vērā šo kritiku, pamatelementi šajā darbā lietoti netiek. Turklāt skaidrojumus var uzskatīt kā skripta simulācijas. Tādā veidā skaidrojumi simulē ķermeniskos piedzīvojumus, līdz ar to izmantotā metode, kas atklāj kultūras skriptu semantiskos skaidrojumus, tik ļoti neatšķiras no Lekofa un Kovečeša teorētiskajiem pieņēmumiem.

Rezumējot, kultūras skriptus var definēt šādi: kultūras skripti ir kultūras specifiskas kognitīvas struktūras, kas atspoguļojas domāšanā, darbībās, dzīves formās un uzvedībā. Kultūras skripti veido kultūras kopienas naivo pasaules skatījumu (ietverot stereotipus).

Kultūras skriptus var skaidrot, ja vērā tiek ņemta kultūra kā veselums, kas var tikt (vismaz daļēji) skaidrots kultūras skriptu izteiksmē. Kultūras skripti paši par sevi nav valodnieciski elementi, taču daļēji tie var tikt izteikti valodā. Daudzas detaļas no skripta semantiskās vērtības –nozīmes - ir apstrādātas neverbāli. Līdz ar to, valodas materiālu analīze ir tikai viens no veidiem, kā analizēt skriptus. Pastāv dažādi citi varianti, lai pētītu skriptus neverbālajā materiālā (piemēram, žestu analīze).

Šis darbs koncentrēts uz verbālo apstrādi, iezīmju un kolokācijas analīzi, kas tiek veikta empīriskajā daļā. Pieci vārdi (*zeme, dzīve, mūžs, laiks, normāls/normāli*) tiek analizēti pēc divdesmit piecu minējumu iezīmēm LETA korpusā. Turklāt tiek veikta mazā anketēšana, jautājot, kādas asociācijas veidojas un kādus vārdu salikumus respondents var iedomāties, dzirdot iepriekšminētos vārdus. To ņemot vērā, tiek veikta kolokācijas analīze. Anketēšanas procesā tapa skaidrs, ka vārds ar saistītiem vārdiem un kolokācijām veido nozīmes telpu ar visdažādākajām asociācijām, kas ir fons, uz kura noteiktā situācijā tiek lietots un saprasts vārds.

Analizējot šos vārdus, varēja sastapt jaunas "skices" latviešu domāšanas veida un kultūras īpatnībās. Kā piemēru gribu minēt jēdziena *zeme* analīzi. *Zeme* ir saistīta ar auglību un dzīvību, līdz ar to, ar dzīves vajadzībām. Šajā kontekstā ir saprotams, kāpēc Latvijā ir tik svarīgi, ka katram cilvēkam ir sava zeme. Tajā pašā laikā cilvēks pieder pie kādas zemes, jo tā apzīmē sociālo piederību un ir svarīga identitātes veidošanās procesā - kolokācija *dzimtā zeme* un *tēvzeme* norāda uz šādu nozīmi.

Darba sākumā izvirzītie uzdevumi ir izpildīti, līdz ar to arī darba mērķis – kā paskaidrot kultūras īpašības, šī darba ietvaros latviešu kultūras īpašības, lai tās varētu saprast ikviens – ir sasniegts. Līdz ar to galvenās atziņas, ko ieguvu darba izstrādes gaitā, atspoguļo ideju, ka kultūras modeļus var pētīt pierādāmā un nespekulatīvā veidā uz lingvistiskās semantikas bāzes, balstoties uz empīriski izveidotu valodniecību, kā tas tiek īstenots šajā darbā.

Lai nostiprinātu šī darba teorētisko bāzi, būtu vērts iedziļināties neatbildētos semantiskos jautājumos, piemēram, kā darbojas prāts, lai veidotu nozīmes, un kādā veidā tās vislabāk var aprakstīt un attēlot. Šī darba empīrisko daļu varētu izvērst, jo latviešu skripta analīze tajā ir tikai iesākta. Piemēram, vēl plašāk latviešu skriptus varētu salīdzināt ar citas kultūras skriptiem, kā arī analizēt to vēsturisko veidošanos un izmaiņas. Turklāt būtu interesanti aptaujāt lielāku cilvēku grupu, jautājot, vai viņi analizētajiem jēdzieniem dod līdzīgas iezīmes. Tādu analīzi varētu savienot ar kolokācijas analīzi, noskaidrojot, kādas iezīmes tiek dotas atsevišķiem vārdiem, salīdzinot tos ar iezīmēm, kas tiek dotas kolokācijām. Pēc kāda laika būtu interesanti pārbaudīt, vai, piemēram, vārda *zeme* nozīme ir mainījusies, jo

globalizācijas un urbanizācijas procesa rezultātā cilvēki vairs nav tik cieši saistīti ar vietu, līdz ar to, sociālajai piederībai jāveidojas uz citas bāzes.

Tas nozīmē, ka šāda veida pētījumiem, kas uz valodas pamata analizē kultūras atšķirības, ir iespējams attīstīties. Izklāstītā metode darbojās labi, tāpēc to kā efektīvu rīku varētu lietot vairākos nolūkos, lai aprakstītu kultūras atšķirības. Šāda kultūras atšķirību raksturošana, līdz ar to arī kultūras izprašana starptautiskā kontekstā kļūst arvien svarīgāka.

PATEICĪBAS

Man jāsaka liels paldies manam darba vadītājām Jurgim Šķilteram par radošiem padomiem un pacietību. Šīs darba recenzentiem paldies par lietišķiem komentāriem, lai visiem lasītājiem būtu interesanti lasīt.

Pasaku milzīgu paldies visām korektorēm, ka viņas bija tik pacietīgas noslīpējot manu tekstu. Īpašs paldies Antrai Strazdiņai, kura bija mīļa skolotāja manā latviešu valodas mācīšanās iesākumā. Ievai Brinkmanei paldies par labiem ieteikumiem un atbalstu, Madarai Krūmiņai par paskaidrojumiem un atslābinošām vederdeju stundām. Visiem pasniedzējiem un kursa biedriem paldies par skaisto laiku, ko pavadījām kopā Latvijā.

Sirdsnīgs paldies manam draugam Jūrgenam Baldingeram, manām māsām un maniem vecākiem, visai manai ģimenei par to, ka viņi mani vienmēr atbalsa brīžos, kad man tas vajadzīgs. Bez jums un jūsu stiprumu šis darbs nebūtu bijis iespējams.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Avoti

1. Google (2008). *www.google.at*. Mountain View.
2. LETA (2008). *www.leta.lv*. Rīga.
3. Mülenbachs, K (1923 – 1925). *Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Enzelīns. 2. Sējums*. Rīga: Izglītības ministrija.
4. Tilde (2005). *Tildes datorvārdnīca*. Rīga: Tilde.

Literatūra

1. Adolphs, S. (2006). *Introducing electronic text analysis*. New York: Routledge.
2. Apresjan, Ju. D. (1976): Die semantische Sprache als Mittel der Erklärung lexikalischer Bedeutung. (übers. von W. Girke). In: Girke, W./Jachnow, H. (Hg.) *Theoretische Linguistik in Osteuropa*. Tübingen: Neimeyer. 22 – 48.
3. Apresjan, J.D. (1974/1992) *Lexical Semantics*. Ann Arbor: Karoma.
4. Bāliņa, R. u.c. (1998/1987). *Latviešu valodas vārdnīca. Otrais izdevums*. Rīga: Avots.
5. Baalen, C. van (2004): Fremdverstehen. Interkulturelle Kompetenz semantisch-pragmatisch betrachtet. In: Uffelen, H. van/Baalen, C. van/Sommer, J. (Hgg.): *Sprachenpolitik und Integration. Texte zu den Österreichisch-Niederländisch-Flämischen Sommerkollegs in Stadtschlaining 14-18 Juli 2001 - 20 Juli - 3 Augustus 2002 - 26 - Juli 9 Augustus 2003. Wiener Broschüren zur niederländischen und flämischen Kultur; 13: 59 - 84*. Sk. arī:
www.ned.univie.ac.at/CMS/Brochueren/Sprachenpolitik_und_Integration/Fremdverstehen/ (02.03.2008).
6. Bußmann, H. (1990/1983). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 2. Aufl. Stuttgart: Kröner.
7. Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford/New York: Oxford University Press.
8. D'Andrade, R. (2001). A Cognitivist's View of the Units Debate in Cultural Anthropology. In: *Cross-Cultural Research 35*. London et. al.: Sage: 242 – 257.
9. Dubska, O. (2006). *Gerta Hofstedes kultūras dimensiju rādītāji Latvijā. Maģistra darbs*. Rīga. Latvijas universitātes pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte.
10. Fellbaum, C. (2002). Theories of semantic representation of the mental lexicon. In: Cruse, D. A. (Ed.): *Lexikologie/Lexicology. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. Halbb. 2/An international handbook of the*

- nature and structure of words and vocabularies. Vol 2.* Berlin/New York: de Gruyter P: 1749 – 1756.
11. Geertz, C. (1979). *Meaning and order in Moroccan society: Three essays in cultural analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.
 12. Goddard, C. (09.05.2008). What are semantic explications? Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/explications.php.
 13. Goddard (02.04.2008). NSM Semantics in Brief. The Main Principles of NSM Approach. Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/semantics-in-brief.php.
 14. Goddard, C. (01.04.2008). What are Cultural Scripts? Retrieved May 15, 2008 from www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/cultural-scripts.php.
 15. Goddard, C./Wierzbicka, A (2007). Semantic Primes and Cultural Scripts in Language Learning and Intercultural Communication. In: Sharifian, F./Palmer, G. B. (Ed.) *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication.* Amsterdam: Benjamins. 105 – 124.
 16. Goddard, C. (ed.) (2006). *Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context.* Berlin et.al.: de Gruyter.
 17. Goddard, C. (1998). Bad Arguments Against Semantic Primitives. *Theoretical Linguistics*, Vol. 24 (2-3). 129 – 156.
 18. Goddard, C./Wierzbicka, A. (1997). Discourse and Culture. In: van Dijk, T. (ed.). *Discourse as Social Interaction.* London: Sage. P. 231 - 259.
 19. Harkins, J./Wierzbicka, A. (2001): Introduction. In: Harkins, J./Wierzbicka, A. (Ed.): *Emotions in Crosslinguistic Perspective.* Berlin/New York: de Gruyter: 1 – 34.
 20. Hasson, U./Giora, R. (2007). Experimental methods for studying the mental representation of language. In: Geeraerts, D. and Cuyckens, H. (Ed.) (2007). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics.* Oxford University Press: New York. 302 – 322.
 21. Herder, J. G. (1978/1772) Theoretische Schriften. Abhandlung über den Ursprung der Sprache. In: *Sturm und Drang. Weltanschauliche und ästhetische Schriften. Band 1.* Müller, P (Hg.) Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag.
 22. Hoffmann, E. (1989). *Lost in translation: A new life in a new language.* New York: Dutton.
 23. Junker, M-O./Blacksmith, L. (2006). Are There Emotional Universals? Evidence from the Native American Language East Cree. In: *Culture Psychology.* 12(3) London et. al.: Sage: 275 – 303.

24. Kövecses, Z. (2006). *Language, mind and culture. A practical introduction*. Exercises written by Koller, B. et. al. Oxford: University Press.
25. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, London: University of Chicago Press.
26. Lakoff, G./Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago.
27. Lippmann, W. (1965, 1922). *Public Opinion*. London: Free Press.
28. Manning C.D./Schuetze H. (1999). *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. Cambridge MA: Massachusetts: MIT Press.
29. Matsumoto, D. (2006), Culture and Cultural Worldviews: Do Verbal Descriptions about Culture Reflect Anything Other Than Verbal Descriptions of Culture? *Culture & Psychology*, 12(1), 33 – 62.
30. McGarty, C./Yzerbyt, V. Y./Spears, R. (2002). Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation. In: McGarty, C./Yzerbyt, V. Y./Spears, R. (Ed.). *Stereotypes as Explanations: The formation of Meaningful Beliefs about Social Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Murphy, G. L. (2002). *The big book of concepts*. Cambridge: MIT Press.
32. Pawley, A./Syder, F. H. (1983). Two puzzles for linguistic theory: Native-like selection and native-like fluency. In: Richards, J./Schmidt, R. (ed.) *Language and communication*. London: Longman.
33. Pinker, S. (1994). *The language instinct*. New York: William Morrow.
34. Sapir, E. (1949) *Selected writings of Edward Sapir in language, culture and personality*. Mandelbaum, D. (Ed.) Berkeley: University of California Press.
35. Schank, R.C. & Abelson, R. (1977). *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Hillsdale, NJ: Earlbaum Assoc.
36. Shi-xu (2000). To Feel or Not to Feel, That Is the Question. *Culture & Psychology*, Vol. 6(3), 375 – 383.
37. Stangor, C. (ed) (2000). *Stereotypes and prejudice: essential readings*. Hove: Taylor and Francis Group.
38. Todorov, T. (1986). Le croisement des cultures. In Todorov (ed.) *Le croisement des cultures*. Paris: Hérissé à Évreux. P. 5-26.
39. Tomasello, M. (2007). Cooperation and Communication in the 2nd Year of Life. In: *Child Development Perspectives*, Vol. 1, No. 1. pp. 8-12.
40. Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Cambridge et.al.: Harvard University Press. 248p.

41. Wierzbicka, A (In press.): "The Theory of the Mental Lexicon." In: *HSK (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Handbook of Linguistics and Communication Science.) Slavic Languages*. Berlin/New York. Mouton: Walter de Gruyter. Skatīt arī: www.une.edu.au/lcl/nsm. (27.11.2006).
42. Wierzbicka, A. (2006). The concept of 'dialogue' in cross-linguistic and cross-cultural perspective. *Discourse Studies*, Vol. 8(5). P. 657 – 703.
43. Wierzbicka, A. (2005). In Defense of "Culture". *Theory & Psychology*, Vol. 15 (4). 575 – 597.
44. Wierzbicka, A (2002). Russian Cultural Scripts: The Theory of Cultural Scripts and its Applications. In: *Ethos 30(4)*: 401-432. Sk. arī: www.une.edu.au/bcss/linguistics/nsm/semantics-in-brief.php
45. Wierzbicka, A (1999), *Emotions across Languages and Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Wierzbicka, A (1998). Angst. *Culture and Psychology*. 4(2). 161-188.
47. Wierzbicka, A. (1997a). *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German and Japanese*. New York: Oxford. 317 p.
48. Wierzbicka, A. (1997b). The double life of a bilingual: A cross-cultural perspective. In: Bond, M. (Ed.) *Working at the Interface of Culture: Eighteen lives in social sciences*. London: Routledge. 113 – 125.
49. Wierzbicka, A. (1995), Kisses, handshakes, bows: The semantics of nonverbal communication. In: *Semiotica 103-3/4*: P. 207-252.
50. Wierzbicka, A. (1976). In defense of You and Me. In: Girke, W./Jachnow, H. (Hg.) *Theoretische Linguistik in Osteuropa*. Tübingen: Neimeyer. 1 – 21.
51. Whorf, B.L. (1956). *Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Caroll, J.B. (Ed.) New York: Wiley.
52. Ye, Z. (2004), The Chinese folk model of facial expressions: A linguistic perspective. *Culture & Psychology*, 10(2), 195 - 222.
53. Zillig, W. (2004): ›Ehre‹. Über die kulturspezifischen Hintergrundannahmen eines zentralen Begriffs. In: Muhr, R. (Hg.) *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften 15. Nr. Juni 2004: 6.1. Standardvariationen und Sprachauffassungen in verschiedenen Sprachkulturen/Standard Variations and Conceptions of Language in Various Language Cultures*. Siehe auch: www.inst.at/trans/15Nr/0_1/zillig15.htm.

1. Pielikums. Konteksta analīze

1.1. Konteksta analīze: zeme

	Avīze:	Virsraksts	Autors	Publicēšanas datums	Teikums	Konteksta klasifikācija
1.	Latvijas Avīze:	Demokrātiskie patrioti vienojušies par vērtībām	Māris Antonevičs	07.03.2008	"Tēvzemei un Brīvībai"	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Daļēji ir 6) Nav 7) Ir
2.	Mājas Viesis	Konspēkts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Tikai pamazām, pateicoties draugiem un paziņām, no ārzemēm atvestiem bukletiem, nošu rakstiem un ieskaņojumiem, sāku nākt pie atziņas, kas tad īsti tie ir par svētkiem un kādiem tiem vajadzētu būt.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Daļēji ir 6) Nav 7) Ir
3.	Mājas Viesis	Konspēkts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Piebalgā Ernītei ir no tēva mantota zeme , dārzs un māja, kur manas klavieres, grāmatas, arhīvs, dators.	1) Nav 2) Nav 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
4.	Latvijas Avīze:	Virpuļviesulis izārda Rozes muižu	Ilze Galkina	07.03.2008	Tas ir ļoti steidzami uzsākams darbs, jo Vidzemē turpina snigt un līt.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Daļēji ir 6) Nav 7) Ir
5.	Latvijas Avīze:	Virpuļviesulis izārda Rozes muižu	Ilze Galkina	07.03.2008	Savukārt zeme saulē ir sasilusi un no apakšas gubu mākonī var sakarsēt pat līdz šāda virpuļviesuļa izraisīšanai.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Ir 5) Nav 6) Ir 7) Nav
6.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Loskutovs drīkst palikt gribot	Māris Krautmanis	07.03.2008	Jau bez kāda sākumdeklarēšanas likuma valsts redz un zina ļaužu mantu un naudu visnotaļ plašā diapazonā - zemesgrāmatā	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav

					ir ziņas par nekustamajiem īpašumiem, automašīnas ir reģistrētas, Uzņēmumu reģistrs redz cilvēku uzņēmējdarbības aktivitātes, Latvijas Bankai ir informācija par ļauzu darījumiem ar komercbankām, Valsts ieņēmumu dienests redz, cik kurš saņem algā un kādus nodokļus maksā.	
7.	Diena:	Baņķieriem jāiemanto prestižs	Ilvars Koscinkevičs	07.03.2008	Dažu rītu zemi klāj prāva sniega sega, bet gaisa temperatūra pat dienvidū svārstās tikai nedaudz virs nulles.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Ir 5) Nav 6) Nav 7) Nav
8.	Diena:	JAUNS PORTĀLS REKURZEME.L V	N.N.	07.03.2008	Kopš brīža, kad kāds vīrs «sērfoja pa Baltijas jūru un pāri horizontam saskatīja zemi , un iesaucās: re, kur zeme!», aizritējuši daudzi gadi.	1) Nav 2) Nav 3) Daļēji ir 4) Daļēji ir 5) Daļēji ir 6) Ir 7) Ir
9.	Mājas Viesis:	Tauriņiem jālidinās augstāk	DAIGA ČIRKSTE	07.03.2008	Mēs te, uz zemes , esam sūtīti ne tāpēc, lai tālāk aizlēktu vai vairāk nopelnītu, bet lai iemācītos mīlēt līdzcilvēkus.	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Nav
10.	Latvijas Vēstnesis.	Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums: Pagarināts aizsargjoslu datu bāzes izveides termiņš	N.N.	07.03.2008	Grozījumi bija nepieciešami tāpēc, ka 2007.gada valsts budžetā finansējums aizsargjoslu datu bāzes izveidei nebija paredzēts, taču saskaņā ar Ministru kabineta protokollēmumu un Tieslietu ministrijas rīkojumu Valsts	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav

10.	Latvijas Vēstnesis.	Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums: Pagarināts aizsargjoslu datu bāzes izveides termiņš	N.N.	07.03.2008	Grozījumi bija nepieciešami tāpēc, ka 2007.gada valsts budžetā finansējums aizsargjoslu datu bāzes izveidei nebija paredzēts, taču saskaņā ar Ministru kabineta protokollēmumu un Tieslietu ministrijas rīkojumu Valsts zemes dienestam ir piešķirts finansējums valsts nozīmes reģistru informācijas sistēmu darbībai 2008.gadam, skaidro Tieslietu ministrija.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
11.	Latvijas Avīze:	Enerģētisko kārklu pirmā raža	Uldis Graudiņš	07.03.2008	J. Agapovs skaidro - ZM uzskata, ka koku un krūmu audzēšana samazinātu neapgūto zemju izmantošanu un tiktu veicināta Latvijā iegūstamo energoresursu izmantošana.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
12.	Latvijas Avīze:	Enerģētisko kārklu pirmā raža	Uldis Graudiņš	07.03.2008	Tomēr pastāv bažas, ka šim nolūkam varētu tikt izmantotas lauksaimniecībā izmantojamās zemes .	1) Nav 2) Nav 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
13.	Latvijas Avīze:	Enerģētisko kārklu pirmā raža	Uldis Graudiņš	07.03.2008	Stādīšanai izmanto aptuveni 25 cm garus spraudņus, kurus stāda (sprauž zemē) 50 - 60 cm attālumā.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Nav
14.	Latvijas Vēstnesis	Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums: Stagnācija nekustamā īpašuma nozarē	Ingrīda Rumbēna	07.03.2008	Tāpēc tos iespējams salīdzināt, piemēram, ar 2001.gadu, kad sērijveida dzīvokļa	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav

16.	Latvijas Vēstnesis	Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums: Stagnācija nekustamā īpašuma nozarē turpinās	Ingrīda Rumbēna	07.03.2008	Cenas šobrīd modelēt ir grūti. Turklāt bankas nelabprāt kreditē zemes iegādi.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
17.	Diena (Kultūras Diena):	Stingums	Ingus Barovskis	07.03.2008	Varbūt viņš jau izšķīdināts tuksnešainās zemes dzīvības uzturēšanai.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Ir
18.	Latvijas Avīze:	Bez Dziesmu svētku noskaņas	J. Rudzītis, Jēkabpilī	07.03.2008	Žēl, ka tās nav domātas ļaudīm, kurus gadu nasta liec tuvāk zemei .	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Ir 4) Ir 5) Nav 6) Nav 7) Nav
19.	Latvijas Avīze:	Sērkociņu nav, burciņas neņem. Bet krievu valoda skan	Toms Ancītis	07.03.2008	"Kā Valdis Zatlers, būdams Latvijas prezidents, uzstājoties televīzijā pats savā zemē , nekaunas lauzīties krieviski?"	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Ir
20.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	NOVICKIM DISKVALIFIKĀCIJA	N.N.	07.03.2008	Kiriļenko pēc sitiena gulēja zemē vairākas minūtes, tiesa, vēlāk spēja realizēt abus soda metienus, pēc ku-riem devās uz arēnā esošo medpunktu, lai veiktu pārbaudes.	1) Nav 2) Nav 3) Daļēji ir 4) Ir 5) Nav 6) Nav 7) Nav
21.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	SIBĪRIJAS GRĀMATA	Rēnija JUNDZE	07.03.2008	II sējumā iekļauti prozas darbi no grāmatām Mednieku zemē , Aiz Ziemeļblāzmas, Brieža dziesma, Tur, Haijarlija ciedru silos, Tundras un taigas stāsti un Dzīves grāmata.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Daļēji ir 7) Daļēji ir
22.	Mājas Viesis:	Austrumu kolorīts Uzbekistānā	Ģirts Kondrāts	07.03.2008	Kamēr komunistiskā partija sūtīja	1) Nav 2) Nav 3) Ir

22.	Mājas Viesis:	Austrumu kolorīts Uzbekistānā	Ģirts Kondrāts	07.03.2008	Kamēr komunistiskā partija sūtīja jaunus cilvēkus apgūt Kazahstānas neskartās zemes , uzbeki nolēma ieņemt lauksaimniecībai noderīgas platības Pamira priekškalnes līdzinumā - Bada stepē, atdzīvinot to ar Sirdarjas upes ūdeņiem.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Daļēji ir 7) Nav
23.	Mājas Viesis:	Austrumu kolorīts Uzbekistānā	Ģirts Kondrāts	07.03.2008	Iztēlojos, kā ieņemtā zeme ap pilsētu izskatīsies pavasārī, kad šeit zied augļu koki.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Daļēji ir 5) Ir 6) Nav 7) Nav
24.	Mājas Viesis:	Austrumu kolorīts Uzbekistānā	Ģirts Kondrāts	07.03.2008	Šobrīd Stepp valda pelēkie toņi, kurus atdzīvina tikai vēl zemē neicartie kokvilnas stiebrī, uz kuriem vietām palikušas baltas pūkainas piciņas.	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Ir 4) Daļēji ir 5) Nav 6) Nav 7) Nav
25.	Latvijas Avīze:	Soļoja, kamēr sāka skriet	Ivars Ošiņš	07.03.2008	Veiksmīga, varbūt arī liktenīga sagādīšanās, ka atkārtotais Latvijas soļotāja sudrabs tika izcīnīts Jāņā	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Ir

1.2. Konteksta analīze: dzīve

	Avīze:	Virsraksts	Autors	Publicēšanas datums	Teikums	Konteksta klasifikācija
26.	Mājas Viesis:	Austrumu kolorīts Uzbekistānā	Ģirts Kondrāts	07.03.2008	Tam ir īpaša nozīme, jo cilvēks, pievērsdamies ticības lietām, bet varbūt arī kādai citai diženai misijai, aiz sevis parasti aizcērt durvis uz agrāko dzīvi .	8) Nav 9) Ir 10) Ir 11) Daļēji ir 12) Nav 13) Nav
27.	Diena:	Krāsu terapija pusdienās	N.N.	07.03.2008.	Zaļo krāsu sauc par iekonservētu dzīves enerģiju, kam piemīt dziedinoša spēja.	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
28.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Godinās eksportpreču ražotājus	Arnis Kluinis	07.03.2008.	No otras puses, arī ar nelielu preču izvedumu Latvija līdz šim ir nodrošinājusi vidējā dzīves līmeņa pieaugumu, ko lieku reizi apliecina arī patēriņa preču imports.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Ir 5) Nav 6) Nav
29.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai,	Viss par mani	N.N.	07.03.2008.	Kad māte atklāja, ka visa viņu dzīve sakņojas melos, viņa jutās šokēta un šīs sajūtas vēl aizvien nav aizmirsusi. Stāsta par šo pieredzi, skatoties man acīs vienā nesatricināmā mierā.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Daļēji ir 5) Ir 6) Ir
30.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai,	Viss par mani	N.N.	07.03.2008.	Pateicoties man, dienas kļūst garākas, es diezgan ilgu laiku bazūnēju, bet, dzīvei kļūstot drūmākai, izlēmu teikt, ka saīsinu naktis.	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Ir 5) Nav 6) Nav
31.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai,	Viss par mani	N.N.	07.03.2008.	Es bieži domāju, ka viss ir saistīts, ja kaut kas parādās pie Mana apvēršņa, kaut kam citam ir jāpazūd, lai saglabātos tāds kā līdzsvars - ja ne Visumā, tad vismaz manā dzīvē .	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Ir
32.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai,	Viss par mani	N.N.	07.03.2008.	Pēc tam nevienas šķiršanās vai pārmaiņas manā dzīvē nav notikušas bez negaisa.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
33.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai,	Viss par mani	N.N.	07.03.2008.	Reizēm sadomājos, ja debesis starp Alžīru un Lionu toreiz būtu skaidras, varbūt arī pārmaiņas manā dzīvē risinātos rāmi un, iespējams, mierīgi un klusi aizritētu arī viss mans mūžs.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Daļēji ir 5) Ir 6) Nav
34.	Mājas Viesis,	Tolerantā mopša valdzinājums	Dace Deksnis	07.03.2008	Mopšiem nepatīk strīdi, tie mīl labu, ērtu dzīvi un labprāt to iemācītu arī saimniekiem.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir

35	Mājas Viesis,	Tolerantā mopša valdzinājums	Dace Dekсне	07.03.2008	Dzīves ilgums: 14 gadi	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
36	Mājas Viesis: Konspekts un stāsti	OĻĢERTS GRĀVĪTIS	Vija Beinerte	07.03.2008	Visu mūžu ir strādāts, visu mūžu. Bet tai pašā laikā ir arī priecīgi un omulīgi pa dzīvi staigāts.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
37	Mājas Viesis: Konspekts un stāsti	OĻĢERTS GRĀVĪTIS	Vija Beinerte	07.03.2008	Tur pagāja brīnišķīgi manas dzīves četrpadsmit gadi.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Daļēji ir 5) Nav 6) Nav
38		OĻĢERTS GRĀVĪTIS	Vija Beinerte	07.03.2008	Varu vien apbrīnot, ar kādu pacietību un mieru viņa visus šos gadus spējusi pieņemt manu bohēmisko dzīvi un darbošanos.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Ir 5) Nav 6) Ir
39	Diena (Kultūras Diena):	Meditācijas par neko	Stella Pelše, LMA Mākslas vēstures institūts	07.03.2008	Barbaras Gales personālizstāde Gleznu misteriozā dzīve / Jaunie darbi.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
40	Diena (Kultūras Diena),	Meditācijas par neko	Stella Pelše, LMA Mākslas vēstures institūts	07.03.2008	Tas ir kaut kas tikai man. Citādi ir sajūta, ka dzīvē ir tikai funkcijas - lietas, kas jāizdara,	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Daļēji ir 5) Ir 6) Ir
41	Diena (Kultūras Diena),	Meditācijas par neko	Stella Pelše, LMA Mākslas vēstures institūts	07.03.2008	Šķiet, ka viena audekla spēja būt vienlaikus gan vēso, gan silto toņu spektrā, ietvert sevī gan zilganus vai zaļganus, gan sarkanīgi rozā toņus (Izgaisis sižets, Misteriozā dzīve , 2007) ir Gales šābrīža aizrautības centrā.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
42	Diena (Kultūras Diena),	Meditācijas par neko	Stella Pelše, LMA Mākslas vēstures institūts	07.03.2008	Sajūtas un emocijas, kas pārceltas krāsās, spīdumos, berzējumos un skrāpējumos - tas ir īstens modernisma kredo, piedāvājot abstraktu mākslu, kas nebūt nevēlas reducēties līdz absolūtai plaknei (medija specifikai Klementa Grīnberga hrestomātiskajā izpratnē), bet dzīvo savu neatkarīgu, neprognozējamu, mainīgu dzīvi .	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
43	Diena (Kultūras Diena),	Meditācijas par neko	Stella Pelše, LMA Mākslas vēstures institūts	07.03.2008	Tāpat kā to autore, kurai gleznošana šādu dzīvi padara iespējamu.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Nav 6) Nav

44	Mājas Viesis:	Sērsnu mēnesī nāk pavasaris	VIVANT A VOLKO VA	07.03.2008	Pavasaris ir arī piemērotākais brīdis, lai katrs sāktu ko mainīt un uzlabot savā dzīvē .	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Nav 6) Nav
45	Mājas Viesis:	Identitātes kūleņi	N.N,	07.03.2008	Gadsimtiem ilgi monopoltiesības uz dzīvi visātās plašumā un spilgtumā bija vien vīrietim, bet sievietei nācās samierināties ar ierobežotu dzīves telpu.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Ir 5) Ir 6) Nav
46	Mājas Viesis:	Identitātes kūleņi	N.N.	07.03.2008	Gadsimtiem ilgi monopoltiesības uz dzīvi visātās plašumā un spilgtumā bija vien vīrietim, bet sievietei nācās samierināties ar ierobežotu dzīves telpu.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Ir 5) Ir 6) Nav
47	Mājas Viesis:	Tauriņiem jālidinās augstāk	DAIGA ČIRKST E	07.03.2008	Laikam vainīga bija pelēki lietainā diena, kas lika man pateikt vārdus - tik pelēkā dienā arī dzīve šķiet pelēka.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
48	Mājas Viesis:	Tauriņiem jālidinās augstāk	DAIGA ČIRKST E	07.03.2008	Jūsu dzīve gan nav pelēka.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Ir 5) Ir 6) Nav
49	Mājas Viesis:	Tauriņiem jālidinās augstāk	DAIGA ČIRKST E	07.03.2008	Viņa to pateica tik pārlicinoši, ka es spēji šķītros no domām par dzīves pelēcību un vēl pabrīnījos, kas man vispār lika tāds vārdus teikt.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Ir 5) Ir 6) Nav
50	Mājas Viesis:	Tauriņiem jālidinās augstāk	DAIGA ČIRKST E	07.03.2008	Lielākoties pie viņas ceļu rod ļaudis, kas apmaldījušies dzīves labirintos, sapinušies problēmu jūklī un nezina, kā tālāk dzīvot.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Ir 5) Ir 6) Nav

1.3. Konteksta analīze: *mūžs*

	Avīze:	Virsraksts	Autors	Publicēšanas datums	Teikums	Konteksta klasifikācija
51.	Latvijas Avīze:	Demokrātiskie patrioti vienojušies par vērtībām	Māris Antonevičs	07.03.2008	Mēs esam par ikvienam pieejamu izglītību mūža garumā, kas sniedz zināšanas un prasmes pārmaiņu laikiem, palielinot vietējo nodarbinātību.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
52.	Latvijas Avīze:	Soļoja, kamēr sāka skriet	Ivars Ošiņš	07.03.2008	Aigars Fadejevs savā soļotāja mūžā gājis pa dažādiem ceļiem.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
53.	Latvijas Avīze:	Sieviešu noslēpums	Inese Zelmane	07.03.2008	L. Mūrnieks sava piepildītā radošā mūža gaitā darbojies dažādos glezniecības žanros un tehnikās - gan monumentālajā, gan stājglezniecībā, gleznojot ainavas, klusās dabas un portretus.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
54.	Diena:	Demokrātisko patriotu (Sandras Kalnietes un Ģirta Valda Kristovska jaunveidojamās partijas) manifests	Sandra Kalniete, Saeimas deputāte, Ģirts Valdis Kristovskis, Eiropas Parlamenta deputāts	07.03.2008	Mēs esam par ikvienam pieejamu izglītību mūža garumā, kas sniedz zināšanas un prasmes pārmaiņu laikiem, palielinot vietējo nodarbinātību.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
55.	Diena:	Vitamīnam C jaunas funkcijas	N.N.	07.03.2008	Šim vitamīnam piemīt arī īpašības, kas saglabā sirds veselību, labu redzi un spēj paildzināt mūžu . (verlängern)	1) Ir 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
56.	Mājas Viesis:	Staļina divas nāves	N.N.	07.03.2008	Patiesais Staļina mūža noslēgums, šķiet, drīzāk atgādināja Agatas Kristi detektīvromānu.	1) Daļēji ir 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Ir
57.	Mājas Viesis:	Konspekts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Par mūža ieguldījumu viņam piešķirts augstākais apbalvojums mūzikā - Lielā mūzikas balva.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Ir
58.	Mājas Viesis:	Konspekts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Visu mūžu ir strādāts, visu mūžu. Bet tai pašā laikā ir arī priecīgi un omulīgi pa dzīvi staigāts.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
59.	Mājas	Konspekts un	Vija	07.03.2008	Visu mūžu mamma bija	1) Nav

	Viesis:	stāsti	Beinerte		jūsnojusi, ka Olītim ir pianista rokas, bet te pēkšņi - še tev - zemnieka!	2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
60.	Mājas Viesis:	Konspēkts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Dziesmu svētki ir mana lielā tēma, mūža mīlestība.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Ir
61.	Mājas Viesis:	Konspēkts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Es šajā ziņā esmu nosodāms cilvēks, neko nedaru saimniecībā - visu mūžu esmu appuišots, sākumā mammiņas, vēlāk Ernītes.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
62.	Mājas Viesis:	Konspēkts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Mūzikas akadēmijā kopš 11. janvāra esmu professor emeritus, tas nozīmē, ka līdz mūža galam man būs studenti - mani maģistranti un doktoranti.	1) Ir 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Ir
63.	Diena (Kultūras Diena):	No citas puses	Inese Lūsiņa	07.03.2008	Tomēr leģendārais, iedvesmojošais Krievzemes "atraitnes dēla" un Leonardo da Vinči mūžs nebija iemesls kora skaņdarba rakstīšanai ar viņa dzeju, kurai L.Desjatņikovs pievērsies pirmoreiz mūžā .	1) Daļēji ir 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Daļēji ir
64.	Diena (Kultūras Diena):	No citas puses	Inese Lūsiņa	07.03.2008	Tomēr leģendārais, iedvesmojošais Krievzemes "atraitnes dēla" un Leonardo da Vinči mūžs nebija iemesls kora skaņdarba rakstīšanai ar viņa dzeju, kurai L.Desjatņikovs pievērsies pirmoreiz mūžā .	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
65.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Latvijā vīriešu paredzamais mūža ilgums ir daudz zemāks nekā sievietēm.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
66.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Eiropas Savienības valstīs vīriešu un sieviešu paredzamā mūža ilguma starpība ir nedaudz lielāka kā seši gadi, turpretī Latvijā tā ir 10 gadi, apgalvo Sabiedrības veselības aģentūra.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
67.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Patlaban paredzamais mūža ilgums Latvijā ir vidēji par	1) Daļēji ir 2) Nav

67.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Patlaban paredzamais mūža ilgums Latvijā ir vidēji par astoņiem gadiem zemāks nekā vidēji ES valstīs.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
68.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	2000.gadā vidējais mūža ilgums Latvijā bija 71 gads: vīriešiem - 65, sievietēm - 76 gadi.	1) Daļēji ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
69.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Lai gan biznesa skolas pētnieki izpētījuši tikai vīriešus, nākamajā pētījuma kārtā paredzēts analizēt arī sieviešu paredzamā mūža rādītājus.	1) Ir 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
70.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	"Vidējais paredzamais mūža ilgums nav prognoze nākamajai paaudzei, bet gan sociāldemogrāfiskā stāvokļa analītisks rādītājs.	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
71.	Diena:	Nāvējošais rokenrols!	Lana Daniela	07.03.2008	Eiropas mūzikim, kas 25 gadus pēc pirmajiem lielajiem panākumiem vēl ir dzīvs, paredzamais mūža ilgums jau būs tāds pats kā pārējiem iedzīvotājiem.	1) Ir 2) Ir 3) Nav 4) Daļēji ir 5) Ir 6) Nav
72.	Latvijas Avīze:	Temīdas pasviests glābšanas riņķis	Dainis Lemešonoks	07.03.2008	Pilnīgi iespējams, ka ar pusotru gadu ilgu ieslodzījumu notiesātais skūtgalvis Andris Jordans savos brieduma gados vai mūža novakarē vakardienas tiesas spriedumu atcerēsies tikai ar pateicību - kā viņa savlaicīgu pasargāšanu no daudz liktenīgākām nepatīkšanām un dzīves pilnīgas sagandēšanas.	1) Daļēji ir 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav
73.	Diena:	KĀ STRĀDĀJAM	Līga Rozentāle	07.03.2008	Mūža ilgums gan vīriešiem, gan sievietēm ir viszemākais no visām ES valstīm (65,9 un 76,8 gadi)	1) Daļēji ir 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
74.	Diena:	Mazliet sarkanvīna un šokolādes	N.N.	07.03.2008	Statistikas dati liecina, ka orientējoši paredzamais mūža ilgums vīriešiem ir nedaudz virs 65 gadiem, sievietēm - gandrīz 77 gadi.	1) Daļēji ir 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir

75.	Diena:	Mazliet sarkanvīna un šokolādes	N.N.	07.03.2008	Aktīvs dzīves veids un veselīga stila izvēle mūžu var paildināt, tāpat kā kaitīgie ieradumi, it īpaši smēķēšana, - saīsināt.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav
-----	--------	---------------------------------	------	------------	---	--

1.4. Konteksta analīze: *laiks*

	Avīze:	Virsraksts	Autors	Publicēšanas datums	Teikums	Konteksta klasifikācija
76.	Diena (Kultūras Diena):	Te nav jautājuma	Inese Lūsiņa	07.03.2008	Bija vērts jau laikus Vīnē pastrādāt kopā ar iestudējuma muzikālo vadītāju, maestro Rikardo Muti!	14) Nav 15) Ir 16) Nav 17) Ir 18) Ir 19) Nav 20) Nav
77.	Diena:	Pie sievasmātes uz bliņām	N.N.	07.03.2008	Gastronomiskajā aspektā šie svētki ir interesanti tāpēc, ka šajā laikā tik daudz kā nekad tiek ēstas bliņas - pankūkas krievu gaumē.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
78.	Diena:	Pie sievasmātes uz bliņām	N.N.	07.03.2008	Ja gribi, ietin tās iekšā, ja gribi - piekod klāt. Var izmantot pēdējās pagrabā palikušās sālitās sēnes, gurķus, tomātus, jā, arī ikrus, zilos sierus... Laiki mainās...	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
79.	Diena:	Pie sievasmātes uz bliņām	N.N.	07.03.2008	Pēc Masļeņņas sensenos laikos sākas grūts laiks - krājumi ir beigušies un jāsāk 40 dienu gavēnis pirms Lieldienām, kas pēc pareizticīgo kalendāra šogad ir aprīļa beigās.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
80.	Diena:	Kurš bija «diriģents»?	Līga Lazdiņa, Matīss Arnicāns, Līga Rozentāle,	07.03.2008	Vairāki departamenta rīkoto konkursu dalībnieki Dienai apliecināja, ka ar iepirkumiem saistīta kukuļošana pastāvējusi jau ilgu laiku .	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav

81.	Diena:	Kurš bija «dirigents»?	Līga Lazdiņ, Matīss Arnicāns, Līga Rozentāle,	07.03.2008	"Mēs par to savulaik brīdinājām toreizējo departamenta vadītāju Valdi Nagobadu (LPP/LC), bet viņš nerīkojās." Ceturtdien, kad Diena V.Nagobadu sazvanīja Āfrikā, viņš kategoriski noraidīja iespēju, ka viņa laikā iepirkumus pavadījusi korupcija un vēl jo vairāk, ka tajā būtu iesaistīts O.Rozens.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
82.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Eksmērs Bojārs vispirms veidos parku, pēc tam būs mikrorajonu	Sandris Vanzovičs	07.03.2008	Jaunā Rīgas mikrorajona Ezerparks teritorijā starp Rusova, Ķīšežera un Ezermalas ielām ir paredzēts ierīkot parku un zaļo zonu gandrīz divu hektāru platībā - šis būs pirmais lielais parks, kas Rīgā tiks ierīkots pēdējo 40 gadu laikā .	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
83.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Eksmērs Bojārs vispirms veidos parku, pēc tam būs mikrorajonu	Sandris Vanzovičs	07.03.2008	Projektu pilnībā paredzēts pabeigt desmit gadu laikā .	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
84.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Inflācija Latvijā - 15,8%, 18,5% vai 87,4%	Juris Paiders	07.03.2008	Tabakas cenas, pēc CSP datiem, gada laikā augušas par 88,2 procentiem	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
85.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Inflācija Latvijā - 15,8%, 18,5% vai 87,4%	Juris Paiders	07.03.2008	Ietverot īstās encefalīta potes cenu, man sanāca aptuveni 200 latu, tātad gada laikā potes cena ir augusi 28 reizes.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
86.	Mājas Viesis:	Tolerantā mopša valdzinājums	Dace Dekšne	07.03.2008	Aukstā laikā viņiem nepieciešams kombinezons. Toties vasaras karstākajā posmā vēlams vest ārā pastaigās tikai rīta agrumā un vakarā, kad vēsāks.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Daļēji ir? 6) Nav 7) Ir
87.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	»Ventspilnieku «opozicionāri	Imants Liepiņš	07.03.2008	Iedvesmojoties no Ventspils mēra nenogurstošajiem atbalstītājiem, arī viņa pretinieki, kas pazīstami kā tranzītkara «opponenti», tuvākajā laikā varētu sarīkot kādu piketu vai demonstrāciju.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Nav
88.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	»Ventspilnieku «opozicionāri	Imants Liepiņš	07.03.2008	Šī sadarbība ne ar ko labu nav iezīmējusies - laikā , kad Krutrade bija vienīgais ogļu piegādātājs VTO, kravu apgrozījums svārstījās no 2,1 līdz 2,9 miljoniem tonnu	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir

88.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	»Ventspilnieku «opozicionāri	Imants Liepiņš	07.03.2008	Šī sadarbība ne ar ko labu nav iezīmējusies - laikā , kad Krutrade bija vienīgais ogļu piegādātājs VTO, kravu apgrozījums svārstījās no 2,1 līdz 2,9 miljoniem tonnu gadā, bet VTO strādāja ar zaudējumiem.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
89.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai : jībai	Cik labi klājas labklā	N.N.	07.03.2008	Šai bankai ne pirmo reizi rodas grūtības, tāpēc jau kādu laiku pieder KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) bankai.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Daļēji ir 6) Nav 7) Nav
90.	Latvijas Avīze:	Grib ierobežot dzeršanu parlamentā	LETA	07.03.2008	Viņš piebilda, ka likumdevējiem alkohols bieži tiek piedāvāts arī darba tikšanos laikā ārpus parlamenta.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Nav
91.	Mājas Viesis:	Konspekts un stāsti	N.N.	07.03.2008	Bet tai pašā laikā ir arī priecīgi un omulīgi pa dzīvi staigāts.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Ir 6) Nav 7) Nav
92.	Mājas Viesis: i	Konspekts un stāst	Vija Beinerte	07.03.2008	Pirmā pasaules kara laikā bija precējusies ar friziermeistaru, kas nomira no tuberkulozes, atstājot viņai mantojumā ne tikai savu friziera darbnīcu Alūksnē Pils ielā, bet arī bailes no diloņa.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
93.	Mājas Viesis:	Konspekts un stāsti	Vija Beinerte	07.03.2008	Padomju laikā koru kustība tika dāsni finansēta un atbalstīta, tērpi šūdināti, diriģenti labi atalgoti, kori uz Rīgu vesti no visām Latvijas malām.	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
94.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Loskutovs drīkst palikt gribot	Māris Krautmanis	07.03.2008	Apbrīnojama, sen neredzētu konstruktivitāti, tādu kā piepešu saprāta uzplaiksnījumu demonstrējusi pat partija Jaunais laiks , kas ierosināja likumā atnest domu, ka cilvēkiem jādeklarē savs mantiskais stāvoklis katru gadu.	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
95.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Loskutovs drīkst palikt gribot	Māris Krautmanis	07.03.2008	Saeima otrajā lasījumā atbalstīja JL priekšlikumu, ka sākumdeklarācija jāveic kā vienreizējs pasākums, kas ļaus valstij nofotografēt ļaužu mantisko stāvokli, kāds tas būs laikā no nākamā gada 1. janvāra	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav

96.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Loskutovs drīkst palikt gribot	Māris Krautmanis	07.03.2008	Pašreizējā likumprojekta stadijā ir iestrādāta visnotaļ loģiska doma, ka valsts uzzina nezināmo X par tiem iedzīvotājiem, kas gada laikā veikuši darījumus, lielākus par 16 tūkstošiem latu; tas notiek vienreiz par visām reizēm.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
97.	Diena:	Baņķieriem jāiemanto prestižs	Ilvars Koscinkevičs	07.03.2008	Ideālas treniņvietas un sacensības augu sezonu te ir vienas rokas stiepienā. Marta pirmā dekāde gan nelutina ar laika apstākļiem.	1) Nav 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Nav 6) Nav 7) Ir
98.	Diena:	Baņķieriem jāiemanto prestižs	Ilvars Koscinkevičs	07.03.2008	Trenera statusā nepieredzējušajam igauņu speciālistam Jānam Kirsipū īsā laikā būtu jātiek skaidrībā, ko kurš spēj.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
99.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Situācija Gazā sliktākā pēdējo 40 gadu laikā	Jānis BUHOLCS	07.03.2008	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai: Situācija Gazā sliktākā pēdējo 40 gadu laikā	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav
100.	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai :	Situācija Gazā sliktākā pēdējo 40 gadu laikā	Jānis BUHOLCS	07.03.2008	Pagājušajā nedēļā Izraēlas spēki asiņaina uzbrukuma laikā Gazas joslas ziemeļos nogalināja vairāk nekā 120 palestīniešus, tostarp daudzus civiliedzīvotājus.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Ir 6) Nav 7) Nav

1.5. Konteksta analīze: *normāls/normāli*

	Avīze:	Virsraksts	Autors	Publicēšanas datums	Teikums	Konteksta klasifikācija
10	Latvijas Avīze:	Virpuļviesulis izārda Rozes muižu	Ilze Galkina	07.03.2008	Mēs vēl nevaram saprast, no kura gala lai ķeramies klāt postažas novākšanai, jo pie ceptuves nevar pat ar kājām normāli pienākt.	21) Daļēji ir 22) Ir 23) Nav 24) Nav 25) Nav
10	Diena (Kultūras Diena):	Soduma mūža mīlestība	Mārtiņš Zelmenis	07.03.2008	Cik grūti ir pusemācītiem būt atvērtiem pret pasauli - un cik grūti pusemācīto pasaulē, kur " normālam cilvēkam nevajag daudz grāmatu", ir atvērtiem cilvēkiem (īstiem māksliniekiem).	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Ir
10	Diena (Kultūras Diena):	No citas puses	Inese Lūsiņa	07.03.2008	Bez kompleksiem viņš atzīstas, ka saņemot priekšlikumu komponēt Saules dziesmu, rīkojies "kā jebkurš normāls interneta lietotājs.	1) Nav 2) Nav 3) Ir 4) Nav 5) Ir
10	Latvijas Vēstnesis: Eiropas Komisija:	Par valsts ieguldījumu fondiem un finanšu stabilitāti	N.N	07.03.2008	Brīvprātīgs rīcības kodekss, par kuru panākta starptautiska vienošanās, ir visefektīvākais un samērīgākais veids, kā novērst bažas par iespējamiem riskiem, ka dažu VIF pārrobežu darījumi varētu ietekmēt tirgus ekonomikas normālu darbību.	1) Ir 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Nav
10	Latvijas Avīze:	Temīdas pasviests glābšanas riņķis	Dainis Lemešonoks	07.03.2008	Valstīs ar lielāku/bēdīgāku pieredzi ekstrēmistisku jauniešu bandu izdarīto noziegumu apkarošanā un centienos padarīt viņus par normāliem , likumbijīgiem sabiedrības locekļiem - Vācijā, ziemeļvalstīs un, protams, Krievijā - noteikti ir atrodamī daudzi asiņaini piemēri tam, kas notiek, ja likumsargi nepietiekami modri seko līdzī neonacistu, rasistu vai arī tikpat labi vides aizsardzības fanātiķu rosībai; ja tiesu vara ir pret tiem pārmēru mīkstsirdīga, nevēloties ar sodiem salauzt jauniešu likteņus.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir
10	Latvijas Vēstnesis.	Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums: Stagnācija nekustamā īpašuma nozarē turpinās	Ingrīda Rumbēna	07.03.2008	Latvijā vēl nav atjaunojusies prakse, kas pastāvēja trīsdesmitajos gados, kad par normālu parādību tika uzskatīta ilgtermiņa īres līgumu slēgšana.	1) Ir 2) Daļēji ir 3) Daļēji ir 4) Ir 5) Nav
10	Diena:	KNAB nevēlas premjera uzraudzību	Zane Zālīte-Kļaviņa	07.03.2008	Var normāli sadarboties arī tagad	1) Nav 2) Daļēji ir 3) Ir 4) Nav 5) Nav

108	Diena:	KNAB nevēlas premjera uzraudzību	Zane Zālīte-Kļaviņa	07.03.2008	Es domāju, ka var atrast normālas sadarbības iespējas starp Ministru kabinetu un KNAB pārraudzībā, civilizēti, kas netraucē viņiem veikt visas funkcijas.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Nav
109	Diena:	KNAB nevēlas premjera uzraudzību	Zane Zālīte-Kļaviņa	07.03.2008	Mēs to atbalstīsim, bet, kas attiecas uz autonomas iestādes pamatu, es tomēr palieku pie tā, ka var strādāt normāli arī esošajā statusā.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Nav
110	Diena (Kultūras Diena):	Parasts ļaunums	Artis Svece, filosofs	07.03.2008	Abos gadījumos visumā ļoti normāli cilvēki kļuva par varmākām.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir
111	Diena (Kultūras Diena):	Parasts ļaunums	Artis Svece, filosofs	07.03.2008	Ļaunums ir banāls arī tāpēc, ka stāsti par "gluži normāliem cilvēkiem", "pieklājīgiem kaimiņiem", "mīlošiem tēviem", "kārtīgiem skolēniem", kas pēkšņi izrīkojas neiedomājami ļauni, ir tikpat vecs kā pasaule.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Ir
112	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Bjorka pieprasa brīvību Tibetai	Jānis BUHOLCS	07.03.2008	"Ir normāli , ka viņai ir citāds skatījums, taču šis gājiens bija necieņa pret pielūdzējiem - ļoti savtīga rīcība no viņas puses."	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Nav 5) Nav
113	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai (Mēs):	Krāsains bizness ar melnu garozu	Zane AUZIŅA	08.03.2008	Normālos apstākļos tai jāilgst apmēram septiņas stundas, lai zieds būtu spēcīgs un varētu izturēt ne tikai tālāko ceļu līdz pircējam, bet arī lai pēc tam ilgāku laiku būtu spirts mājās vāzē. Pēc tam zieds iet uz tā saucamo izsoli, kur to iegādājas vairumpircēji.	1) Ir 2) Nav 3) Ir 4) Ir 5) Nav
114	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai (Mēs):	Krāsains bizness ar melnu garozu	Zane AUZIŅA	08.03.2008	Viņa piebilst, ka arī mūsdienās, kad pieejams faktiski normālos apstākļos nepieejamais, dzenoties pēc eksotikas, cilvēki tomēr pamanās iekārot lietas, kas tomēr nav iespējamās.	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Ir 5) Nav
115	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai (Mēs):	Krāsains bizness ar melnu garozu	Zane AUZIŅA	8.03.2008	Turklāt ir arī ķīmijas un visādi preparāti, ko mēs katru dienu apēdam ar savu pārtiku, un tas ir tikai normāli , ka kaut kas organismā iet ķīselī.	1) Daļēji ir 2) Ir 3) Ir 4) Nav 5) Nav
116	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Lucžaks Gulbim nav konkurents	Rolands Norietis	08.03.2008	Pēc tam spēlēja Zagrebā, un tas bija pirmais turnīrs, kurā jutos normāli .	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Nav
117	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai: ?	Vai Tu mīli kažociņu	Māris Krautmanis	08.03.2008	Patiesībā jau par šo vīru plašām ļaužu masām nebūtu nekas daudz jāzina. Zināt, ka tāds ir, būtu normāli , bet ir nenormāli, ja plašas ļaužu masas ņemas vārtēt, cik viņš labs vai slikts.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Nav 5) Nav
118	Latvijas Avīze:	Galvenais - neieļaut krūts	Anda Hailova	08.03.2008	Jāatceras, ka ar roku var sataustīt vien palielākus mezglus, bet	1) Nav 2) Ir

11	Latvijas Avīze:	Galvenais - neielast krūts vēzi	Anda Hailova	08.03.2008	Jāatceras, ka ar roku var sataustīt vien palielākus mezglus, bet mamogrammā redz audzēja mezglu, sākot no 0,5 cm, ko nekad nevar ar roku sataustīt. Tādēļ ir ārkārtīgi svarīgi veikt mamogrammu. Ja tur viss ir normāli , tad nākamo var veikt pēc diviem gadiem.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Ir 5) Nav
11	Diena (Sestdiena):	Tortes būs, izņemot vienu	Egīls Zirnis	08.03.2008	Palīdzējuši ceļabiedri, cilvēki ar lielu pieredzi, kas paši bija pārdzīvojuši līdzīgas nelaimes, kā Māris tagad saka - palikuši "apcirstām rokām un kājām", tomēr atgriezušies normālā biznesā.	1) Nav 2) Ir 3) Ir 4) Ir 5) Nav
12	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Principiālais optimists	Romāns KOĻED A	08.03.2008	Jarmarkas laikā akadēmijā cenas darbiem arī aug, tas ir normāli , jo jauno mākslinieku darbi kļūst tikai dārgāki.	1) Ir 2) Daļēji ir 3) Nav 4) Nav 5) Nav
12	Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai:	Principiālais optimists	Romāns KOĻED A	08.03.2008	Ziniet, jums nav proporciju, kā jūs gleznojat, tas ir vāks!", bet otrs meistars redzēs to pašu un sacīs: "Tik slikti nav, normāli . Tikai uztaisiet roku garāku, galvu mazāku, pēdu lielāku un pamainiet krāsas!"	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Nav
12	Latvijas Avīze:	Izšķiestais zelts - cilvēki	Ilze Nagle	08.03.2008	"Nav iespējams dzīvot normālu , mūsdienu dzīves līmenim atbilstošu dzīvi, saņemt izglītības, veselības aprūpes pakalpojumu, un cilvēki dodas projām. No otras puses, tā kā iedzīvotāju skaits ir neliels, arī uzņēmējdarbība sāk rukt, un atkal pakalpojumu klāsts sarūk," skaidroja A. Zobena.	1) Nav 2) Ir 3) Nav 4) Ir 5) Nav
12	Latvijas Avīze:	Desmit kilogrami prom	N.N.	08.03.2008	"Kad atsāku normāli ēst, svars palielinājās par diviem trim kilogramiem. Tūska līdz šim nav atgriezies," saka frizieris.	1) Nav 2) Ir 3) Daļēji ir 4) Nav 5) Nav
12	Diena (Sestdiena):	Politika un sekss	Jegors Jerohomovičs	08.03.2008	Advokāti ir pārāk garlaicīgi cilvēki, vai ne? Valsts līderim tā ir normāla īpašība. Ukrainā saka: atamani par prezidentiem nekļūst. Atamani sacel tautu, viņus mīl, bet prezidentam ir jābūt sabalansētam - viņam taču ir ārkārtīga atbildība.	1) Ir 2) Nav 3) Ir 4) Ir 5) Nav
12	Diena (Sestdiena): Sviedri	Lasvegasā	Tatjana Žagare-Vītiņa	08.03.2008	"Neļauj bailēm sevi pārņemt! Izmanto bailes, lai sistu!" Vēlāk es Kasparam jautāju, vai tas palīdz. "Es nezinu, vai man	1) Ir 2) Nav 3) Nav 4) Ir

2.1. Anketes teksts:

Sveiki,

sāku tagad sava maģistra darba empīrisko daļu. Tajā ir nepieciešama mazā anketēšana. Tu man ļoti palīdzētu, ja varētu izpildīt šādus uzdevumus.

Lūdzu, uzraksti:

Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?

Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt *lielais brālis* vai *tīra sirdsapziņa*. Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!

2.2. Anketes atbildes par *mūžs*

	Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?	Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt <i>lielais brālis</i> vai <i>tīra sirdsapziņa</i> . Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!
1)	'cilvēka dzīves ritējums no dzimšanas līdz nāvei'; prātā nāk tautasdziesmas un veci cilvēki	visu mūžu; saules mūžu nedzīvošu; līdz mūža galam; cilvēka mūžs; raibs mūžs; traģisks mūžs; mūža maize; mūžamežs; mūžvecs; cik nu es tai kaķa mūžā esmu piedzīvojis
2)	Nāk prātā R.Paula dziesma "Par to", precīzāk, vārdi par to, ka mūžs ir īss.	
3)		Raibs mūžs Mūža ritums Mūžu dzīvo, mūžu mācies (tā teica Ļeņins:) Mūža māja Mūža darbs Uz mūžu Mūžu mūžos Mūža sapnis Ak, mūžs! Apbalvot par mūža ieguldījumu Mūžam jauns
4)	Mūžizglītība, laimīgs/nelaimīgs mūžs, īss/ilgs mūžs, mūžība, vecātēva mūžs, "...un garāka par mūžu diena ilgst", "visu mūžu atcerēšos", sekas uz visu mūžu, pieredze visam mūžam, katram savs mūžs jādzīvo, mēs nedzīvojam tikai savu mūžu vien (t.i., mākslā mēs identificējamies ar citiem tēliem, izdzīvojam viņu mūžus), "mūžu dzīvo, mūžu mācies", "ak, tu mūžs!", ēd man mūžu. Ātrumā neatceros autoru, bet K.Skujinieka kopoto rakstu vienā no sējumiem rakstā par šo izcilo dzejnieku raksta autors saka	

	apmēram tā, ka laikmeta sarežģījumi un to izraisītās situācijas un traģika padara mākslinieka MŪŽU par LIKTENI. Un tas ir milzu ieguvums nacionālajai mākslai, bet cilvēciska traģēdija pašam māksliniekam. Man bezgala patīk šī doma.	
5)	Cilvēka mūžs, kurš nav mūžīgs. Man šis vārds saistās ar nāvi vai kaut ko, kas iet uz beigām, jo par mūžu parasti runā veci cilvēki un bērēs "Savā mūža viņš tika paveicis daudz brīnīšķīgu lietu" utt. "Mūžu dzīvo, mūžu mācies." - labs sakāmvārds! Salikums –mūža mīla. Kad saplīst kāda lieta, tad saka "viņš(a) savu mūžu ir nokalpojis(usi)"	
6)	kapu akmens, Stounhendžs, muzejs, smiltis, nāve.	
7)	Mūžs katram tikai viens. Nodzīvot skaisti un piepildīti savu mūžu. Mūžu dzīvo, mūžu mācies. Mūža reizi var gadīties tikai tāda laime, izdevība utt. Vārdu mūžs lieto, lai runātu tēlaināk, filozofiskāk.	Garš mūžs, skaists mūžs, grūts mūžs, laimīgs mūžs, īss mūžs.
8)	Vai tavs mūžs kam lieti der, To vis neteic ilgie gadi. Kaķa mūžs	
9)	a. Sirmgalvis b. Ilglaicīgums, "...steidzas ātri kā cilvēka mūžs"/J.Ziemeļnieks/	1.2.1. Ilgs mūžs 1.2.2. Mūža maize 1.2.3. Mūžīgs nogurums 1.2.4. Mūža gājums 1.2.5. Mūžs uz delnas
10)	Vārds, ko izdienā lietoju maz. Liekas tāds samākslots un nedaudz teatrāls. Atsauc atmiņā skolas literatūras mācību grāmatās sastopamos rakstnieku dzīves aprakstus. "Dzīve ir gara, mūžs ir īss" – teksts no Raimonda Paula dziesmas Nekad mūžā! Mūža devums	Mūžvecs Mūžameži Mūža darbs
11)	mūža beigas, nāve;	garš mūžs
12)	vecs, ilgs, bezgalīgs,	Ilgs/īss mūžs, bagāts mūžs, mūža garumā, bezgalīgs mūžs,
13)		1. Garš mūžs 2. Viss mans mūžs 3. Mūža ieslodzījums 4. Mūža gals 5. Bezrūpīgs mūžs 6. Mūžu dzīvo, mūžu mācies
14)	var būt 100 gadi (vēsturiskais mūžs), bet katram cilvēkam var būt arī savs mūžs, atkarībā cik ilgi viņš dzīvo.	Īss, garš, nežēlīgs, steidzīgs, aizgājušais mūžs.
15)	1) kaut ko ilgu, 2) pieredzes uzkrāšanu 3) vecumu, kad cilvēks atskatās uz savu dzīvi 4) nāvi, apbedīšanu 5) bet arī ar izglītību	Ilgs mūžs, laimīgs mūžs, "mūžu dzīvo-mūžu mācies" (paruna), "mūžu mūžos āmen" (Tēvreizis pēdējie 3 vārdi)

2.3. Anketes teksts par dzīve

	Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?	Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt <i>lielais brālis</i> vai <i>tīra sirdsapziņa</i> . Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!
1)	'cilvēka eksistence', 'apstākļi, kādos (kas) dzīvo'	dzīve nav rožu dārzs; visu atlikušo dzīvi (es tādu nelietoju, bet pēdējos gados padsmī gados šāds visai bieži dzirdams); dzīves kvalitāte; viegla/grūta/skarba dzīve; dzīves grūtums/vieglums; filmāgrāmatāgleznā ir viss, kā dzīvē
2)	Asociējas ar kaut ko nopietnu un svarīgu. Laba tēma filozofiskām pārdomām. Lielais jautājums.	
3)		Dzīves pieredze Dzīve ir skaista Dzīve ir kā rožu dārzs – kur sēdies, tur ērkšķi: Dzīve ir kā liels kartupeļu lauks – kas lielāks cūka, tas vairāk izrok: Dzīves skola
4)	Dzīvo dzīvē dzīvu dzīvi dzīvam dzīvē dzīva dzīve ☺, nav dzīves ☹, tāda ir dzīve ;), dzīvē tā nenotiek, laimīga dzīve, saldā dzīve (dolche vita ☺), "dzīvīte, dzīvīte, šūpojos tevī" utt., (cerams tak, ka neesat tik jauna/jauns, lai nezinātu to no galvas), dzīve nav rožu dārzs, "Garā dzīve", X (ievērojama cilvēka) dzīve un darbi, "Svešā dzīve"(es nezinu, kas tas ir, bet dzirdēts – tenku žurnāls, vai?), tā nav dzīve, tas ir kino, tā nav dzīve, tā ir dzeja, kāda d..., tāda seja ;0, "...un vienas dzīves Tev par maz..." (no kaut kādas popdziesmas; vai pat bija – divu dzīvju?), "it takes no time to fall in love, it takes a life to know what love is"(arī no popdziesmas).	
5)	"Dzīvo dzīvē dzīvu dzīvi" – bērnbā daudziem patika šo teicienu rakstīt anketās kā novēlējumu. Es teiktu, ka dzīve ir sinonīms vārdam mūžs, jo arī dzīve nav mūžīga. Salikums – saldā dzīve	
6)	saule, zaļa pļava, asins, jūras skaņas, cilvēka siltums.	
7)	Vārdu dzīve lieto, lai runātu par konkrēta katra cilvēka dzīvi. Dzīves jēga . Meklēt dzīves jēgu. Dzīvei nav jēgas. Dzīve katram tikai viena. Velti nodzīvota dzīve. Tā var gadīties tikai dzīvē. Grūta dzīve .	
8)	Ai dzīvīte, ai dzīvīte, Pie dzīvītes vajadzēja Viegļu roku, viegļu kāju, Laba, gudra padomiņa. Suņa dzīve	
9)	Cilvēka dzīves gājums, "Kas gan šī dzīve, ko dzīvoju es, pret dzīvi, kas ilgās man dvašo"/F.Bārda/	2.2.1.Viegla dzīve 2.2.2.Grūta dzīve 2.2.3.Dzīves karuselis 2.2.4.Īstā dzīve 2.2.5.Laimīga dzīve
10)	skat. pirmo pie "Mūžs"	Dzīves jēga

	Dzīvīte, dzīvīte šupojos tevī – teksts no dziesmas Mēģinot cilvēkus sagrupēt pa kategorijām (sabiedriski derīgi un ne pārāk): Ko tu labu savā dzīvē esi izdarījis (sasniedzis)?	Saldā dzīve (dolce vita) Dzīves apnikums Dzīves skola (kā pretstats akadēmiskām zināšanām) Dzīvesziņa Dzīvesgudrs
11)	grūtības;	garā dzīve.
12)	dzīvs, cilvēks, sirds puksti, nāve	Sūra dzīve, skarba dzīve, dzīves taka, dzīves noriets, gara dzīve, dzīves pieredze
13)		Skaista dzīve Kada dzīve Privātā dzīve Dzīvesveids Dzīvesbiedrs
14)	tas ir laiks, kas dots katram, lai dzīvotu.	Steidzīga, īsa, tikumīga, pilna, brīnišķīga dzīve.
15)	1) kaut ko ilgu, 2) savas dzīves gajuma izvērtējumu krīzes periodos, 3) plānosanu, 4) bet tikpat labi arī ar nāvi un apbedīšanu	"Sī dzīve ir kā sūpoles" (dziesma), dzīvesbiedrs, "Dzīvo dzīvē dzīvu dzīvi, dzīvā dzīvē dzīva dzīve" (Zungenbrecher), dzīvescels

2.4. Anketes teksts par *normāls/normāli*

	Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?	Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt <i>lielais brālis</i> vai <i>tīra sirdsapziņa</i>. Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!
1)	'normai atbilstīgs', 'parasts', 'labs', 'neitrāls', 'tīri tā nekas'	normāls džeks; normāls (gaisa/atmosfēras/asins) spiediens; normāls ēdiens; normāli apstākļi; ar mani/tevi/viņu vairs nav normāli
2)	Sakot "normāli" vairāk saprotu labi vai tuvu tam. Ierastā atbilde jautājumam "Kā iet?". Nenosakāma robeža.	
3)		-Kā tev iet? -Normāli. Normāls džeks Normāla situācija Normāls stāvoklis
4)	Normāls=nekāds, t.i., tā nav atbilde, normāls=garlaicīgs, viduvējs, vienaldzīgs, gāja normāli (t.i., "liec mani mierā" vai "labāk nejaudā"), normāls džeks – popkultūras līmenim atbilstošā sabiedrībā tā kā kompliments, vai viņš vispār ir normāls?! (t.i., garīgi vesels, piekautāms).	
5)	kaut kas starp labi un slikti, laikam pieņemami. Varbūt šis vārds ir saistīts ar vārdu "norma". Manuprāt latviešiem šis ir viens no mīļākajiem vārdiem, jo ar to tiek atbildēts uz daudziem jautājumiem, iespējams tāpēc, ka vieglāk ir atbildēt "normāli" vai "normāls", nekā izteikties plašāk, sava veida slinkuma pazīme.	
6)	labais, ikdienišķīgs, mierīgs, kluss u.t.t	
7)	Kā tev gāja? Normāli. Normāls ir tāds – nekāds. Vārds, kas neizsauc emocijas, noskaņas, attieksmi. Normāls – visiem saprotams, pieņemams.	

	Nē, viņš nav normāls!	
8)	Tāds, kam "visi ir mājās".	
9)	Norma, normatīvi nosacījumi, padomju laiks, kad viss bija normāli.	3.2.1. Normāls asinsspiediens 3.2.2. Normāli apstākļi 3.2.3. Viss normāli! 3.2.4. Normāls jautājums 3.2.5. Normāls radījums
10)	Vārds, kas tiek lietots, kad nav sava viedokļa par kaut ko vai arī tad, kad negribas savu viedokli paust. Tāda, kas nav ne silts, ne auksts. Standarta atbilde uz jautājumu "Kā tev iet?"	Normāls džeks! Normāla situācija
11)	parasts, nekas īpašs;	normāls tipiņš.
12)	pa vidum, nekas īpašs, neizteicīgs, atruna, pieklaība	Normāli iet, normāli patusējam....normāls džeks, normāli!!!
13)		Normāla ūdens temperatūra Viņš nebija īsti normāls Slengs Man iet normāli Normāls tusiņš Normāls laiks
14)	viss ir normā.	Normāls cilvēks, normāls laiks, normāls skolotājs, normāla dzīve, normāli (dzīves) apstākļi.
15)	1) atbildi uz jautājumu: "Kā tev iet?" 2) sinonīmu vārdam "labi" 3) sinonīmu domai: "tā kā tam vajag būt"	normāla skolēnu klase, normāla atzīme, pavisam normāls cilvēks (kā antonīms "sabiedrības "krējumam"").

2.5. Anketes teksts par zeme

	Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?	Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt <i>lielais brālis</i> vai <i>tīra sirdsapziņa</i>. Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!
1)	'viena no Saules sistēmas planētām', 'augšne', 'melnzeme', 'valsts', 'platība'	federālā zeme, sveša zeme, mana zeme, man laukos ir/pieder zeme, tēvu zeme; zeme atmatā; aizaugusi zeme, dzimtā zeme, Svētā zeme, svētīta zeme
2)	Melna aramzeme, ko var aizvest uz dārzu vai vienkārši ielikt puķu podā. Otrais nāk prātā kā privātīpašums. Trešais būtu mūsu planētas nosaukums. Lielākā bagātība.	
3)		Dzimtā zeme Zemes sāls Aiz trejdeviņām zemēm zemes nogrūvumi
4)	"Zaļā zeme", dzimtā zeme, "Zeme, zeme, kas tā zeme, zeme – tā ir valsts" (Rainis), "Kurzemīte, Dievzemīte, brīvas tautas auklētāj... (to tak arī zināt līdz galam! ☺ Auseklis, ja nu piemirsies.), zemes sāls, zemes spēks, zemes pievilksanas spēks, just/nejust zemi zem kājām, stāvēt stingri uz (savas) zemes, saknes dzimtajā zemē, sešas/septiņas pēdas zemes ☹, "Ceļojums uz zemes centru", "Plutonija" (Ž. Verns), "Zemļa v iļuminatore", "Ai, tēvu zemīte,	

	tavu jaukumiņu: smildziņa ziedēja sudraba ziediem!"	
5)	planēta Zeme, un zeme, pa kuru mēs staigājam. Man prātā nāk teiciens, ko saka bērēs "No zemes tu esi nācis, par zemi tev jāpaliek". Dažreiz vārdu zeme lieto arī valsts vietā, piemēram, "No kuras zemes tu esi?", bet tas vairāk tā novecoti izklausās.	Saliktenis- citzemietis, iezemietis. Auglīga zeme.
6)	mitrums, teritorija, planēta.	
7)	Latvieši raujas pie zemes. Latviešiem patīk parakāties pa zemi. Viņš bija pelēks kā zeme. Man ir sava zeme.	Tēvzeme. Zemes māte.
8)	Planēta	
9)	Zemeslode, aramzeme, tēvzeme	4.2.1.Mūsu zeme 4.2.2.Lekna zeme 4.2.3.Zemes māte 4.2.4.Zemes garoza 4.2.5.Tēvzeme briesmās!
10)	Zeme, zeme, kas tā zeme... – teksts no dziesmas Viens no pamatelementiem. Stabils un uzticams. No zemes tu esi nācis par zemi tev jāpaliek.: Vārds ar pirmatnēju spēku un skanējumu.	Zemesvēzis Zemes tārps Zemisks (laikam īsti neder..?) Zemnieks Zemes sāls
11)	brūns, melns;	zemnieku zeme
12)	auglība, raža, visums, dzīve, lauki	Apaļš ka zeme, bagātīga zeme, zemes bagātības, zemes resursi,
13)		Cieta zeme Uzrakta zeme Sveša zeme Tēvzeme Tāla zeme
14)		Pilna, izpostīta, kopta, auglīga, Dieva zeme, dargā zeme, tēvu zeme, dzimtā zeme.
15)	1) dzimteni 2) aramzemi 3) attālāk ar valsti kā politisku vienību 4) vēl attālāk ar zemeslodi	Dzimtā zeme, tēvu zeme, auglīga zeme

2.6. Anketes teksts par *laiks*

	Ar ko Tev visvairāk asociējas šie vārdi. Kas Tev pirmais nāk prātā, domājot par šiem vārdiem (kādas situācijas, teksti, stereotipi utt.)?	Kādi vārdu salikumi Tev nāk prātā? Tādi salikumi jeb kolokācijas varētu būt <i>liels brālis</i> vai <i>tūra sirdsapziņa</i>. Lūdzu, centies uzrakstīt vismaz piecus šādus salikumus!
1)	a) 'kārtība, kā lietas izkārtotas secībā'; 'daļa no mūžības'; 'mūžības pretstats' b) 'atmosfēras stāvoklis'	a) "Rīgas Laiks"; man nav laika; laiks un telpa; laika gars; laika zobs; laika pārbaude (izturējis laika pārbaudi); laiks dziedē visas rētas; pienācis laiks; kara laiks; garš laiks b) silts/auksts/slapjš/saulains laiks; laika apstākļi; negaisa laiks; draņķa laiks (kad ir slapjdraņķis); burvīgs laiks
2)	Dziesma "Vēl ir laiks". Ierastais sakāmais "man nav laika". Nemīfīgs ritējums. Relativitātes teorija.	
3)		Man nav laika. Ai laiki, ai tikumi! Laika mašīna

		Laiku griežos Laika zobs (jeb laikazobs) Laiku laikos Visu laiku
4)	<p>"Redzi./ tur aizlīda laiks/ kā milzīga žņaudzējčūska./Naktīs/tas guļas mums uz krūtīm/ un ilgi un cītīgi žņaudz./ Mēs novecojam,/ bet naktīs./ jo dienā tas nebūtu vēlams./ Dienā mēs to redzētu./ Pat mums tas būtu par daudz." (K.Elsbergs, varbūt nav pilnīgi precīzi, citēju brīvi no galvas). Nav laika. Laika nav daudz.</p> <p>Cikliskais/lineārais/vienotais laiks, mitoloģiskais laiks, laika paātrinājums, laika mašīna, ceļošana laikā. Laika trūkums. "Lēnīgiem cilvēkiem ir jādod viss šīs pasules laiks" (P.Hēgs "Smillas jaunkundzes sniega izjūtā"). Garš laiks (t.i., garlaicīgi). Laiks sev (ģimenei, bērniem utt.). "Laiks aizgāja, cerības zuda kā dūmi, viss mira, kas agrāk bij daiļs, kas bij svēts, un dievīgie tēli tik bāli, tik drūmi, un dīdzis nekas nav,kas ticībā sēts...utt." (Man tas joprojām skan nevis vienkārši tāpat, bet I.Akurāteres dziedājumā. Kā teica I.A. – vārdi no Vaidenbauma ☺) Ir laiks!(t.i., tas brīdis ir klāt, ir īstais brīdis, vairs ilgāk gaidīt nevar). Laiks skrien/ plūst/ velkas. "Dzeltu laiks"(V.Belševica) Senie/viduslaiki./jaunie laiki. Reiz senseenos laikos... Brīvais laiks (mistisks jēdziens ☺). Brīvlaiks. "Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs, tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs!" Labs laiks/slikts laiks (t.i., laika apstākļi, nokrišņu u.tml. ziņā). Ziemas/vasaras laiks(kad pagriez pulksteni). Šis laiks. Cits laiks.</p>	
5)	ir tas, ko nevar pagriezt atpakaļ. Ceļošana laikā, kas pašreiz vēl nav iespējams.	Saliktenis- gadalaiks. Dzirdot šo vārdu, es iztēlojos uzreiz pulksteni. Salikums- laika gūsteknis, laika biedrs, laika mašīna.
6)	pulkstens, lietus vai sniegs, Salvadora Dalī "mīkstie" pulksteņi.	
7)	Nav laika! Katram savs laiks. Jauks laiks, slikts laiks, draņķīgs laiks. Tādā laikā pat saimnieks suni ārā nedzen. Laika mašīna. Pagūt laikā. Aiziet laikā. Laicīgi.	
8)	Rīgas Laiks	
9)	Mērvienība. Laiks ir nauda.	5.2.1.Gauss laiks 5.2.2.Nav laika 5.2.3.Laika trūkums 5.2.4.Vēss laiks 5.2.5.Paspēt laikā
10)	Nav laika! Mazs bērniņš krustcelēs, tam laiks kā smiltis tek caur pirkstiem – teksts no rokoperas "Lāčplēsis" Laikrādis Laika vecis Laikmets Laika mašīna Laiku loki	Laikrādis Laika vecis Laikmets Laika mašīna Laiku loki

11)	netverams, gaisīgs;	
12)	daudz laika, vecs, Piramīdas, bezgalība	Neapstādināms laiks, laiks kā bulta, skrien kā laiks, laiku nevar apturēt, skrien laika ātrumā
13)		Saulains laiks Brīvais laiks Viņam nebija laika Laika posms Ir pienācis laiks gulēt
14)		Jaunais, mūsu laiks, briesmīgais laiks, dotais laiks, nolaupītais (nozagts) laiks, steidzīgs laiks.
15)	<ol style="list-style-type: none"> 1) neredzamu, bet eksistējošu, mūsu dzīvi regulējošu vienību 2) kaut ko subjektīvu 3) vēstures periodu 	Laika gaita (laiku laikos), dzīves laiks, laikmets, sensenos laikos (no pasakām)

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs "DAŽI LATVIEŠU KULTŪRAS SKRIPTI. PĒC ANNAS VIERŽBICKAS (*ANNA WIERZBICKA*) KULTŪRAS SKRIPTA TEORIJAS" izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Katrin Lippmann, 02.06.2008

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītājs: Docents, Dr. phil. Jurgis Šķilters, 02.06.2008

Pirmais recenzents:

Otrais recenzents:

Darbs iesniegts Komunikācijas studiju nodaļā 26.05.2008.

Metodiķe:

Darba aizstāvēts maģistra gala pārbaudījumu komisijas sēdē

Prot. Nr.

Vērtējums:

Komisijas sekretāre: